

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

**TÜMELLERDEN YAPILARA: FELSEFİ VE SOSYOLOJİK
DÜŞÜNCEDE PARÇA-BÜTÜN İLİŞKİSİ**

Berkan KOÇAŞ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

TÜMELLERDEN YAPILARA: FELSEFİ VE SOSYOLOJİK DÜŞÜNCEDE PARÇA-BÜTÜN
İLİŞKİSİ

Berkan KOÇAŞ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Berkan KOÇAŞ tarafından hazırlanan "Tümellden Yapılara: Felsefi ve Sosyolojik Düşüncede Parça-Bütün İlişkisi" başlıklı bu çalışma, 06.06.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Rahşan BALAMİR BEKTAŞ (Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi Halim ÇAVUŞOĞLU (Danışman)

Prof. Dr. Tuğça POYRAZ

Bu tez çalışmasında Sayın Prof. Dr. Cemal GÜZEL Ortak Danışman olarak görev almıştır.

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜR GÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Berkan KOÇAŞ

¹“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

(1) *Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*

(2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*

(3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

** Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.*

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Dr. Öğr. Üyesi Halim ÇAVUŞOĞLU** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Berkan KOÇAŞ

ÖZET

KOÇAŞ, Berkan. *Tümellerden Yapılara: Felsefi ve Sosyolojik Düşünce Parça-Bütün İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2024.

Bu çalışmada, en yalın biçimiyle aktif eyleyenlerle yapısal etkenler arasındaki çelişki olarak ifade edilebilecek olan yapı-eylem ikiliği, tümeller problemi çerçevesinde tartışılmaktadır. Her iki araştırma alanına yönelik kuramların analiz edilmesine dayanan bu çalışmada, yapı-eylem ikiliği ile tümeller problemi arasındaki benzerliğin gösterilmesi ve bu benzerlik temelinde toplumla birey arasındaki ilişkinin yeniden ele alınması amaçlanmıştır. Çalışmada, parça-bütün (tikel-tümel) ilişkisinin ele alınış biçimine göre tümeller konusundaki realist ve nominalist geleneklerin sırasıyla yapı yönelimi ve eylem yönelimli sosyolojik teorilerle benzer olduğu ve toplumun bir tümel olarak bireylerden ayrı ve onlara dışsal bir varlık olduğu sonucuna varılmıştır. Toplumla birey ya da yapıyla eylem arasında gerçek bir ikiliğin var olduğu kabul edilmiş ve topluma birey karşısında ontolojik bir öncelik tanınmıştır. Bu doğrultuda, sosyolojik teorinin söz konusu ikiliğe dayanması gerektiği ileri sürülmüştür.

Anahtar Sözcükler

Yapı-Eylem İkiliği, Tümeller Problemi, Tümel, Tikel, Parça, Bütün

ABSTRACT

KOÇAŞ, Berkan. *From Universals to Structures: The Whole-Part Relationship in Philosophical and Sociological Thought*, Master's Thesis, Ankara, 2024.

In this study, the duality of structure and agency, which can be expressed as a contradiction between active agents and structural factors in its simplest form, is discussed within the framework of the problem of universals. Based on the analysis of theories directed towards both research areas, this study aims to demonstrate the similarity between the duality of structure and agency and the problem of universals, and to reconsider the relationship between society and the individual on this basis. The study concluded that, based on the treatment of the part-whole (particular-universal) relationship, the realist and nominalist traditions regarding universals are similar to structure-oriented and action-oriented sociological theories, respectively. And it has been concluded that society, as a universal entity, exists separately from individuals and is external to them. It has been acknowledged that there is a genuine duality between society and the individual or between structure and agency, and ontological priority has been given to the individual over society. In this regard, it has been argued that sociological theory should be based on this duality.

Keywords

Structure-Agency Duality, Problem of Universals, Universal, Particular, Part, Whole

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM : ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER	4
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ	4
1.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	5
1.3. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLARI	6
2. BÖLÜM : TÜMELLER PROBLEMİ	8
2.1. REALİZM	10
2.1.1. Platoncu İçkin Realizm	10
2.1.2. Aristotelesçi İçkin Realizm.....	13
2.1.3. Armstrong'un Durumlar Teorisi	17
2.1.4. Russell'ın Demet Teorisi	20
2.2. NOMİNALİZM	22
2.2.1. Yükleme Nominalizmi	24
2.2.2. Kavram Nominalizmi	25
2.2.3. Küme Nominalizmi.....	26
2.2.4. Benzerlik Nominalizmi.....	29
2.3. TROP TEORİSİ (NOMİNALİZMİ)	32
2.3.1. Demet Teorisi	33

2.3.2. Töz-İlinek Teorisi	38
3. BÖLÜM : YAPI-EYLEM İKİLİĞİ.....	41
3.1. YAPI YÖNELİMLİ KURAMLAR	42
3.1.1. Makro Düzey Yapı Yönelimli Kuramlar	43
3.1.2. Mikro Düzey Yapı Yönelimli Kuramlar.....	59
3.2. EYLEM YÖNELİMLİ KURAMLAR.....	64
3.3. YAPI-EYLEM İKİLİĞİNİ AŞMAYA YÖNELİK İLİŞKİSEL KURAMLAR	77
4. BÖLÜM : YAPI-EYLEM İKİLİĞİNE FELSEFİ BİR BAKIŞ	86
SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA	105
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	114
EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU	116

GİRİŞ

Toplumla birey arasındaki ilişki sorunu, insanlık tarihi kadar eskidir. Çünkü insanın bireysel varoluşu ile toplumsal var oluşu arasında sürekli bir gerilim yaşanmaktadır. Bu gerilimin kaynağı ise bireyle toplumun farklı varlıklar olmaları ve bu nedenle farklı gereksinimlerinin olmasıdır. Durkheim'ın çok yerinde bir şekilde belirttiği üzere, bütünü yararına olan parçanın yararına olmayabilir (2016, s. 175). Bir tarafta bireysel arzular varken diğer tarafta toplumun talepleri vardır ve bunlar sıklıkla birbirleriyle çelişkilidir. Dolayısıyla bireysellik ile toplumsallık arasında sürekli bir antagonizm bulunmaktadır. İnsanın bu iki var oluş biçimi arasındaki karşıtlık, uyumsuzluk ve çatışma yaratmaktadır. Toplumsal yaşamın mümkünlüğü de toplumun kendisini bireylere dayatmasına ve insanın bireysel var oluşunun belirli bir ölçüde yadsınmasına dayanmaktadır. Toplumda belirli bir dereceye kadar bir düzen hüküm sürüyorsa bunun nedeni, bireysel olanın kimi veçhelerinin toplumsal olan tarafından denetim altına alınmış olmasıdır. Bu doğrultuda her toplumda bireylerle grup arasındaki ilişkiyi düzenleyen kurallar oluşturulmuştur. Kurallar, bireyle toplum arasındaki ikiliğin yaratabileceği olası çatışmaların yıkıcı etkilerine karşı bir savunmadır. Ancak bireyin toplumla olan ilişkisi zorlama ve dayatma biçimindeki olmak zorunda değildir. Bireylerin toplumu içselleştirmeleri, onu kendilerinde taşımaları gerekmektedir. Toplumun sürekliliğinin sağlanabilmesi için toplumsal olan bireysel olanda örneklendirilmelidir. Bir başka deyişle bireyler arasında temeli toplum olan çeşitli ortaklıkların kuruması zorunludur. Bir şey diğer şeylerde ortak olarak bulunuyorsa onlar karşısında bir önceliğe sahip olmalıdır. Buna göre toplum birey karşısında ontolojik olarak üstün bir konumda bulunmaktadır. Bundan ötürü toplum-birey ikiliğindeki hiyerarşide üstün pozisyonda olan birey değil, toplumdur.

İnsanın ikili yapısından kaynaklanan bireysel-toplumsal karşıtlığı pratik olduğu kadar teorik bir problemdir. Söz konusu karşıtlık, her zaman entelektüel faaliyetlerin bir nesnesi olmuştur. Bireysel olanla toplumsal olan arasındaki ilişki entelektüel faaliyetlerin bir nesnesi olarak Antik Çağ filozoflarından toplum filozoflarına ve nihayetinde sosyolojik teoriye uzanmıştır. Sosyolojinin bağımsız bir disiplin olarak kurumsallaşmasından beri

temel ilgilerinden biri bireyle toplum arasındaki ilişki sorunu olmuştur. Toplum-birey karşıtlığı ya da daha terminolojik bir ifadeyle yapı-eylem ikiliği, sürekli olarak sosyolojik teorinin merkezinde yer almıştır. Sosyoloji tarihi, toplumla birey arasındaki ilişkinin ele alınış biçimine göre yapı yönelimli kuramlar ve eylem yönelimli kuramlar olmak üzere iki ana yaklaşımı içermektedir. Bu iki yaklaşım ilk olarak sosyolojinin kuruluş döneminde özellikle Fransız sosyolojisi Alman sosyolojisi arasındaki karşıtlıkla şekillenmiştir. İki sosyoloji biçimi arasındaki karşıtlık klasik dönemden sonra yapısal işlevselcilik, genel sistem kuramı yapısal, çatışma kuramı gibi yaklaşımlarla; sembolik etkileşimcilik¹, etnometodoloji, fenomenolojik sosyoloji, gibi yaklaşımlar arasındaki farklılıklarla sürdürülmüştür. Ana akım sosyolojiyle ilişkili olmakla birlikte kendine özgü ayrı bir tarihi bulunan Marksist düşüncede, Lukacs ve Gramsci gibi istisnalar olmasına rağmen Ortodoks Marksizm ve Althusser'in yapısalcı kuramında görüldüğü üzere yapı yönelimli anlayış baskındır. Sosyolojik teorideki yapı-eylem ikiliğini aşmak adına kimi düşünürler ilişkisel, bütünleştirici kuramlar geliştirmişlerdir. Bununla birlikte sosyoloji içerisinde yapı-eylem ikiliğinin tam anlamıyla aşılabildiği bir kuram bulunmamaktadır. İlişkisel kuramlardan her biri, yapı ya da eylem yönelimi yaklaşımlardan birine daha yakındır. Dolayısıyla her sosyolojik teorinin yapı ya da eylem yönelimli olduğu söylenebilir.

Bu çalışma, sosyolojik teorinin merkezi ilgilerinden biri olan yapı-eylem ikiliğini felsefi bir temelden yeniden ele alma girişimidir. Felsefedeki tümeller tartışması ile yapı-eylem ikiliği arasında temel bir benzerlik bulunmaktadır. Benzerliğin kökenini teşkil eden şey, parça-bütün ilişkisidir. Tümeller problemindeki farklı yaklaşımların tümel-tikel ilişkisini ele alış biçimleri sosyolojik teorideki yapı-eylem (toplum-birey) ilişkisinin ele alınış biçimleriyle benzeşmektedir. Tümeller tartışmasındaki iki ana yaklaşım olan nominalizm ve realizmin sosyolojik versiyonları bulunmaktadır. Tümelleri gerçek var olanlar olarak görmeyen nominalizm, toplumu bireylere ayrı ve dışsal bir gerçeklik olarak kavramsallaştırmayan eylem yönelimli teorilerle; tikellere ek olarak tümellerin gerçek varlığını onaylayan realizm ise toplumu bireylerden bağımsız bir gerçeklik olarak kavramsallaştıran yapı yönelimli teorilerle aynı doğrultudadır.

¹ Gündelik yaşam sosyolojisi ile eylem yönelimli sosyoloji anlayışı arasında zorunlu bir ilişki yoktur. Bir kuramcı gündelik yaşam üzerine çalışıp aynı zamanda yapısalcı yaklaşımı benimsemiş olabilir.

Tümeller problemi ile yapı-eylem ikiliği arasındaki benzerliğin göstermeyi ve bu benzerlik temelinde felsefi ve sosyolojik teoriler arasında ilişki kurup toplumla birey arasındaki ilişkiye dair yeni bir anlayış geliştirmeyi amaç edinen bu çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birincisinde, tümeller problemine ilişkin farklı geleneklere ait yaklaşımlar sunulacaktır. Nominalizm, trop teorisi(nominalizmi) ve realizm olmak üzere tümeller problemini ele alan üç ayrı yaklaşım bulunmaktadır. İkincisinde, yapı-eylem ikiliğine ilişkin teorilere yer verilecektir. Bunlar; yapı yönelimli teoriler, eylem yönelimli teoriler ve yapıyla eylemi bütünleştirmeye yönelik ilişkisel teorilerdir. Üçüncüsünde ise tümeller problemi ile yapı-eylem ikiliği arasında çeşitli örnekler üzerinden bir ilişki kurulacak ve toplumla birey arasındaki ilişki yeniden ele alınacaktır.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

Bu bölümde öncelikle araştırmanın konusu, amacı ve önemi sunulacaktır. Ardından araştırmanın amaçlarına ulaşılabilmesi için nasıl bir yöntem izlendiği aktarılacaktır. En son olarak ise araştırmanın kapsam ve sınırlarına yer verilecektir

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın konusunu, sosyolojik teorinin merkezi ilgilerinden biri olan yapı-eylem ikiliği ile en eski felsefi sorunlarından biri olan ve kökenleri Platon ve Aristoteles'e kadar uzanan tümeller problemi arasındaki ilişki ve bu ilişki temelinde toplumla birey arasındaki ilişkinin yeniden ele alınması oluşturmaktadır. Çalışmanın konusuna ilişkin felsefi ve sosyolojik literatüre bakıldığında her iki araştırma alanının da oldukça geniş ve derinlikli olduğu görülmektedir. Tümeller tartışması, tikel varlıkların dışında tümel varlıkların olup olmadığı ve farklı şeylerin nasıl aynı doğal kümenin üyeleri olarak görüldüğü gibi sorular çerçevesinde şekillenmektedir. Bu sorulara verilen cevaplara göre realizm (gerçekçilik) ve nominalizm (adçılık) olmak üzere iki ana gelenek bulunmaktadır. Sosyolojik teorideki yapı-eylem ikiliği tartışması ise, toplumun kavramsallaştırılma biçimine göre şekillenmektedir. Kimi kuramcılar sosyolojik çözümlenin merkezine toplumsal yapıyı koyarken, kimileri toplumsal eylemi koymaktadır. Bu durum sosyolojik teori içerisinde bir ikilik yaratmakta ve ikiliğin aşılması için ilişki kuramları geliştirilmektedir. Ontolojik problemler olan tümeller tartışması ile yapı-eylem ikiliği arasındaki temel bağıntı, her ikisinde de parça-bütün ilişkisinin ele alınmasıdır.

Bu çalışmada, yapı-eylem ikiliği ile tümeller problemi arasında bir benzerlik ilişkisinin bulunduğu şeklindeki kabulden hareket edilmektedir. Bu doğrultuda çalışmada iki ana amaç bulunmaktadır: Birincisi, kökene dair bir soruşturmaya yapı-eylem ikiliği ile tümeller problemi arasındaki benzerliğin gösterilmesidir. İkincisi ise tümeller tartışmasının sunmuş olduğu içgörülerle yapı-eylem ikiliğine ilişkin felsefi temelli yeni

bir anlayış geliştirmektir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için Aristoteles ve Armstrong'un realizminden faydalanılacaktır.

Sosyoloji içerisinde yapı-eylem ilişkisini ele alan oldukça fazla çalışma bulunmaktadır. Çünkü yapı-eylem ilişkisi sosyolojik teorinin merkezi ilgilerinden biridir. Bununla birlikte yapıyla eylem arasındaki ilişkinin tümeller tartışmasından hareketle incelendiği ve yeniden ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Realizm ve nominalizmin sosyolojik teori ile ilişkilendirildiği kimi çalışmalar bulunsa da bunların hiçbiri bu çalışmadaki gibi geniş ölçekli değildir ve hiçbirinde yapı-eylem ikiliğine ilişkin tümeller tartışması çerçevesinde yeni bir anlayış geliştirilmemiştir. Tezin asıl önemi de buradan kaynaklanmaktadır. Tezi önemli kılan bir başka husus, farklı bağlamlarla ilgili olmalarına rağmen tümeller tartışmasıyla toplumla birey arasındaki ilişki sorununun benzer problemler olduğunun ortaya konulmasıyla disiplinler arasındaki ayrımların çoğu zaman yapay bir karakterde olduğu şeklindeki düşüncenin gösterilmesine bir katkı yapılmış olmasıdır.

1.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma, literatür incelemesine dayanan bir araştırmadır. Araştırma konusuyla ilgili felsefi ve sosyolojik literatüre dayanan bu çalışma, kavramsal ve kuramsal bir tartışma yürütmek üzerine tasarlanmıştır. Çalışma, ilgili konuda yeni kavramsallaştırmalara ulaşım bilimsel bilgi birikimine katkı sağlamayı hedeflediği için temel (saf) bir araştırmadır. Araştırma aşağıdaki sorular üzerinden kurgulanmıştır:

1) Tümeller problemi ile yapı-eylem ikiliği arasında bir benzerlik ilişkisi var mıdır?

2) Tümeller problemi ile yapı-eylem ikiliği arasındaki benzerlik temelinde toplumla birey arasındaki ilişki nasıl ele alınabilir?

3) Yapıyla eylem ya da toplumla birey arasında gerçek bir ikilik bulunmakta mıdır?

4)Yapıyla eylem ya da toplumla birey arasında gerçek bir ikilik varsa bunun nedeni nedir?

5) Belirli bir toplumsal-kültürel ortamdaki bireylerin eylemlerindeki benzerliğin nedeni nedir?

6) Sosyolojik teorinin ikili yapısının -yapı yönelimli teoriler ile eylem yönelimli teoriler arasındaki karşıtlık-kaynağı nedir?

7) Sosyolojik teorideki yapı-eylem ikiliği aşılabilir mi?

8) Sosyolojik çözümlemenin merkezinde toplumsal yapı mı yoksa toplumsal eylem mi olmalıdır?

Bu sorular çerçevesinde iki farklı araştırma alanı olan tümeller problemi ile yapı-eylem ikiliği arasında çeşitli örnekler üzerinden bağıntı kurulup toplumla birey arasında nasıl bir ilişkinin olduğu tartışılmıştır.

1.3. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLARI

Bu araştırmada tümeller problemi ile yapı-eylem ikiliği arasındaki benzerliğin gösterilmesi ve bu benzerlik üzerinden yapı eylem ikiliğine dair yeni bir anlayış geliştirmek hedeflendiği için araştırma konusuyla ilgili felsefi ve sosyolojik literatür geniş ölçekli bir incelemeye tabi tutulmuştur. Bu doğrultuda araştırma konusundaki kuramsal çeşitliliği yansıtacak şekilde felsefi ve sosyolojik literatürdeki farklı yaklaşımlar incelenmiştir. Bununla birlikte hem tümeller tartışması hem de yapı-eylem ikiliğiyle ilgili bütün kuramlara yer verilmemiştir. Dolayısıyla, araştırma konusuyla ilişkili olmasına karşın araştırma kapsamı dışında bulunan çeşitli kuramlar bulunmaktadır. Bu durum, araştırma için bir sınırlılık teşkil etmektedir. Araştırma için bir diğer sınırlılık, ele alınan düşünürlerin kuramların geniş içeriğinin değil, yalnızca araştırma konusuyla ilgili

tarafının ele alınmış olmasıdır. Ancak bu sınırlılıklar tezin kendisi için bir tehdit oluşturmamaktadır. Çünkü amaç ne felsefe tarihi ne de sosyoloji tarihi yapmaktır.

2. BÖLÜM

TÜMELLER PROBLEMİ

Tümeller problemi, felsefe tarihinin en eski tartışmalarından biridir. Tartışma, belirli bir özelliğin farklı nesnelere tarafından nasıl taşınabildiği probleminden doğmuştur. Tümeller problemi temelde tikel varlıkların dışında tümel varlıkların olup olmadığına ilişkindir. Dolayısıyla kökensel olarak ontolojik bir problemdir. Özelliklerin ve ilişkilerin farklı nesnelere içerilen ortak (tümel) şeyler olarak mı yoksa kendilerine sahip olan tikeller gibi tikel şeyler olarak mı görülmeleri gerektiği sorusuyla şekillenen tümeller probleminin çözümüne dair realizm, nominalizm ve trop teorisi olmak üzere üç yaklaşım bulunmaktadır. Realizm tümellerin nesnel varlığını kabul ederken nominalizmde var olan her şey tikel olarak görülür. Trop teorisi ise nominalizmde olduğu gibi tümellerin nesnel varlığını yadsır ancak özelliklerin ve ilişkilerin gerçek ama tikel var olanlar olduğunu kabul eder.

Tümeller problemi felsefeye Platon ve Aristoteles'in çalışmalarıyla girmiştir. Söz konusu problem hem Platon hem de Aristoteles tarafından realist bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Her iki düşünür de tümelleri çoklu örneklenebilen gerçek varlıklar olarak görmüştür. Bununla birlikte Platon'un realizmi tümellerin tikellerden bağımsız olarak var olduğunu ileri sürdüğü için aşkın, Aristoteles'in realizmi ise tümelleri tikellerin içinde konumlandığı için içkin bir yapıdadır.

Tümeller problemi Antik Yunan felsefesinde ortaya çıkmış olmasına rağmen Orta Çağ felsefesi ile özdeşleşmiştir. Bu durumun en önemli nedeni tümeller tartışmasının Hristiyan teolojisi çerçevesinde ele alınmasıdır. Orta çağ felsefesinde nominalizm ve realizm dinsel öğretilerle ilişkilendirilme biçimlerine göre değerlendirilmiştir. Hem nominalizmin hem de realizmin Hristiyan teolojisi ile uyumlu olan ve ondan ayrılan içerimleri bulunmaktadır. Örneğin, Hristiyan teolojisinin en önemli unsurlarından biri olan "Kutsal Üçleme İnancı" nominalizm tarafından açıklanamaz. Çünkü nominalizmde yalnızca bireylerin (tikeller) varlığı kabul edilir. Bu durumda Baba, Oğul ve Kutsal Ruh arasındaki gerçek ortaklık açıklanamaz ve onlar arasındaki tek ortaklık yalnızca "Tanrı" adına ortak olarak sahip

olmaları olur. Benzer şekilde “İlk Günah” konusunda yalnızca bireylerin (tikellerin) var olduğunun kabul edilmesi durumunda söz konusu günaha ortak olunamaz. Realizmin tümeller konusundaki teolojik güçlüklerinden biri gerçek var olanların yalnızca tümeller olması ve dolayısıyla Tanrının tek tek olanları değil de türleri ve cinsleri bilmesi durumunda yaratıcının dünya ile eksik bir ilişki kuracak olmasıdır. Bir diğer güçlük ise var olanların tümel-tikel ilişkisine göre hiyerarşik bir biçimde sınıflandırılmasıyla tümellerin tikelleri, daha genel tümellerin diğer tümelleri kapsayıp içermesi nedeniyle en genel tümel olarak Tanrıya ulaşılması ve böylece Tanrının her şeyi yoktan var ettiği şeklindeki ilkenin olumsuzlanmasıdır. Bununla birlikte tümeller konusundaki realist öğretisi, tikel var olanların dışında mutlak (tümel) var olanları kabul ettiği için Hristiyan teolojisi ile genel anlamda daha uyumludur (Cevizci, 2015, s. 180-182).

Orta Çağ felsefesinde tümeller tartışmasına ilişkin tümellerin nesnelere önce ve onlardan bağımsız bir gerçekliğe sahip olduğu savunusunda olan mutlak realizm, tümellerin nesnelere içinde buldukları görüşünde olan ılımlı realizm ve tümelleri nesnelere sonra olan kavramlar olarak gören nominalizm olmak üzere üç farklı yaklaşım bulunmaktadır (Gökberk, 1993, s. 163).

Tümeller problemi Antik Yunan felsefesinde ortaya çıkmasına ve Orta Çağ felsefesinin merkezinde yer almasına rağmen en gelişkin biçimine güncel görünümünde ulaşmıştır. Orta Çağ felsefesinin teolojik bağlarından kopan tümeller probleminin güncel görünümünde, özellikler ve ilişkiler ile nesnelere arasındaki ilişkinin açıklanabilmesi için daha kapsamlı ve kullanışlı anlayışlar geliştirilmiştir. Bu durumun nedeni, nesne ve ilişki gerilemesi sorununun yalnızca güncel kuramlar tarafından çözülebilmeye başlamasıdır. Tümeller probleminin çözümünde, aşırı ya da klasik nominalizmin özellikleri ve ilişkileri gerçek var olanlar olarak kabul etmemesinin yarattığı sorunlardan ötürü içkin (ılımlı) realizm ve trop teorisi (ılımlı nominalizm) öne çıkmıştır. İçkin realizm ile trop nominalizmi arasındaki karşıtlık, şeylerin özelliklerine ve şeyler arasında geçerli olan ilişkilere yüklenen ontolojik doğanın farklılaşmasından kaynaklanmaktadır.

2.1. REALİZM

Realizme göre tümeller zihinsel ve dilsel yapılardan bağımsız olarak var olurlar. Dolayısıyla, realizm hem tikelleri hem de tümelleri içeren bir ontoloji varsaymaktadır. Realizmde özellikler tümel olarak kabul edilir. Çünkü belirli tek bir özellik aynı anda farklı tikelerde görülebilir, bir başka deyişle farklı tikeller tek bir tümeli örnekleyebilirler. Özellikler gibi ilişkiler de belirli bir ilişki biçiminin farklı tikeller arasında geçerli olmasından ötürü tümel var olanlardır. Tümellerin nesnel varlığını kabul eden realist gelenek farklı biçimlerde sınıflandırılabilir. Bunlardan biri tümellerin konumlanış biçimine göre şekillenmektedir. Tümellerin tikelerden bağımsız bir biçimde var olduğu şeklindeki görüşü aşkın realizm ya da Platoncu realizmdir. Tümellerin tikelerin içinde olduğu ve onlardan bağımsız olarak var olamayacağı görüşü ise içkin realizmdir. İçkin realizm, aralarında belirgin farklılıklar olmalarına rağmen Aristoteles ve Armstrong tarafından savunulmuştur. Realizm için bir diğer sınıflama, nesne ile özellikler arasındaki ilişkiye bağlı olarak oluşmuştur. Demet kuramına (Russell) göre tikeller özelliklerin bir bileşimidir. Töz-ilinek kuramına (Platon, Aristoteles, Armstrong) göre ise tikellerin özellikleri bulunur. Demet kuramında özelliklerin dışında bir nesne söz konusu değildir, töz-ilinek kuramında ise özelliklere ek olarak özelliklerin taşıyıcısı olan bir dayanak bulunmaktadır. a F'dir ifadesi, demet kuramında F tümelinin diğer tümellerle birlikte bir demet oluşturmasıyla açıklanırken, töz-ilinek kuramında a'nın F tümel özelliğine sahip olması ile açıklanır.

2.1.1. Platoncu İçkin Realizm

Tümeller problemi, kimi erken dönem filozoflarında çeşitli göstergeleri olmasına rağmen felsefi bir sorgulama alanı olarak Platon'un çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Platon "tümel" kavramını kullanmamakta, kendisinin tümeller problemine dair düşünceleri idealar kuramında içermektedir. Platon'un tümeller tartışmasının kökeninde çokluktaki teklik anlayışı yatmaktadır. Buna göre farklı şeylerde ortak, özdeş, benzer olan özellikler ya da ilişkiler bulunur. Bu özellik ya da ilişkilerin kaynağı olan şeyler tümellerdir. Tikelerden mantıksal ve zamansal olarak önce gelen tümeller daha gerçeklerdir. Tikel olan belirsiz, yanıltıcı olabilmesine rağmen tümel olan mutlak anlamda

gerçektir Dolayısıyla Platon'un felsefesinde asıl önemli olan tümellerin (idealar) anlaşılmasıdır. Platon, ideaların varlığını kabul etmesiyle tümeller tartışmasındaki realist geleneğin ilk temsilcisi olmuştur. Platon'un realizmi tümellerin tikellerden bağımsız olarak var olduğunu ileri sürmesi nedeniyle aşkın bir yapıdadır. Platon, Latincesi *universalia ante res* olan "şeylerden ayrı tümeller" görüşündedir.

Platon, nesnelere ile idealar bütün çalışmalarında görülebilecek olan ontolojik bir ayrım yapmıştır. Platon'un bu ayrıma gitmesinin nedenleri, tek bir yüklem farklı nesnelere uygulanabilmesinden ötürü nesnelere ayrı bir idealar dünyasının olması gerektiği ve nesnelere dünyasındaki olağan şeylerin mükemmellikten uzak, eksik olmalarıdır. Platon'un ontolojik ayrımı aynı zamanda epistemolojik bir ayrımdır. Çünkü Platon'un felsefesinde ontolojik-epistemolojik bir süreklilik bulunur, epistemoloji ontolojiye bağlıdır. Buna göre varlığın özü (bilginin nesnesi) ile varlığın görüntüsü (sanının nesnesi) birbirinden farklıdır (Devlet, 477a-478e). Platon'un gerçeklik ile görünüş arasındaki ilişkiyi merkeze alan idealar kuramına göre görülebilir ve bilinebilir olmak üzere iki ayrı dünya bulunur. Şeylerin ilk örneklerini oluşturan idealar bilinebilir, nesnelere ise ideaların imgeleri olarak görülebilir dünyada yer alırlar (Devlet, 509d-510a). Platon'un anlayışına göre doğrudan deneyime konu olan varlıkların dışında onlardan daha değerli ve gerçek varlıklar bulunmaktadır. Örneğin, çok sayıdaki tek tek güzel şey dışında kendinde güzel ve hiç değişmeyen güzel ideası bulunmaktadır (Devlet, 479a-e). Güzellik konusunda benzer olan şeylerdeki benzerliğin kaynağı olan mutlak bir güzel ya da "kendinde güzel" bulunur. Kendisinde olan özsel bir güzellik vardır ve diğer güzellikler ona eklenirler (Şölen, 210b-211b). Güzelin kendisi dışında bir güzellik varsa, bu ancak mutlak güzellikten pay alma ile olur (Phaidon, 100c). Benzer şekilde farklı erdem türlerinin erdem olmalarını sağlayan genel bir öz vardır (Menon, 72a).

Platon'a göre her aşkın ideanın bir başka deyişle her kendinde şeyin yalnızca tek bir örneği vardır. Çünkü birden fazla örnek olması durumunda onları birleştiren başka bir şeye ihtiyaç duyulacaktır (Devlet, 597c). Platon, aşkın bir yapıda olan ideaları nesnelere yer aldığı dünyadan farklı bir dünyada konumlandırıldığı için örneklenmemiş tümellerin varlığını kabul etmiştir. Buna göre bir tümelin var olabilmesi için tikeller tarafından

örneklenmesine gerek yoktur. Örneğin F tümelinin varlığı için F tümeline sahip olan nesnelerin varlığı gerekli değildir.

Platon'un idealar kuramı birtakım zorluklar içermektedir. Bu zorlukların birçoğu Platon'un kendisi tarafından da fark edilmiş ve Parmenides diyalogunda dile getirilmiştir. Bu diyalog bir filozofun kendisine eleştiri yöneltmesi bakımından ilginçtir. Diyalogda Sokrates tarafından anlatılan idealar kuramına yöneltilen ilk eleştiri, bütün nesnelerin ideasının bulunup bulunmadığıyla ilgilidir. Sokrates, güzellik, adalet, iyilik gibi ideaların varlığını kabul ederken insan, ateş ve su gibi şeylerin ideasının var olup olmadığı konusunda belirsizlik içerisindedir. Ayrıca çamur, kıl gibi nesnelerin idealarının olmadığını düşünmektedir. İdealar kuramını anlatmayı sürdüren Sokrates, benzer şeylerin benzerlikten, adil nesnelerin adaletten, büyük nesnelerin büyüklükten pay aldıklarını ifade etmekte ve idealar ile diğer nesneler arasındaki pay alma ilişkisini genelleştirmektedir. Parmenides bu bağlamda Sokrates'e şu eleştirileri yöneltir: 1) Nesne, ideanın tümünü mü yoksa bir kısmını mı paylaşır? Her iki görüşe de itiraz edilebilir. Nesne ideanın tümünü paylaşıyor ise bir nesne aynı anda iki değişik yerdedir. Bir kısmını paylaşıyor ise idea bölünebilir demektir. Örneğin küçüklüğün bir parçasına sahip olan nesne küçüklüğün kendisinden daha küçük olacak ve dolayısıyla mantıksız bir durum ortaya çıkacaktır. 2) Bir nesne bir ideayı paylaştığına göre idea ile nesne arasında benzerlik vardır. Bu durumda tikellerle köken ideayı kapsayan bir başka idea gerekecek ve bu durum sonsuza kadar gidecektir. Böylece tek bir idea değil, sonsuz sayıda idea olacaktır (Bu, Aristoteles'in üçüncü kişi kanıtıyla aynıdır). 3) Bir önceki eleştiride ileri sürülen nedenlerden ötürü idealar kendilerini paylaşan tikellere benzemezler. 4) İdealar var olsa dahi insan bilgisi mutlak olmayacağından bilinemeyecektir. 5) Tikel tümeli paylaşamayacağı için ideaların yaratıcısı olan Tanrı insanları bilemeyecek ve dolayısıyla yönetemeyecektir (Parmenides, 130c-135a).

Platon'un aşkın realizmi Orta Çağ felsefesinde Saint Augustinus ve Aziz Anselmus tarafından sürdürülmüştür. Katı bir realist olan Augustinus'a göre insan zihninden bağımsız olarak var olan tümeller, duyuşsal varlıklardan mantıksal ve zamansal olarak önce gelirler (Cevizci, 2015, s. 197-198). Tümellerle duyuşsal varlıklar arasında Platon'un öğretilerinde olduğu gibi gerçek-yansıma ilişkisi bulunur. Benzer bir biçimde nominalist

öğretiyi şiddetle eleştiren ve tümellere mutlak realist bir perspektiften yaklaşan Aziz Anselmus'a göre tümeller zihinden bağımsız ve gerçektirler (Cevizci, 2015, s. 322).

Platoncu aşkın realizm için iki önemli eleştiri, örneklenmeyen tümellerin varlığının kabul edilmesi ve ilişki gerilemesidir. Örneklenmeyen tümellerin var olduğunu reddetmek için temel neden, uzam-zaman dünyasının varlığının verili olmasına rağmen ayrı bir tümeller alanının yalnızca bir hipotez olmasıdır (Armstrong, 2017, s. 120). Buna ek olarak tümellerin varlığının belirlenebilmesi için tümellerin uzam-zaman içerisinde olması gerekmektedir.

Platon'un realizmde nesne kısır döngüsü görülmemesine rağmen ilişki kısır döngüsü görülmektedir. Nesne kısır döngüsünün görülmemesinin nedeni, her bir ideanın (tümelin) tek bir örneğinin olmasıdır. Dolayısıyla nesne ile ideayı birleştiren başka bir nesnenin varlığına ihtiyaç yoktur. İlişki gerilemesi tikellerin idealarla olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Platon'un aşkın realizminde a, ancak ve ancak aşkın tümel veya F ideası ile uygun bir ilişkiye sahipse F özelliğine sahiptir (Armstrong, 1978a, s. 64). Tikeller idealardan pay alırlar ve bu pay alma ilişkisi sonsuz sayıda örneği olan bir türdür (Armstrong, 1978a, s. 70.) Örneğin iki farklı tümel, iki farklı tikel ve her bir tikelin bu iki farklı tümelin birinden pay aldığı varsayıldığında, pay alma ilişkisinin (tümelinin) iki ayrı örneği oluşmaktadır. Bu iki örnek ile pay alma ilişkisi arasında yeni bir ilişki oluşmaktadır. İki örnekte de pay alma ilişkisinden pay alınmaktadır. Bu nedenle yeni bir pay alma ilişkisi oluşmakta ve bu durum sonsuza kadar gitmektedir.

2.1.2. Aristotelesçi İçkin Realizm

Antik dönemde tümeller tartışmasındaki realist geleneğin bir başka temsilcisi Aristoteles'tir. Ancak Aristoteles'in realizmi Platon'unkinden farklıdır. Farklılığı yaratan unsur, Aristoteles'in tümellerin tikellerden bağımsız olmadığını ileri sürmesidir. Aristoteles'in ılımlı realizminde tümeller tikellere içkindir. Aristoteles, tümelleri tikelerde içerilen şeyler olarak görmesi nedeniyle "universalia in rebus" (şeylerdeki tümeller) görüşündedir. Aristoteles türleri, özellikleri ve ilişkileri tümel var olanlar olarak

görmüştür. Aristoteles, tümeller konusunda realist olmasına rağmen kategoriler öğretisinin dilsel içerimleri nedeniyle nominalizmle de ilişkilendirilmiştir.

Aristoteles tümeller tartışmasını doğrudan ele almamasına rağmen ilgili tartışmaya ilişkin soru(n)lara çözümler sunmuştur. Aristoteles'in (Kategoriler, 1b) tümeller tartışmasına ilişkin görüşleri yaptığı şu sınıflamada temellenmektedir: Kimi şeyler bir taşıyıcı için söylenmesine rağmen hiçbir taşıyıcıda bulunmaz. Bu tür şeyler, örneğin insan, tümel olan ikincil tözlerdir. Kimi şeyler bir taşıyıcı içinde (içinde bulunduğu nesneden ayrı olarak var olamayan) bulunur ama hiçbir taşıyıcı için söylenmez. Bu tür şeyler, örneğin belirli bir grammer bilgisi, töz olmayan tikellerdir. Kimi şeyler hem bir taşıyıcı içinde bulunur hem de bir taşıyıcı için söylenir. Bu tür şeyler, örneğin beyaz, töz olmayan tümellerdir. Kimi şeyler ise ne bir taşıyıcı içindedir ne de bir taşıyıcı için söylenir: Bu tür şeyler, örneğin belirli bir insan ya da at, birincil töz olan tikellerdir.

Aristoteles'in kategori öğretilerine göre yalnızca (birincil) "töz" gerçek anlamıyla varlıktır. İlk olarak ve asıl anlamıyla varlık, ne bir taşıyıcı için söylenen ne de bir taşıyıcı içinde olandır. Belirli, tikel var olanlar birincil varlıklardır. Türler ve cinsler ise ikincil varlıklardır. İlk varlıklar, bütün diğer nesnelere için taşıyıcı olmaları, diğer nesnelere onlara yüklenmeleri ya da onların içinde olmaları nedeniyle asıl varlık adını alırlar. İlk varlıkların öteki nesnelere ilişkisi türün cinsle olan ilişkisi gibidir (Kategoriler, 2b/48). Aristoteles'in birincil varlık ya da töz olarak adlandırdığı şeyler diğer şeylere yüklenemeyen (ilineksel olarak yüklenmenin dışında) duyulur nesnelere (Birincil Çözümler, 43a-66b).

Varlığın çeşitli anlamlara geldiğine ifade eden Aristoteles'e göre asıl olarak var olan bir şeyin tözünü (bir şeyi o şey yapan şey) ifade eden şeydir. Diğer kategoriler herhangi bir var olana yüklediklerinden ötürü bağımsız olarak var olamamasına rağmen töz kategorisi bağımsız olarak var olur (Metafizik, 1028a). Töz, bir öznenin yüklemi olmayan diğer şeylerin kendisinin yüklemi olduğu şeydir (Metafizik, 1029a).

Aristoteles' göre bir nesne çoğulluğa yüklenip yüklenememesine göre tümel ya da tikel olur. Çoğulluğa yüklenebilen nesne tümel, çoğulluğa yüklenemeyen nesne ise tikeldir.

Aristoteles'in örneğiyle "insan tümellerden, Kallias tikellerdendir" (Yorum Üzerine, 18a). Tümel bir öge töz olamaz. Çünkü töz bireysel olana aittir ama tümel çok sayıda şeye aittir. Birden fazla varlığa ait olan şeye tümel denir (Metafizik, 1038b) Ortak yüklemelerden hiçbiri bireysel varlık (töz) anlamına gelmez, sadece şeylerin niteliği olurlar. Aristoteles' e göre ortak yüklemelerin töz olması durumunda üçüncü kişi sorunu ortaya çıkar (Metafizik, 1039a).

Aristoteles, Platondan farklı olarak tikellere içkin olduklarını düşündüğü için tümellerin örneklenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Buna göre a F'dir ifadesinin doğru olabilmesi için F tümelinin var olması gerekmektedir. Aristoteles, Platon'un gerçek varlık olarak gördüğü ideanın nesneden bağımsız olduğu ve nesnenin ideadan pay aldığı şeklindeki görüşünü eleştirmiştir. Aristoteles'in idealar kuramına yönelttiği eleştirilerden birçoğu Platon'un Parmenides'inde dile getirilmiştir ve en önemlisi üçüncü kişi kanıtıdır. Buna göre örneğin eğer kişi düşünsel kişiye benzediği için kişiye düşünsel kişi ile tikel kişiyi kapsayacak daha düşünsel bir kişi olmalıdır. Aristoteles'in anlayışına göre ideaları savunanlar, bireysel ve duyusal tözlerden ayrı olan tözlerin doğalarını açıklayamamaktadırlar. "Kendinde şey", "duyusal şey" ile aynıdır. Farklılık, sadece fazladan "kendinde" kelimesinin eklenmesidir (Metafizik, 1041a).

Aristoteles'in içkin realizminin Orta Çağ felsefesindeki en önemli temsilcileri Petrus Abelardus ve Thomas Aquinas'tır. Abelardus'u kategorik olarak ılımlı realist yaklaşım içerisinde konumlandırmak uygun olmasına rağmen öğretisi nominalizmle ilişkili fikirler de içermektedir. Petrus Abelardus tümeller problemini ontolojik düzlemde mantıksal-epistemolojik bir düzleme taşımıştır. Abelardus tartışmasının merkezine gerçeklik ile görünüş arasındaki ilişkiyi koymuştur. Abelardus'a göre genel kavramlara karşılık gelen tümeller gerçek olmamasına rağmen genel kavramların var olduğu açıktır. İnsan gibi bir sözcük genel iken belirli bir insanı işaret eden bir sözcük ise özeldir. Genel sözcük ya da kavramların gösterdiği somut, ayrı bir gerçekliğin olmaması Abelardus'a göre nominalizmin ortaya çıkışının gerekçesidir. Tümeller olarak genel sözcüklerin bir gerçekliğinin olmaması onların anlamsız olduğu anlamına gelmez. Abelardus tümeller probleminin insanın soyutlama yapabilme yetisi temelinde çözmeye çalışmıştır. Buna göre benzer yapıda olan çeşitli varlıkları varlığı insanın soyutlama yaparak anlamlı genel

kavramlara ulaşmasını sağlar. İnsan tikeller arasında benzerlik ilişkisi kurarak tümel kavramlara ulaşır. Abelardus'a göre tümeller ne realistlerin savunduğu gibi zihinden bağımsızdırlar ne de nominalistlerin savunduğu gibi anlam içermeyen adlandırmalardır. Tümeller kendileri gerçek olmamalarına rağmen gerçeklikten temellenen nesnel, anlamlı ve genel kavramlardır (Cevizci, 2015, s. 325-326).

Aquinas Thomas daha önce Aristoteles tarafından yapılmış olan etkin akıl-edilgen akıl² ayrımıyla tümeller problemini ele almıştır. Bu ayrımı duysal bilgidan akısal bilgiye geçişi açıklamak için kullanmıştır. Aquinas Thomas, ılımlı bir realist olarak tümellerin duysal nesnelardan ayrı bağımsız bir varlığa sahip olmadığını tikellerde içerildiğini düşünmüştür. Buna göre tek tek nesneların dışında tümel formlar bulunmamaktadır. Aquinas Thomas'a göre bireysel var olanlar arasındaki benzerlikler tümellerin nesnel temelini oluşturmakta ve tümellerin bireysel var olanlara yüklenebilmesine olanak sağlamaktadır. Thomas zihindeki tümel kavramların oluşumunun edilgen akıl ile gerçekleştirilemeyeceğini düşünmektedir. Etken akıl duysal olarak algılanan nesnelardaki imge ya da sureti aydınlatarak örtük bir şekilde bulunan formu/tümeli açığa çıkartır. Etken akıl imgedeki bireysel unsurları bir tarafa koyarak ondan genel özü soyutlar ve edilgen akla aktarır (Cevizci, 2015, s. 349-350).

Aristotelesçi içkin realizm, tümelleri tikellerden ayrı olarak konumlandırmadığı için aşkın realizmden daha kullanışlı bir yaklaşımdır. Bununla birlikte içkin realizmde de aşkın realizmde olduğu gibi ilişki gerilemesi görülür. Loux'a göre (2006, s. 34) içkin realizmde a tikeli ile F tümeli arasında bir örnekleme ilişkisi bulunmaktadır. Bir tikel ile tümel arasındaki örnekleme ilişkisinin (örnekleme 1) kendisi örnekleme ilişkisini (örnekleme 2) örneklendirmektedir ve bu örnekleme ilişkileri daha yüksek dereceli bir örnekleme ilişkisini (örnekleme 3) örneklendirmektedir. Örnekleme ilişkileri böylece sürekli daha yüksek dereceli ilişkilerin ortaya çıkmasına neden olmakta ve bu durum

² Etken akıl edilgen akıl üzerinde etkide bulunur. Edilgen akıl bir şeyse etken akıl o şeyi meydana getiren şey gibidir. Tıpkı ışığın bir anlamda potansiyel olan rengi yetkinliğe geçirmesi gibi etken akıl da bilgi konusunda potansiyel olandan yetkin olana geçişi sağlar. Etken akıl edilgen aklın potansiyelden yetkinliğe geçişini sağlar. (Aristoteles, Ruh Üzerine, 430a10).

sonsuz giden kısır bir döngü yapmaktadır. Gerilemelerden kaçınmak için ilişkisel olmayan bir içkin realizme ihtiyaç duyulmaktadır (Armstrong, 1978a, s. 107).

2.1.3. Armstrong'un Durumlar Teorisi

Armstrong'un durumlar (state of affairs) teorisi kökensel olarak Aristotelesçi içkin realizme bağlıdır. Armstrong'a göre tümeller olarak görülmesi gereken özellikler ve ilişkiler, nesnelere ayrı bir dünyada konumlanmazlar. Tümel bir özellik bir tikelde olmak zorundadır. Aynı şekilde tümel bir ilişkinin tikeller arasında görülen bir ilişki olması zorunludur. Dolayısıyla tümellerin tikelerde örneklenmeleri gerekir. Armstrong'un içkin realizminde göre a F'dir ifadesi ancak ve ancak F tümeli varsa doğrudur.

Realist geleneksel düşünceye karşıt olarak Armstrong, yüklem ile tümeller arasında zorunlu bir bağ olmadığı düşüncesindedir. Özellik ve ilişkilerin herhangi bir tümeli göstermemesi olanaklıdır (Armstrong, 1978b s. 7). Herhangi bir yüklem anlamlı olabilmesine ve farklı nesnelere uygulanabilmesine rağmen ilgili yüklem karşılık gelen bir tümel var olmayabilir. Dolayısıyla semantik inceleme tümellerin varlığının gösterilmesi için yeterli değildir. Armstrong bir tümelin varlığının a priori olarak bilinmeyeceğini düşünmekte ve kendi pozisyonunu a posteriori gerçekçilik olarak ifade etmektedir. Buna göre tümeller en iyi biçimde bilimsel etkinlik (temelde fizik) yoluyla belirlenebilir (Armstrong, 2017, s. 128-131).

Armstrong'a göre nesnelere nedensel bir etkide bulunmalarının nedeni, tümel olan özelliklere sahip olmalarıdır. Nedensel bir gücün varlığı için bir şeyin özelliği olmak gerekmektedir (Armstrong, 1978b, s. 11). Armstrong tümeller ile nedensellik arasında kurduğu ilişkiden ötürü ayrık ve negatif tümelleri reddetmiştir. Ayrık özellik tümeller arasındaki ayrımı ifade etmektedir. Bir nesnede olup bir başkada nesnede olmama anlamındaki ayrık özellik, gerçek bir özelliğin farklı tikelerde örneklenmesi gerektiği için tümel değildir. Nedensel etki yaratan şey tümel özellik olduğu için ayrık bir özellik nedensel etkide bulunamaz. Benzer bir durum negatif tümeller için de geçerlidir. Armstrong bir özelliğe sahip olmamanın kendisinin bir özellik olmadığını düşünmektedir.

Bir özelliğe sahip olmama durumunda herhangi bir tümel örneklenemez ve bir özellikten yoksun olma nedensel bir etki üretmez. (Armstrong, 2017, s. 125-127).

Armstrong tümeller probleminin çözümü için durumlar ontolojisini öne sürmüştür. Armstrong (1978a, s. 80) durumu bir “tikelin belirli bir özelliğe sahip olması” veya “iki ve daha fazla tikelin belirli bir ilişki içinde olması” şeklinde tanımlamıştır. Armstrong’un kuramında tikeller özellikleri, tikeller arası ilişkiler ise n’li ilişkileri örneklerler. Bu durumda bir durumun tikel, tümel ve örnekleme olmak üzere üç oluşturucusu bulunmaktadır. Armstrong’a göre durumların varlığının varsayılması zorunludur. Örneğin, a’nın F olması gibi bir durum, a tikelinin ve F tümelinin varlığını gerektirir. Ancak a ve F ayrı ayrı var olabilir ve a’nın F olması durumu gerçekleşmeyebilir. F tümeli a nesnesinde değil de başka bir nesnede örneklenmiş olabilir. Dolayısıyla a’nın, örneklenmenin ve F’nin varlığı a’nın F olması için yeterli değildir. Bunlara ek olarak bir durum var olmalıdır (Armstrong, 2017, s. 132). Armstrong’a göre (1978a s. 113) “Tümeller tikeller olmadan hiçbir şeydir” ve “Tikeller tümeller olmadan hiçbir şeydir.” Tikeller ve tümeller yalnızca durumlar içerisinde var olabilirler. Tümeller için örneklenme ilkesinin kabul edilmesi gibi tikeller için de bir tikelin bir durum dışında bir özellik ya da ilişki ile örtülü olmasının olanaksızlığını ifade eden çıplak tikellerin reddi ilkesi kabul edilmelidir. Çıplak tikellerin reddedilmesi ilkesi, bir nesnenin bir özelliğe sahip olmasının o özellikle özdeş olduğu anlamına gelmediği için nesnenin özelliklerden yoksun çıplak bir tikel gibi görüldüğü (özellik Platon’un idealarında olduğu gibi nesnenin dışında kalmaktadır) eleştirisiyle karşılaşmaktadır. Armstrong bu eleştiriye ince tikel ile kalın tikel arasındaki ayrımla karşılık vermektedir. Özelliklerden arınmış olan ince tikel, özelliklerle özdeş olmamasına rağmen onları örneklemektedir. Bu nedenle çıplak değildir. Kalın tikel ise örneklenmeye ek olarak özellikleri de içerdiği için ince tikeli kapsar ve bir durum oluşturur. Tikel bir yönüyle özelliksizdir ancak örneklenme yoluyla özelliklere sahip olduğu için çıplak olmaktan kurtulmaktadır (Armstrong, 2017, s. 139-140). Görüldüğü üzere Armstrong, tikeller ile tümellerin birbirlerine indirgenemeyeceği, tikelin zorunlu olarak tümel özelliklere sahip olduğu ve aynı şekilde tümel bir özelliğin zorunlu olarak tikel bir nesnede yer almasının gerektiği şeklinde ontolojik bir anlayış sunmuştur. Armstrong’un tikel olan ile tümel olanın birlikteliği düşüncesi Aristoteles’in içkin realizmi ile aynı doğrultudadır. Örneklenmeyen herhangi

bir tümel varlık yoktur, bir tümelin en azından bir tikel tarafından örneklenmesi gerekmektedir.

Armstrong tümelleri “şeylerin tarzları” ve şeylerin birbirlerine” duruş tarzları olarak düşünmüştür. “Özellikler şeylerin oldukları tarzdır. Bir elektronun kütle ya da yükü elektronun olduğu bir tarzıdır...İlişkiler şeylerin birbirlerine olan duruş tarzlarıdır“(2017, s. 142). Armstrong’un tümelleri tarzlar olarak ele alması, örneklenmeyen tümellerin varlığını reddetmesiyle bağlantılıdır. Çünkü şeylerin olma tarzlarının şeylerden bağımsız olarak var olması ve şeylerin birbirlerine göre duruş tarzları olarak ilişkilerin ilişki içindeki şeylerden bağımsız olarak var olması akla yatkın değildir. Dolayısıyla tümellerin örneklenmeleri gerekir. Özellik ve ilişkilerin örneklenmeyebileceği düşüncesi, onların tarzlar değil de şeyler olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır (Armstrong, 2017, s. 142)

İlişki gerilemesi, tümeller problemini çözme girişimlerinin pek çok biçimi için olduğu gibi realizm içinde oldukça önemli bir zorluktur. Hem Platoncu aşkın realizmde hem de Aristotelesçi içkin realizmde örneklenme kaynaklı ilişki gerilemesi görülmektedir. Armstrong’un durumlar kuramında bir nesnenin bir tümeli örneklemesi, örneklem tipinin bir örneğidir. Durumlar örneklenme tipini örnekler ve her seferinde yeni bir örneklenmenin örneklenmesi ortaya çıkar. Bu durumda sonsuza giden bir kısır döngü oluşur. Armstrong gerilemeyi durdurmak için örneklenmenin dışsal bir bağ olmadığı, durumlara içkin olduğu şeklinde bir anlayış geliştirmiştir. Tikel, tümel, örneklem ve örneklemenin örneklenmesi dünya için fazladan bir durum değildir. Örneklem bağı tikellerle tümelleri bir araya getirmekten fazlasını içermez (Armstrong, 2017, s. 154-155). Armstrong’a göre bir durum ile onun bileşenleri arasında parça-bütün ilişkisel olmayan bir bağıntı bulunmaktadır. Durumlar, bir aradalığın parça-bütün ilişkisel olmayan bir formudur. Durumlar, tamamen aynı bileşenlerle farklı durumların oluşmasına olanak tanımaktadır (Armstrong, 1997, s. 118). Armstrong’a göre aynı bileşenlerin farklı durumlar oluşturabilme olasılığı ve bileşenlerin varlığının zorunlu olarak durumların varlığına yol açmaması, durumların parça-bütün ilişkisel olmadığını göstermektedir.

Armstrong'a göre durumların tipleri olarak tümeller, tikeller gibi soyutlama yoluyla elde edilirler. "Tümel, içi boşaltılmış bir durumdur; o, durumların içerdiği belirli tikeller düşüncede soyutlandıktan sonra, durumda kalan her şeydir. Dolayısıyla bir durum tipidir, bu tümeli içeren tüm durumların ortak bileşenidir" (1997, s. 28-29). Bir tümel, bir durumun bir tipi olmasına rağmen kendisi bir durum değildir. Çünkü bir tümel bir durumun yalnızca bileşenidir (1997, s. 28). Armstrong, durumların türleri ve bileşenleri olan tümellerin temel varlıklar (tözler) olmadığını düşünmektedir. Temel varlıklar olarak tikelleri görmektedir. Bunun nedeni tikellerin ve tümellerin belirli bir birliğinin tümel değil, tikel bir sonuç vermesidir (1978a, s. 140).

Armstrong'a göre (2017, s. 47) birinci basamak özellikler ve ilişkilerin yanı sıra daha yüksek basamaklı özellikler ve ilişkilerin olması gereklidir. Daha yüksek basamaklı özellik, özelliğin özelliği anlamına gelmektedir. Daha yüksek basamaklı ilişki ise bir ilişkinin daha genel bir ilişkinin alt kümesi olarak ifade edilebildiği durumda ortaya çıkar. Armstrong, aynı zamanda daha düşük basamaklı durumlardan oluşan daha yüksek basamaklı durumların olabileceğini kabul etmektedir (1997a, s. 196). Armstrong, daha yüksek basamaklı ilişkiler olarak tümeller arasındaki ilişkilere doğa yasalarının açıklanması için ihtiyaç duyulduğu görüşündedir. Benzer şekilde daha yüksek basamaklı özellikler, doğa yasalarının çözümlenebilmesi için kullanılabilir (2017, s. 47). Armstrong doğa yasalarını durumlar arasındaki nedensel ilişkiler olarak görmüştür. (1997, s. 228.) Görüldüğü üzere Armstrong için dünya tikeller, özellikler ve ilişkileri içeren bir durumlar dünyasından daha fazlası değildir (1997, s. 43).

2.1.4. Russell'in Demet Teorisi

Russell, tümellerin insan zihninden bağımsız olarak var olduğunu düşünmektedir. Russell, bu düşünceyi şu şekilde örneklendirmiştir:

Edinburg Londra'nın kuzeyindedir gibi bir önermeyi ele alalım. Burada iki yer arasında bir bağıntı var ve bu bağıntının, bizim onu bilmemizden bağımsız olarak var olduğu görülüyor... Hiçbir insansal varlık kuzey ya da güney diye bir şey bilmeseydi, giderek evrende hiçbir zihin olmasa da Edinburg'un bulunduğu yeryüzü bölümü Londra'nın bulunduğu bölümün kuzeyinde bulunurdu (1994, s. 80-81).

Russell'a göre bir özellik aynı anda farklı nesnelere tarafından ortak olarak taşınabilir. Nesnelere tüm özelliklere sahip tikellerdirler. Russell, bir nesne ile özellikleri arasındaki ilişkilerin açıklanmasında kariyerinin erken dönemlerinde töz-ilinek görüşünü savunmasına rağmen sonrasında demetlenme görüşünü savunmuştur. Bir realist olarak tikellerin tümellerin demeti olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre belirli bir tikel bir dizi tümelin bileşiminden oluşur. Tikellerin tümeller demeti kuramında tikelleri farklılaştıran şey, en azından bir tane farklı tümelin içerilmesidir. Dolayısıyla iki nesne tamamen aynı özelliklere sahip olamaz. Çünkü bu durumda tikeller arasında herhangi bir farklılık görülmez. Russell'ın kuramında özelliklerin tümel olması gibi ilişkiler de tümel olarak görülür. Örneğin önceleme ilişkisi, bu ilişkiye sahip tikel çitlerinin tümü için aynı biçimde geçerlidir. Ortak bir ilişki tümeli, eş zamanlı olarak farklı tikelleri ilişkilendirir.

Russell tikelleri oluşturan tümeller demetinin yapılandırılmasını, çözümlenebilir olmayan ve kökensel olan birliktelik (compresence) ilişkisi üzerinden açıklamıştır. İki şey eş zamanlı olarak var oluyorsa bu iki şey birliktedir. (Russell, 2009, s. 312). Birliktelik ilişkisi, aynı nesneye ait farklı özellikler arasındaki ilişkidir. Farklı özelliklerin tek bir nesnede birlikte olması, birliktelik ilişkisi yoluyla mümkün hale gelmektedir. Russell birliktelik ilişkisine ek olarak birliktelik bileşiği ve tam birliktelik bileşiği³ kavramlarını tanımlamıştır. Birliktelik bileşiği, farklı tümel özelliklerinin her birinin bir diğerine birliktelik ilişkisi ile bağlandığı bir bileşiktir. Tam birliktelik bileşiği ise başka herhangi bir tümelin eklenemediği bileşiktir (Russell, 1948, s. 313). Russell'a göre bir tikel, bir tam birliktelik bileşiğidir.

Russell'ın tümel demetlerinin yapılandırılmasına konusunda geliştirdiği birliktelik ilişkisi kavramı, tikeller olmayan TBB'lerin ve TBB olmayan tikellerin varlığının olası olması nedeniyle yetersizdir. Örneğin üç farklı nesnenin, (a, b), (b, c) ve (a, c) şeklindeki üç birliktelik ilişkisinden yalnızca birine sahip olduğu varsayımına ek olarak hiçbir nesnenin a, b ve c olmadığı varsayıldığında, (a, b, c) tam bir birliktelik bileşiği oluşturduğu için bir tikel oluşturmayan TBB oluşturmaktadır. Buna (a, b, c)'nin bir TBB olmadığı şeklinde itiraz edilebilir. Ancak TBB oluşturmak için yeni tümel özelliklerin eklendiği durumda

³ "Tam birliktelik bileşiği" yerine "TBB" kısaltması kullanılacaktır.

da a, b, c yalnızca tek bir tikele ait olmadıkları için bir tikel olmayan TBB'ler tanımsal olarak olasıdır. Benzer şekilde birbirine çok yakından benzeyen iki ayrı tikelden birinin diğerinin sahip olduğu bir ya da daha fazla özellikten yoksun olması durumunda, bir başka deyişle biri diğerinin bir parçası gibi olduğunda TBB olmayan bir tikel oluşmaktadır. Dolayısıyla tikel olmak ile TBB olmak arasındaki ilişki olumsuzdur (Armstrong, 2017, s. 111-113).

Russell'ın tikelleri tümellerden yapılandırmaya girişimiyle tümelleri dünyanın tözü olarak görmektedir. Armstrong'a göre (2017, s. 113-114) tözün varoluşu için kendinden başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayan şeklindeki geleneksel tanımı dikkate alındığında tümellerin tözler olarak değerlendirilemeyeceği görülür. Çünkü tümel bir özelliğin bir taşıyıcı içinde olmadan, kendi başına var olması kabul edilebilir değildir. Özelliklerde olduğu gibi ilişkilerde de tümeller tözler olarak değerlendirilemezler. İki şey arasındaki tümel bir ilişki, ilişkinin geçerli olduğu tikeller olmadan var olmaz. Özellikler ve ilişkiler tikelleri gerektirdikleri için bağımsız bir biçimde var olamazlar.

2.2. NOMİNALİZM

Nominalizmin en temel argümanı, yalnızca somut tikellerin var olduğudur. Bu anlayışa göre bir şeyin aynı anda farklı zaman ve mekânda olması olanaksızdır. Yalnızca tikellerin varlığını kabul eden tek kategorili bir ontolojik yaklaşımda olan nominalizm; tikel, duyuşal şeyler arasında özdeş ya da ortak olan ilişki ya da özelliklerin varlığını, başka bir deyişle tümelleri reddetmektedir. Örneğin "beyazlık" özelliğinin kendisi beyaz olan tikel şeylerin üstünde ve onlardan bağımsız değildir. Nominalist öğretilerde tümeller bağımsız gerçekliğe sahip olmayan zihinsel yaratımlar olarak değerlendirilir.

.... genel ve tümel, şeylerin gerçek varoluşunda bulunmaz, bunlar anlığın kendi gereksinimleri için yaptığı buluşlar ve ürettiği şeylerdir ve sözcük de ide de olsalar yalnızca imlemlerle ilgilidirler. Yine söylendiği gibi, sözcükler, genel idelerin imleri olarak kullanıldıkları ve böylece birçok tikel şeylere eşit olarak uygulanabildikleri zaman genel olurlar; fakat tümellik, her biri kendi varoluşunda tikel olan nesnelere kendilerinde, hatta imlemlerinde genel olan sözcükler ve idelerde bulunmaz. Bunların imlemi insan zihninin onlara eklediği bir bağtımdan başka bir şey değildir (Locke, 1992, s. 270).

Tümeller konusundaki nominalist anlayışın kökenleri Orta Çağ felsefesindedir. Orta Çağ felsefesinin tümelleri realist bir biçimde ele alan yaklaşımlarının bir eleştirisi biçiminde ve Platon ile Aristoteles kökenli felsefi anlayışlarının reddedilmesi olarak ortaya çıkan nominalizmin en önemli temsilcileri Roscelinus ve Ockhamlı William'dır. Roscelinus, Orta Çağ felsefesinde nominalizmin kurucusu olarak tümelleri bağımsız nesnelere ortak yönlerinin adlandırılması olarak görmüştür. Roscelinus'un başlatıcısı olduğu nominalist anlayış, Skolastik felsefede yoğun tartışmaları beraberinde getirmiş ve Skolastiğin çözülüşünün ana nedeni olmuştur (Gökberk, 1993, s. 162-163).

Ockhamlı William'ın felsefesinin temel amacı Antik Yunan felsefesinden Hristiyan felsefesine geçmiş olan duyuşal nesnelere tikel, düşünce nesnelere ise tümel olduğu şeklindeki paradoksal tezin ortaya çıkardığı problemleri çözmektir. Ockhamlı William Orta Çağ felsefesindeki çoğunlukla Platon kökenli metafizik ve epistemolojik kabulleri reddedip felsefe ile teolojinin birbirinden ayrılması gerektiğini düşünmüştür. Ockhamlı William bilgiyi teolojik bağlarından koparıp yalnızca duyu verileri yoluyla elde edilebilen bir şey olarak ele almıştır. (Cevizci, 2015, s. 366-367). Orta Çağ felsefesinde nominalizmin en etkin temsilcisi olan Ockhamlı William' a göre tümel kavramlar yalnızca -uzlaşma sağlayan, bilimsel akıl yürütmelerde kullanılan ve mantık alanı dışında düşünce nesnesi olmayan- adlandırmalardır. William, tümeller probleminin ortak soyut doğaların tikel olanlarda nasıl bireyselleştiğiyle ilgili metafizik bir problem olmadığını düşünmektedir. Tümeller problemi zihnin duyu verilerinden yola çıkılarak tikel olanlardaki ortak doğayı soyutlamasına ilişkin psikolojik bir problem de değildir. Çünkü bireyselleşecek ya da soyutlanacak ortak bir doğa ya da öz mevcut değildir. William'a göre tümeller problemi, önermelerde içerilen genel kavramların bireysel olanlara gönderimde bulunmak için nasıl kullanılacağı ile ilgili mantıksal ve bireysel şeylere ilişkin deneyimler yoluyla tümel kavramların ve öznenin gösterdiği nesnelere için ortak olarak geçerli olan genel önermelerin nasıl oluştuğu ile ilgili epistemolojik bir problemdir. Ockhamlı William'ın yalnızca bireysel olanları gerçek kabul ederek tümelleri ayrı var olanlar olarak görmeyişi, "Ockhamlı'nın Usturası" olarak bilinen var olanların gereksizce çoğaltılmaması şeklindeki ilkenin gösterenidir (Cevizci, 2015, s. 372-373).

Tüm nominalistler var olan her şeyin yalnızca tikel olduğu konusunda bir uzlaşma sağlamalarına rağmen doğanın görünürdeki özdeşliği sorunun nasıl çözüleceği konusunda hiçbir şekilde aynı fikirde değildirler. Söz konusu soruna ilişkin çözümler farklı nominalist yaklaşımları doğurmuştur. Armstrong'un geliştirmiş olduğu tipolojide yüklem nominalizmi, kavram nominalizmi, küme nominalizmi, mereolojik nominalizm ve benzerlik nominalizmi bulunur (1978a, s. 12). Nominalizmin farklı çeşitlerinin bir nesnenin belirli bir özellikte olmasına dair açıklamaları şu şekildedir: Yüklem nominalizmi: a, F özelliğine ancak ve ancak a, F yüklemine altına düşüyorsa sahiptir. Kavram nominalizmi: a, F özelliğine ancak ve ancak a, F kavramının altına düşüyorsa sahiptir. Küme nominalizmi: a, F özelliğine ancak ve ancak a, F sınıfının bir üyesiye sahiptir. Mereolojik nominalizm: a, F özelliğine ancak ve ancak a, F toplamının bir parçasıysa sahiptir. Benzerlik nominalizmi: a, F özelliğine ancak ve ancak a, F' nin paradigma nesnesine uygun şekilde benziyorsa sahiptir (Armstrong, 1978a, s. 13-15). Nominalizmin farklı biçimlerinde ortak olan şey, aynı özelliğin farklı nesnelere uygulanmasının ya da aynı ilişkinin farklı nesnelere ilişkisinin nasıl mümkün olduğu sorununun çözülememiş olmasıdır. Armstrong'a göre nominalizm ve aşkın realizm bu problemin ele alınmasında benzer bir yönelimdedir. Hem nominalizm hem de aşkın realizmde nesnenin sahip olduğu belirli bir özellik, nesnenin bir başka varlıkla olan bir ilişkisi biçiminde düşünülür. Bu iki yaklaşımın reddedilmesinin ana gerekçesi, sürekli daha yüksek dereceli tiplerin ortaya çıkmasına neden olan ve sonsuza giden gerilmelerdir.

2.2.1. Yüklem Nominalizmi

Yüklem nominalizmine göre bir nesnenin belli bir tip ya da türün örneği olması için, söz konusu nesneye uygulanabilir olan dilsel bir var olan olarak yüklem varlığı gereklidir (Armstrong, 2017, s 36). Dolayısıyla ortak bir niteliğe (örneğin beyaz olmak) sahip olan farklı nesnelere aynı yüklem altına düşüklerinden ötürü aynı tür ya da tipin örneği olurlar. Bir nesnenin belirli bir yüklem altına düşmesiyle bir özelliğe sahip olduğunu söylemek gerçekçi bir açıklama değildir. Armstrong'a göre özellikler tümel var olanlardır ve özelliğin varlığı dil tarafından belirlenmez. Örneğin bir yüklem olarak "beyaz"ın olmadığı varsayıldığında bile beyaz nesnelere beyaz olmaya devam edecektir. Buna göre herhangi bir nesneyi beyaz kılan şey, o nesneye beyaz yüklemine uygulanmış olması

değildir. Bu düşüncenin mantıksal uzantısı yüklemelerin özellikleri belirleyemeyeceğidir (Armstrong, 1978a, s.17). Açıktır ki herhangi bir yüklemün uygulanmadığı -örneğin keşfedilmemiş bilimsel özellikler- belirli tipler vardır (Armstrong, 2017, s. 37). Özelliklerin sayısı potansiyel olarak sonsuzdur ama yüklemelerin sayısı çok geniş ölçekli olmasına rağmen sınırlıdır (Mumford, 2007, s. 23).

Armstrong'a göre nominalizm, yüklemi içeren nesne gerilemesi ve nesne ile yüklem arasındaki ilişkiyi içeren ilişki gerilemesi olmak üzere iki sonsuz gerilemeye neden olur. Nominalizmde bir nesnenin belirli bir yüklem tipinin altına düşmesi, o nesnenin yüklem tipiyle olan özel bireysel ilişkisiyle açıklanır. Ancak yüklemün tanımının ne olduğunun belirlenmesinde güçlüklerle karşılaşılır. Nominalist, basitçe yüklemün o yüklem altına giren bireysel nesnelere olduğunu söyleyebilir ama bu durumda bir küme nominalistine dönüşmüş olur. Eğer bir yüklem nominalisti olmayı sürdürmek istiyorsa bir tipin bütün bireysel örneklerini daha yüksek dereceli bir yüklemün altına koymak zorundadır. Fakat bu yeni yüklem de -analiz edilmemiş -bir tip olduğundan sonsuz bir gerileme yaşanır (Armstrong, 1978a, s. 20).

İlişki gerilemesi nesne ile yüklem arasındaki ilişkiden kaynaklanır. Tek bir yüklemle bağlanan her nesne için geçerli olan ve nesne ile ilişkiden oluşan her çift ortak bir şey içermelidir. Burada ortak olan şey altına düşme ilişkisidir. Altına düşme ilişkisi farklı çiftler arasındaki ilişkiyi birbirine bağladığı ve sürekli yeni tiplerin yaratılmasını gerektirdiği için sonsuza giden ilişki gerilemesi görülür (Armstrong, 1978a, s. 20).

2.2.2. Kavram Nominalizmi

Kavram nominalizmine göre bir nesnenin bir özelliğe sahip olması için ortak bir kavramın altına düşmesi gerekmektedir. Kavram nominalizmi, yüklem nominalizmi ile oldukça benzerdir. Tümeller; yüklem nominalizminde insanların oluşturduğu kelimeler, kavram nominalizminde ise zihnin kavramları olarak ele alınır. Öznelci olan bu yaklaşımlarda yüklemeler dilsel ifadeler, kavramlar ise zihinsel yaratımlar olarak görülür. (Armstrong, 1978a, s. 25).

Kavram nominalizminin karşılaştığı en büyük güçlüklerden biri özelliklerin doğasına ilişkindir. Bir nesnenin sahip olduğu herhangi bir özellik, insan zihnindeki kavramdan bağımsız yapıda olduğu için kavram nominalizmi ileri sürdüğünün aksine özelliğin varlığı kavramın varlığı tarafından koşullanmamıştır. Örneğin, beyazlık özelliğine sahip bir nesne, beyaz kavramı o nesneye uygulanmasa bile beyaz olmaya devam edecektir (Armstrong, 1978a, s. 27).

Kavram nominalizmi, yüklem nominalizmi gibi iki sonsuz gerileme içerir. Belirli bir özelliğe sahip olan tüm nesnelere aynı kavrama bir ilişkiyle bağlanırlar: altına düşme ilişkisi. Bu durumda nesne ve kavramdan oluşan her çift başka bir tipin altına düşmek durumundadır. Altına düşme ilişkisi böylece yeniden analiz edilmesi gereken bir şey olarak sürekli ortaya çıkar (Armstrong, 1978a, s. 27).

Bir kavram tipinin bireysel örnekleri olarak düşünülenlerin dışında, hiçbir rasyonel varlığın farkında olmadığı özellik ya da ilişkilerin varlığı, kavram nominalizminin tümelleri ele alma biçimindeki yetersizliklerden bir diğeridir. Son olarak, kavram nominalizmi nedensellik ile ilgili bir sorunla karşı karşıyadır. Nedensellik, genel olarak insan zihninden bağımsız olarak var olmasın rağmen kavram nominalisti, şeylerin özelliklerinin insan zihninin nesnelere olan ilişkisi tarafından belirlendiğini savunur (Armstrong, 1978a, s. 27).

2.2.3. Küme Nominalizmi

Küme nominalizmi, bir şeyin belirli bir tipin örneği olmasının onun belirli bir kümenin üyesi olmaktan daha fazlası olmadığı görüşüdür (Armstrong, 2017, s. 33). Örneğin “beyaz” olmak, yalnızca beyaz şeyler sınıfının bir üyesi olmaktır. Buna göre bir özelliğe sahip olmak küme üyeliği yoluyla açıklanır ve kümeler bireysel nesnelere özelliklerini belirlerler.

Armstrong küme nominalizmini, “elektron olma özelliği” örneği üzerinden tartışmaktadır. Küme, tüm elektronların tek bir kümesi olduğu için tekrar edilebilir değildir. Küme üyeleri zamansal ve uzamsal olarak dağınık ve sonsuz sayıda olmasına

rağmen küme kesin olarak bir tip değil, örneklemdir. Böylece küme nominalizmi tiplere duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmaktadır. Bununla birlikte belirli bir elektronun küme üyeliği yoluyla bir başka örneklem olan elektron kümesine bağlanmasıyla küme üyeliği ilişkisi olan yeni bir tip ortaya çıkmaktadır (Armstrong, 2017, s. 35-36).

Küme nominalizmi, kümelerin varlığı insanların varlığını gerektirmediği için bir ölçüde gerçekçi bir kuramdır. Bu nedenle nominalizmin pek çok çeşidine (örneğin yüklem nominalizmi) göre daha başarılı olmasına rağmen birtakım güçlükler içermektedir. Küme nominalizminin geçerli olabilmesi için tipler ile kümeler arasında birebir bir eşleşim gereklidir. Tek bir örneği olan özel bir tip, küme kuramı birim kümeleri de içerdiği için küme nominalizmini etkilemese de gerçekte hiçbir örneğin (insan-başlı-at-olmak gibi) karşılık gelmediği tiplerin varlığı ciddi bir sorundur. Küme kuramı boş kümeleri de içermektedir. Fakat sorun, boş küme olmanın kendisidir. Boş kümeler, özdeşliğin simetrisi ve geçişlilik özelliği nedeniyle birbirine özdeş olduğu için iki farklı tip mantıksal olarak olanaksız olmasına rağmen aynı tipten olmak zorunda kalmaktadır (Armstrong, 2017, s. 38).

Bir kümenin sadece bir tipin kaplamını içermeyebileceği, yani farklı tipten şeylerin aynı kümede yer alabilmesi, tipler ile kümeler arasında tam anlamıyla bir eşleşimin olmadığı bir başka göstergesidir. Her bir kümeye yalnızca bir tipin geldiğini düşünmek için hiçbir neden yoktur. Dolayısıyla belirli bir tipten olmak, bir özellik sahibi olmak bir kümenin elemanı olmakla açıklanamaz. Bir tip olmak, bir kümeye ait olmaktan daha fazlasıdır. Küme üyeliği belirli bir tipten olmak için zorunludur ancak yeterli değildir (Armstrong, 2017, s. 40). Eşkaplam sorunu küme nominalizmi için bir başka sorundur. Eşkaplamlı özellikler, bir nesnenin sahip olduğu birden fazla özellik bileşimine işaret eder. Bir nesneye ait farklı özellikler bu özelliklere ilişkin iki farklı doğal kümeyi gerektirir. İki farklı doğal küme kesişemeyeceği için küme nominalizmi eşkaplamlı özellikleri kabul edemez. Çünkü örtüşen kümeler özdeşler (Armstrong, 2017, s. 55-56).

Küme nominalizmi de sonsuz nesne ve ilişki gerilemesi tarafından tehdit edilir ama yalnızca ilişki gerilemesi kısır bir döngü yaratır. Küme nominalizminde tikeller tekrarlanamaz olan ve bir tip olmayan bir şeyle, belirli bir kümeyle, ilişkilendirildiği için

yeni tiplerin yaratılmasını gerektiren nesne gerilemesi ortaya çıkmaz. Küme nominalizminde özellikler küme üyeliği ilişkisi yoluyla açıklanmaya çalışılır. Bu ilişkinin kendisi bir tip olduğu için ilişki gerilemesine neden olur. Küme üyeliği ilişkisi incelendiğinde bir nesne ve nesnenin kümeye olan ilişkisinden oluşan sıralı çiftler söz konusu olacaktır ve bu çiftler için de üyelik ilişkisi gerekecektir. Bu durumda sürekli yeniden analiz edilmesi gereken ilişki tipleri ortaya çıkacaktır (Armstrong, 1978a, s. 41-42).

Küme nominalizminin ilişkileri küme üyeliği yoluyla açıklamasının zorunlu sonucu, nedensel güçlerin nesnelere bağımsız olarak konumlandırılmasıdır. Örneğin belirli bir kütlede olan bir nesnenin yapmış olduğu etkinin o belirli kütledeki nesnelere içeren küme tarafından yaratıldığı düşünülür. Fakat gerçekte, nesnenin kütesinin gerçekleştirdiği etki küme üyeliği ve küme elemanlarından bağımsız olarak gerçekleşir. Eylemde bulunan tikel nesnenin kendisidir. Dolayısıyla nesnenin sahip olduğu nedensel gücün kaynağı üyesi olduğu küme değildir (Armstrong, 2017, s. 59).

Küme nominalizminin bir başka biçimi olan mereolojik nominalizmde bir şeyin belirli bir özelliğe olmasının açıklaması, kümeler açısından değil toplamlar açısından verilir. Bu teori, Platon'daki bütünden pay alma, bütünün bir parçası olma şeklindeki form öğretisinden ayrılmalıdır. Mereolojik nominalizm yalnızca parça-bütün ilişkisi içindeki tikellerin varlığını kabul eder. Ontolojik sınıfların varlığına gereksinim duyulmaması teorisinin güçlü tarafıdır. Bununla birlikte "a"nın Fs toplamının bir parçası olarak açıklanması yetersizdir (Armstrong, 1978a, s. 34-35). Niteliksel özellikler söz konusu olduğunda belirli özelliğe sahip olan şeylerin toplamının her bir parçasının o özelliğe olduğunu söylemek bir ölçüde uygun olsa da niceliksel bir özelliğe sahip şeylerin toplamının her bir parçasının aynı nicelikte olduğunu söylemek açıkça yanlıştır. Ayrıca nesne bir toplamın bir parçası olduğu için belirli bir özelliğe sahip değildir, tam tersine belirli bir özelliğe sahip olduğu için toplamın bir parçasıdır (Armstrong, 1978a, s. 35).

2.2.4. Benzerlik Nominalizmi

Tümeller sorununa bir çözüm önerisi olarak benzerlik nominalizminde, yalnızca somut tikellerin varlığı kabul edilir. Tikellerin sahip olduğu tikel özellikler aynı özelliğe sahip olan diğer tikellerle olan benzerlik ilişkisi açısından açıklanır. Benzerlik teorilerine göre iki farklı şeyin benzer olabilmesi için benzer olan belirli bir özelliğin ortak olarak içerilmesi gerekir. Benzerliğin dereceleri bulunur ve özelliklerin benzerliği nedeniyle tikeller birbirlerine farklı derecelerde benzerler. Aynı şekilde özellikler arasındaki benzerlik de derecelenmiştir. Bir nesnenin başka bir nesneye üçüncü bir nesneden daha çok benzer olduğunu söylediğinde, benzerliğin dereceli olduğu kabul edilmiş olur (Armstrong, 1978a, s. 45). Benzerlik bir dereceye kadar simetrik olabilmektedir. “Eğer a b’ye D derecesine kadar benziyorsa, b de a’ya aynı derecede benzer” (Armstrong, 2017, s. 74). Bununla birlikte, bir dereceye kadar benzemek zorunlu olarak geçişlilik anlamına gelmez. Yani, a’ nın b’ye, b’nin ise c’ye benzemesinin zorunlu sonucu a ile b arasındaki benzerlik değildir. Armstrong’a göre benzerliğin geçişli olabilmesi için nesnelere birbirlerine mutlak olarak benzemelidir. Benzerlik derecelerinin belirlenmesinde ölçütlerin olmayışı ve farklı benzer çiftlerin birbirlerine farklı bakımlardan benzemesi, benzerlik kuramı için önemli sorunlar yaratabilmektedir. Çünkü farklı bakımlardan benzerlikten söz etmek, benzeyen şeylerdeki durumlara göre farklılık gösterebilecek ortak (özdeş) özelliklere gönderme yapmaktadır. Ancak böyle bir çözümleme realisttir; benzerlik nominalizmi benzerliği çözümlenemez, türetilmemiş olarak değerlendirir. (Armstrong, 2017, s. 75-76).

Benzerlik nominalizminde tikel olan tikelleşmiş doğadan ayrılanmaz. Tikelleşmiş doğa varsayımı, benzerlik nominalizmine yöneltilen şu eleştirinin yetersizliğini ortaya koyar: Benzerlik kuramı açısından bir tipin bir örneği olmak diğer örneklerle olan benzerlik ilişkisi temelinde çözümlenmektedir. Ancak bir tikelin, bir tipin tek bir örneği olması durumunda benzerlik ilişkisinin kurulacağı diğer örnekler var olmadığı için tikel o tipten olmayacaktır. Tikelleşmiş doğa varsayımına göre bir nesne başka bir nesne ile benzerlik ilişkisinde olmasa bile kendi tikel doğası gereği bir özelliğe (belirli bir tipten olma) sahip olabilecektir (Armstrong, 2017, s. 80-81).

Nominalizmin diğer biçimleri gibi benzerlik nominalizmi için de bir tipten olmayı belirleyen şeyin ne olduğunun açıklanmasında bir eleştiriyle karşılaşılır. Benzerlik kuramına göre şeyler birbirlerine benzedikleri için belirli bir tipten olurlar. Ancak şeylerin kendi doğalarında neyseler o oldukları için birbirlerine benzediklerini söylemek daha uygundur. Benzerlik nominalisti bu eleştiriye tikelleşmiş doğa öğretisiyle, benzerliğin doğadan geldiğini ileri sürerek karşılık verebilir. Buna rağmen tikelleşmiş doğa öğretisi, benzerlik kuramı özelliklere olanak tanımadığı için tikelleşmiş bir doğadaki farklı özelliklerin ayrımlanmasını sağlayamaz ve dolayısıyla doğal ayrımlamayı sağlayamaz (Armstrong, 2017, s. 84).

Daha önce tartışılan farklı nominalizm türlerinde, bir şeyin örneği olduğu tip nedeniyle nedensel bir etkide bulunduğu şeklinde bir argüman bulunmaktadır. Böyle bir argümanın geçersizliğinin nedeni, eylemde olan bir nesnenin nedensel etkinliğinin ilişkili olduğu tipin diğer örneklerinden bağımsız olmasıdır. Benzerlik nominalizmi nedensel gücü tikelleşmiş doğalara atfederek nedensellik sorununu bir ölçüde çözmüştür. Bununla birlikte, tikelleşmiş doğada nesnenin nedensel etkiye neden olan yönünün dışındaki şeylerin de bulunması, nedensel etkiyle ilgisiz olan şeyleri gündeme getirmektedir (Armstrong, 2017, s. 84-85). Örneğin, nesne termometreye kütlesi sayesinde değil, sıcaklığı sayesinde etkir. Ama benzerlik nominalisti için kütle ve sıcaklık aynı tikel doğa içerisinde erimiştir. Benzerlik nominalizmi için bir başka sorun kaynağı eşkaplılıktır. İki farklı özelliğin eşkaplı olması durumunda bu özellikleri taşıyan farklı kümelerin üyeleri karşılıklı bir benzerliğe sahip olacaklardır. Ancak benzerlik kuramı söz konusu iki farklı özelliğin bu benzerliğe olan özgül katkısını gösterememektedir. Armstrong'un ifadesiyle "iki özellik tarafından verilen örneklemelerin benzerliği bilgisi, tek benzerlik içerisinde kaybolmuştur" (2017, s. 85).

Benzerlik nominalizmi de nesne ve ilişki gerilemesi eleştirisiyle karşı karşıya kalmıştır. Benzerlik nominalizmine göre bir nesne bir ya da daha fazla paradigma nesnesine benziyorsa belirli bir özelliğe (F) sahiptir. Bu noktada paradigma nesnelere F özelliğine nasıl sahip oldukları sorusu gündeme gelmektedir. Açıkça paradigma nesnelere kendilerine benzediğini söylemek yeterli bir cevap değildir. Paradigma nesnesine benzeyen başka bir paradigma nesnesine ihtiyaç duyulur ve bu durumda nesne

gerilemesine neden olan görünüşte kısır bir döngü meydana gelir. Bununla birlikte, gerileme şu şekilde sonlandırılabilir: Bir paradigma dizisine ikinci bir paradigma dizisi sağlanarak paradigmlar arasında bir benzerlik sağlanabilir. Bu durumda her iki paradigma dizisi aynı F sınıfından olurlar ve sonsuz bir geriye gidişe gerek kalmaz (Armstrong, 1978a, s. 53-54).

Çok daha ciddi bir eleştiri olan ilişki gerilemesinin en bilindik örneği Russell'ın ünlü benzerlik gerilemesi eleştirisidir. Russell' a göre (1994, s. 79-80);

Eğer aklık ve üçgenlik tümellerini kullanmak istemezsek tikel bir ak yama ya tikel bir üçgen seçeceğiz ve eğer herhangi bir şey bunlarla uygun türden bir benzerlik gösterirse o aktır ya da üçgendir diyeceğiz. Fakat o zaman da gerekli benzerliğin bir tümel olması gerekecek. Birçok ak şey olduğuna göre benzerliğin, birçok tikel ak şey çiftleri arasında geçerli olması gerek, oysa tümelliğin niteliği de budur. Her çift arasında başka benzerliklerin olduğunu söylemek yarar sağlamaz, çünkü o zaman da benzerliklerin birbirine benzediğini söyleyeceğiz ve böylece sonunda benzerliğin bir tümel olduğunu kabul etmek zorunda kalacağız. Demek ki benzerlik ilişkisinin gerçek bir tümel olması gerekir.

Russell'ın argümanı oldukça güçlü olmasına rağmen çeşitli eleştirilerle karşılaşmıştır. Pereyra, x ve y gibi iki tikelin benzer olmasının açıklanabilmesi için fazladan bir varlığa (benzerlik tümeli) ihtiyaç olmadığını düşünmektedir. Eğer x ile ye arasında bir benzerlik bulunuyorsa bunun nedeni, benzerlik tümeli değil, x ve y'nin oldukları varlık olmalarıdır (2002, s. 115). Bu eleştirinin kökeninde yine tikelleşmiş doğanın olduğu görülmektedir. Benzerlik, her bir nesnenin tikel doğasında içerildiği için benzerlik tümelini varsaymaya gerek yoktur. Pereyra, (2002, s. 122-123) benzerlik tümelinin kabul edilmesi durumunda bile benzerlik nominalizminin realist kuramlardan daha geçerli olacağını düşünmektedir. Bu düşüncenin nedeni, yalnızca tek bit tümel tipinin var olması, başka tümellere ihtiyaç duyulmamasıdır. Fakat tek bir tümelin varlığı bile nominalist öğretiyi geçersiz kılacağı için Pereyra'nın düşüncesinin kendisi geçersizdir.

Armstrong da benzer şekilde, ontolojik zemin olarak tikelleşmiş doğalara başvurulduğunda benzerliğin bu doğalara bağlı olduğundan fazladan bir olgu olmadığını düşünmektedir. Benzerlik şeylerin doğasına bağlı olarak meydana geliyorsa bağlı olduğu şeyden ayrı değildir. Benzerlik, tikel doğalardan içsel olarak oluşmaktadır. Bu durumda

ek bir olgu olmayan olarak bağların, hangi türde (tümel ya da tikel) olduğu önemsizdir. Böylece gerileme kuram için ciddi bir sorun yaratmaz. (2017, s. 92).

Benzerlik nominalizmi bir dizi güçlük içermesine rağmen nominalist yaklaşımın en uygun biçimidir. Bununla birlikte temelde özellikler ve ilişkilerin yokluğu nedeniyle nominalizme içkin sorunlarla karşılaşmaktadır. Şeylerin paylaşılan özellikleri ve şeyler arasındaki ilişkilerin varlığı tümellerin varlığını gerektirmektedir. Benzerlik nominalizminin paradigmaları bireyseller değil, tiplerdir ve tipler tümeller olmadan açıklanamaz (Armstrong, 1978a, s. 57).

2.3. TROP TEORİSİ (NOMİNALİZMİ)

Trop teorisi, tümellerin nesnel varlığını reddettiği için nominalizmin bir türevidir olarak değerlendirilebilir. Trop nominalizmi klasik nominalizm gibi yalnızca tikelerden oluşan bir ontolojiden hareket etmesine rağmen özellikler ve ilişkilerin gerçek varlığını kabul eder. Bu farklılık trop nominalizminin klasik (ortodoks) nominalizm karşısındaki üstünlüğünün temel nedenidir. Özellik ve ilişkilerin varlığının gerçek anlamıyla kabul edilmesi yalnızca somut nesnelerin varlığını kabul eden klasik nominalizmin yaşadığı pek çok güçlüğü (eşkaplam, özellikler ve ilişkilerin kendilerinin özelliklere ve ilişkilere sahip olabileceği olasılığı ve tikeler arası ilişkiler sorunu) ortaya çıkışını engellemektedir. Trop teorisi ya da trop nominalizmde özellikler ve ilişkilerin tikel olduğu ileri sürülür. Trop kuramına göre tikel olan özellikler ve ilişkiler, aynı anda birden fazla yerde bulunmazlar. Bir nesneye belirli bir özelliğin yüklenebilmesi için tümellerin varlığına gerek yoktur. Trop yaklaşımında, töz-ilinek kuramları ve demet kuramları bulunmaktadır. Töz-ilinek kuramında özelliklere sahip olan tikeler diğer tikelerle ilişkilendirilir ve hem özellikler hem de ilişkiler tikeldirler. Töz-ilinek görüşünde a'nın F özelliği tropuna sahip olması, F'nin a'nın bir özelliği olması şeklinde açıklanır. Demet kuramında ise tikeler trop demetleri olarak görülür ve ilişki tropları demetleri ilişkilendirebilir. Trop demetleri görüşünde a'nın F özelliği tropuna sahip olması F'nin a'yı oluşturan öteki troplarla demetlenme ilişkisi içerisinde olmasıyla açıklanır (Armstrong, 2017, s. 165).

2.3.1. Demet Teorisi

Tikellerin troplar-demeti görüşünün en önemli temsilcileri Stout, Williams ve Campell'dır. Stout, özellikleri somut tikellere yüklenebilen soyut tikeller olarak görmüştür. Verili bir özellik yalnızca tek bir varlığa yüklenebilir (1923, s. 114). "Bilardo toplarının kendilerinin farklı ve ayrı olması gibi, iki bilardo topunun her birinin diğerinden ayrı ve farklı kendi özel yuvarlaklığı vardır" (1921, s. 158). Stout'a göre tikel olan şeyler ve özellikler belirli bir zamanda yalnızca tek bir mekânda bulunabilirler. Dolayısıyla tek bir özelliğin aynı anda farklı tikellerce taşınması mümkün değildir. Stout, tümelleri üyeleri veya örnekleri içine alan bir sınıf ya da türün birliği olarak ele almıştır. Buna göre farklı nesnelere ilişkin genel bir yüklemden söz edildiğinde söz konusu olan aynı özellik değil, genel bir sınıflama altındaki özel özelliktir. Bir nesnenin belirli bir sınıftan olabilmesi için belirli bir karakterin o şeye yüklenebilmesi gerekir (1923, s. 116).

Stout'un demet kuramında soyut tikeller, bir dağılımlı birliği olan kümeler ya da türlerde bulunurlar. Örneğin kırmızı olan tikel bir nesne, diğer kırmızı tikellerin birlikteliğiyle oluşmuş olan dağılımlı birliğin bir üyesidir (1921, s. 169-170). Ortak bir özelliğin yüklenebildiği iki farklı nesne aynı özelliğe sahip değildir, yalnızca aynı türdendir. Stout'un (1923, s. 117) ifadesiyle; "A bir insandır ve B bir insandır dediğimizde A ve B'nin bir insanla özdeş olduğunu iddia etmiş oluruz ama ikisinin de aynı insanla özdeş olduğunu iddia etmeyiz". Dolayısıyla iki farklı somut tikelin özellikleri benzersizdir. Farklı tikeller yalnızca özellikleri yoluyla birbirlerinden farklılaşabilirler (1923, s. 117). Tikel bir nesne bir özellikler demetidir. Bir başka deyişle nesnenin kendisi bir özellik değil, farklı özelliklerin bileşiminden oluşan somut bütünlüktür (1921, s. 169-170).

Stout, analiz edilemez bir kavram olarak soyut tikellerin dağılımlı birliğinin onların benzerlikleri tarafından belirlenmediğini, daha çok benzerliğin dağılımlı birlikten kaynaklandığını ileri sürmüştür. Stout'a göre dağılımlı birliğin analiz edilmesi nominalizmde olduğu gibi kısır döngüye neden olmaktadır. Bununla birlikte Stout'un dağılımsal birliği analiz edilemez bir kavram olarak görmesi sorunları çözmekte, yeni sorunlar üretmektedir. Moreland'a (2001, s. 52) göre dağılımsal birliğin doğasının her bir üyenin sahip olduğu bir şey gibi görünmesi, Stout'un, pozisyonu ile realizm arasındaki

farklılığı görmeyi zorlaştırmaktadır. Armstrong'a göre ise dağılımsal birliğin analiz edilemezliği, Stout'un sorununun çözümünden çok yeniden ifade edilmesi gibidir. Stout aslında belirli bir tikel sınıfın üyelerinin çeşitli ama aynı zamanda bir olduğunu söylemesiyle bu birliğin kendisini açıklamamaktadır. Bu durumda Stout'un kavramı farklı tikellerin belirli bir özellik bakımından bir ve aynı olduğunu ileri süren kuramlar karşısında oldukça zayıf bir konuma düşmektedir (1978a, s. 84). Tümelemlerine çözüm olabilecek herhangi bir teorinin, farklı tikellerdeki gerçek ya da görünüşteki birliğin açıklamasını vermesi gerekmektedir. Stout, dağılımsal birliğin ne olduğunun herhangi bir açıklamasını vermediği için tümelemler problemini yeniden üretmekten öteye gidememektedir.

D.C. Williams da Stout gibi, tikelleri trop demetleri olarak görmektedir. Bir trop nominalisti olarak Williams'a göre özellikler ve ilişkiler tikeldirler. Dünyanın kurucu unsuru olarak görülen troplar, William tarafından türler olarak değil, durumlar olarak tanımlanmıştır (1986, s. 5). Buna göre herhangi bir nesnedeki soyut bir tikel olan herhangi bir özellik, o özelliğin özel bir durumudur. Örneğin; soyut bir tikel olarak bir kar tanesinin beyazlığı, özel bir beyazlık durumudur. Williams soyut var olanların evrensel olmadığını düşünmektedir. Soyut en geniş ve gerçek anlamıyla parçalı, eksik, bütünden daha az olandır. Soyut olan, somut olanın bir bileşenidir (Williams, 1953a, s. 6-7). Williams'a göre soyutluk, belirgin olmama, salt teorik ya da zihinsel bir ürün olma anlamına gelmemektedir. Soyut varlık somut var olan gibi tikel ve özeldir.

Williams'a göre soyut tikeller kendilerinden somut tikellerin olduğu var olanlardır. Soyut tikeller somut şeylerin bir eklentisi değil, onların bileşenleridir (1953b, s. 177). Soyut tikellerin varlığı, bir başka varlığı gerektirmediği için bağımsız bir gerçekliktir. Williams parça ve bileşen terimleri arasında bir ayrıma gitmiştir. Parça somut şeyleri, bileşen ise soyut şeyleri ifade etmektedir ve troplar şeylerin soyut bileşenleridir. Williams tropları "varlığın alfabesi" olarak tanımlamıştır. Bir trop soyut bir tikel varlık ya da bir ya da daha fazla somutun soyut olanla olan kombinasyonudur. Williams'ın ifadesiyle "Bir kedi ve kedinin kuyruğu trop değildir ama kedinin gülüşü bir troptur". (1953a, s. 7). Soyut tikeller olarak troplar somut tikellerin özellikleridir. Örneğin, bilgelik Sokrates'in somut tikelliğinin tikel bir özelliğidir (1953a, s. 7).

Williams, Stout' dan farklı olarak trop kümelerinin birliğini türetilmemiş ve çözümlenemez olan benzerlik kavramına dayandırmıştır. İki trop arasında mükemmel derecede benzerlik olsa bile bunlar farklı özelliklerdir. İki trop arasındaki benzerlik tikelleşmiş bir yapıdadır. Dolayısıyla aynı özelliğin aynı farklı tikellerce taşınması olanaksızdır. Bir trop somut bir tikel gibi özeldir.

Campbell, Stout ve Williams gibi soyut tikeller olarak tropları, tümeller probleminin çözümü için kullanmıştır. Campell, Williams'dan farklı olarak herhangi bir tropun ötekilerden bağımsız olarak var olabileceğini düşünmüştür. Williams tropların bağımsızlığını bir olasılık olarak görürken Campell verili bir gerçeklik olarak görmüştür (Campbell, 1981, s. 479). Campell'in pozisyonu demet kuramı tropları dünyanın tözü olarak gördüğü için daha tutarlıdır. Tropların dünyanın tözü (temel varlık) olmaya uygun olup olmadıkları daha sonra tartışılacaktır. Bir trop nominalisti olarak Campbell, soyut ve somut tikellerin her birinin tek bir uzam-zamanda var olduğu görüşündedir. Bir trop, eşzamansal olarak farklı durumlar için var olamaz. Bununla birlikte bir trop diğer troplardan bağımsız olarak var olabilmesine rağmen somut bir tikelden bağımsız olarak var olamaz. Tropların demeti somut varlığı oluşturmaktadır. Buna göre trop somut varlığa içkindir. Campbell, soyutlama yoluyla tropların farkına varılabileceğini iddia etmektedir. Ancak bu, tropların zihinsel yaratılar olduğu anlamına gelmemektedir Her gerçek durum bir veya daha fazla tropun varlığını içerir. (Campbell, 1990, s. 3-4).

Campbell, Williams gibi trop kümelerini benzerlik üzerinden analiz etmiştir. Campbell'a göre farklı troplardan oluşan farklı demetler, benzer olmalarına rağmen farklıdırlar.

Bir elmas düşünün. Elmasların trop teorisi bir demet teorisidir. Bu elmas, tikel nitelik durumlarından oluşan kapsamlı bir trop demetidir. Demet; sertliği, şeffaflığı, parlaklığı, çok yönlülüğü, bir karbon yapısını, bir iç kristal kafesi, iç elektromanyetik ve diğer atom altı kuvvetleri, kütleyi, katılığı, sıcaklığı vb. içerir. ... Elmas D1'in sağlamlığı, D2 elmasındakinden farklıdır, D1'in şeffaflığı D2'nin şeffaflığı değildir, vb. (Campbell, 1990, s. 20-21).

Demet teorisinde tropların temel varlık olarak görünmesi ve tropların değişmez ve ayrık bir yapıda olması, nesnelereki değişimlerin ve nedensel süreçlerin açıklanmasında çeşitli sorunlar doğurmaktadır. Trop teorisinde bu sorunların çözümü için tropların değişimi

fikri öne sürülmüştür. Buna göre A tropu B tropu ile yer değiştirdiğinde bu iki trop özdeş olmadığı için değişim gerçekleşir. Bununla birlikte değişimin nasıl gerçekleştiği, bir başkasıyla değişen orijinal tropun ne olduğu gibi sorular bu çözümün yetersizliğini ortaya koymaktadır (Campbell, 1990, s. 141). Tropları algının dolaysız nesnesi olarak görmeyen Campbell, nedensellik ve değişim problemini aşmak adına temel-troplar ve yarı-troplar arasında bir ayrıma gitmiş ve değişimi ve nedensel ilişkileri yarı-troplar üzerinden açıklamıştır. Temel trop; parçasız, değişime kapalı ve sınırsızdır. Uzay-zaman, yerçekimi, maddesel alan ve nükleer güçleri temel troplar olarak tanımlamıştır. Örneğin temel bir trop olan uzay-zaman parçasız ve sınırsız olduğu için genişleyemez. (Campbell, 1990, s. 145-146). Diğer tikel varlıklar bu temel tropların bileşimini içerir. Campbell yarı tropları tezahürlerin, görünüşlerin dünyası olarak görmüştür. Bununla birlikte yarı-troplar, sınırlarının belirlenmesi insan zihnine bir yönüyle bağlı olmasına rağmen insan yaratımı değildirler. Olağan nesnelere dünyasındaki doğal ve yapay şeylerde içerilen bir yarı trop, eş konumlu öğelerden oluşan alan tropları yığındır. Değişim ve nedensellik yarı-troplar açısından ifade edilir. Örneğin bir demir parçasının ısınması süreci sıcaklık tropunun değişimini veya tropların birbirleriyle değişimini içerdiği ve dolayısıyla temel troplarda bir değişim gerektirmediği için yarı-troplara ilişkindir (Campbell, 1990, s. 152-153).

Trop teorisi için en büyük sorunlardan biri, kısır bir döngü yaratan benzerlik gerilemesidir. Russell'a dayanan bu eleştiriye göre farklı troplar arasındaki benzerliğin açıklanma biçimi zorunlu olarak kısır bir döngü yaratmaktadır. Örneğin, birbirlerine tam olarak benzer olan R1, R2 ve R3 olmak üzere üç tropun olduğu durumda; R1 ve R2, R2 ve R3, R1 ve R3 troplarını bir arada tutan farklı benzerlik tropları bulunur. Böylece R4, R5 ve R6 olmak üzere yeni benzerlik tropları gerekecektir. Sonrasında bu yeni troplar arasında yeni benzerlik ilişkileri ortaya çıkacağı için sürekli yeni benzerlik tropları ortaya çıkacak ve bu durum kısır bir döngü yaratacaktır (Daly, 1994, s. 255). Campbell, benzerlik gerilemesi eleştirisine, gerilemenin realist kuramlar için de geçerli olduğu ve benzerliğin içsel ve üst belirlenmiş bir ilişki olduğu için sonsuz bir geriye gidişi gerektirmediği gerekçesiyle karşı çıkmıştır (1990, s. 36-37). Benzerlik, benzerlik nominalizminde olduğu gibi trop nominalizminde de analiz edilemez ve içsel bir ilişki olduğu için ontolojik bir fazlalık olarak görülmez. Bununla birlikte benzerliğin neden analiz edilemez olduğu sorusu, trop kuramlarınca cevaplanamamıştır. Moreland,

benzerliğin analiz edilemez olmasının onun bir dışsal ilişki olduğunu gösterdiğini ileri sürmüştür. Benzerliğin dışsal ilişki olması ise ontolojik bir yük olduğu anlamına gelmektedir (2000, s. 84).

Trop teorisinde nesnelere farklı tropların bir demeti olarak kabul edilmektedir. Tropların demetinin olumunda ortak zamansallık (Williams) veya birliktelik (Campbell) kavramları kullanılmaktadır. Tropların birlikteliğinin dışsal bir ilişki olması Bradley gerilemesine neden olmaktadır. Bradley, bir nesne ile onu oluşturan özellikler veya nesneyi oluşturan özellikler arasındaki ilişkilerin içsel olamayacağını ve her dışsal ilişkinin gerilemeye yol açacağını savunmuştur (Maurin, 2010, s. 322). Troplar söz konusu olduğunda bir demeti oluşturan farklı tropları bağlayan bir birliktelik bağıntısına ihtiyaç duyulur. Bu durumda farklı troplar birliktelik ilişkisini örneklemek durumunda kalırlar. Örneklenme ilişkisi sürekli olarak yeniden ortaya çıkacağı için kısır bir döngü oluşur. Trop teorisinde Bradley gerilemesinden kaçınmak için birlikteliğin içsel bir ilişki olduğu ya da gerçek bir ilişki olmadığı ileri sürülmüştür. Buna göre tropların birlikteliği için troplardan başka bir şeye ihtiyaç yoktur. Ancak bu durumda bir nesneyi oluşturmak için bir araya gelen troplar bağımsız varlıklar olma niteliklerini kaybederler. Çünkü birliktelik içsel bir ilişki ya da gerçek anlamıyla bir ilişki değilse nesneyi oluşturan troplar yalnızca diğer troplarla bir arada olduğunda var olabilirler. Dolayısıyla birlikteliğin dışsal bir ilişki olarak görülmesi gerekir ve bu durum zorunlu olarak gerilemeye neden olur (Maurin, 2010, s. 321-322).

Demet kuramına karşı bir başka eleştiri, tropların dünyanın tözü olmaya uygun olmamalarıdır. Tözler diğer şeylerden bağımsız olarak var olurlar. Ancak troplar söz konusu olduğunda, herhangi bir ilişki örneğinde olduğu gibi en azından iki terimin varlığı gerekir. Bu durumda troplar bağımsız varlıklar olamazlar. Trop kuramı dünyanın tözü olarak ilişkileri değil, yalnızca özellikleri görebilir. Yine de herhangi bir özellik tropu diğer her şeyden bağımsız bir biçimde var olamaz (Armstrong, 2017, s. 163). Troplar zorunlu olarak başka bir var olan tarafından içerildikleri için tözler olarak görülemezler. Bu düşünce tropların töz iline kuramı tarafından savunulmuştur.

2.3.2. Töz-İlinek Teorisi

C.B. Martin ve Michael C. LaBossiere, tropların demet görüşüne karşı töz-ilinek görüşünü savunmuştur. Töz-ilinek görüşünün entelektüel kökeni Locke'un felsefesidir. Locke'a göre ilineklerin taşıyıcısı olan bir dayanak (taban) bulunmaktadır. Locke, "... basit idelerin kendi başlarına nasıl bir varoluş gösterebildiklerini kavrayamadığımız için, bunların, üzerinde var oldukları ve bunların nedeni olan bir taban bulunduğunu düşünmeye alışmışızdır, buna da töz diyoruz" şeklinde yazmıştır (1992, s. 184). Töz-ilinek kuramına göre özelliklere sahip olan tikeller diğer tikellerle ilişkilendirilir ve özellikler hem de ilişkililer tikeldirler. Töz-ilinek kuramında bir nesne tropların bileşimi (demeti) olarak görülmez. Nesnenin sahip olduğu herhangi bir özellik nesnenin kendisinde içerilir. Dolayısıyla bir özellik, demeti yapılandıran diğer özelliklerle birleşerek nesneyi oluşturmaz, özellik nesne tarafından içerilir. LaBossiere (1994, s. 362) töz için şu genel tanımı vermiştir: "x, n-li bir tözdür, eğer x'in varlığı diğer tüm n-seviyeli varlıklardan bağımsızsa". Bağımsız bir varlık için trop ve nesne olmak üzere iki kategoriye ihtiyaç duyulur. Buna göre trop ve taşıyıcı nesnenin birlikteliği tözü oluşturur (LaBossiere, 1994, s. 362). Töz-ilinek kuramında bir nesnenin her özelliğinin varlığı, nesnenin varlığı tarafından koşullanmıştır. Özelliğin var olabilmesi için nesne tarafından sahip olunması gerekir. Bir nesne yalnızca bir dizi özelliğe değil aynı zamanda bu özelliklerin taşıyıcısına ihtiyaç duyar (Martin, 1980, s. 8).

Töz-ilinek kuramında, demet kuramından farklı olarak sonsuza giden gerileme problemleri yaşanmaz. Demet kuramında gerileme neden olan şey, demeti oluşturan tropların birlikteliğinin bağlayıcılara ihtiyaç duymasıdır. LaBossiere'a (1994, s. 364) göre gerilemeyi durdurmanın tek yolu bağlamayı gerektirmeyen bir bağlayıcıyı (nesne) kabul etmektir. Töz-ilinek kuramında nesne ile tropun birlikteliğinin açıklanması için ek bir bağlayıcıya ihtiyaç yoktur. Nesne ile tropun birlikteliği verili bir durumdur. Töz-ilinek kuramında a' nın F özelliğine (trop) sahip olması ancak ve ancak F özelliğinin a' da içerilmesiyle mümkündür. Buna göre töz-ilinek kuramı tropu nesneye bağlayan bir bağlayıcıya gerek duymadığı için ilişkisel olmayan bir açıklama sunar ve bu açıklama gerilemelerin orta çıkışını engeller.

Armstrong, trop kuramına (hem demet görüşü hem de töz-ilinek görüşü için geçerli olan) yönelik tropların değiş-tokuşu konusunda bir eleştiri yöneltmiştir. Buna göre farklı nesnelere sahip olduğu farklı özellikler (troplar) arasındaki değişim olasıdır. Armstrong bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

Şimdi özellik tropları ile ilgilendiğimizi ve ilgili iki tropun P' ve P'' birbirine mutlak derecede benzediğini varsayın. İki trop tamamen ayrı tikeller olduklarından a'nın P' ve b'nin P'' ye sahip olması yerine iki tropun değiş tokuş edilmiş olabilmesinin bir anlamı var görünmektedir (2017, s. 182).

Tropların değişimi olası olmasına rağmen değişim aslında hiçbir şeyi değiştirmemektedir. Çünkü troplar arasındaki mutlak benzerlik gerçek bir değişimi önlemektedir. P' ve P'' birbirine mutlak derece benzediği için değiştirilmeleri durumunda farklı durumlar oluşmamaktadır. Bu durumda P' ve P'' trop olarak değil, tümel olarak iş görmektedir.

Armstrong'un tropların değiş tokuşu argümanına karşı Martin tarafından tropların transfer edilemezliği argümanı öne sürülmüştür. Tropların transfer edilemezliğine göre bir nesnenin herhangi belirli bir özelliğe sahip olması zorunlu olmamasına rağmen tikel bir özelliğin belirli bir tikel nesnede bulunması zorunludur. Bu doğrultuda a ile F arasındaki ilişki hiçbir şekilde olumsal değildir, bu ikisi yalnızca birlikte var olabilirler. Bir başka deyişle bir özellik, yalnızca tek bir nesnenin özelliğidir.

Trop kuramlarından töz-ilinek kuramının demet kuramına karşı açık üstünlükleri bulunmaktadır. Çünkü töz-ilinek kuramının ilişkisel olmayan bir yapıda olması gerilemelerin ortaya çıkışını engellemektedir. Ayrıca tropları içeren bir nesne, tropların demetinden oluşan bir nesneye göre töz olmak için çok daha uygundur. Töz-ilinek kuramının lehine olan bir başka durum, birinci basamak özellik ve ilişkilerin kendilerinde özellikleri içermeye olasıdır. Birinci basamak bir tropun özelliklerin demeti olduğunu söylemektense, birinci basamak tropla özelliği arasındaki ilişkiyi töz ilinek modeline göre

incelemek daha uygundur (Armstrong, 2017, s. 177). Bu model için bir örnek, “üç bir sayıdır” ifadesinde töz olanın üç, özellik olanın ise sayı olmasıdır.

Tümeller problemine ilişkin pek çok kuram bulunsa da problemin kendisi bütünüyle çözülebilmüş değildir. Bununla birlikte tümeller problemine bağlı olan gerileme sorununu çözebilmiş kuramlar bulunmaktadır. Tümeller problemine ilişkin kuramlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde trop teorisi dahil olmak üzere nominalizmin ve realizmin pek çok çeşidinde gerileme sorunun olduğu görülmektedir. Gerileme sorunu, yalnızca trop teorisinin töz-ilinek (nesne-trop) versiyonunda ve Armstrong’un içkin realizminde görülmemektedir. Töz-ilinek biçimindeki trop teorisi daha az var olanın (yalnızca tikeller vardır) olduğunu ileri sürdüğü gerekçesiyle daha tutumlu görülmektedir. Bu doğrultuda Ockhamlı’nın usturasına göre daha kullanışlıdır. Ancak bu durumda trop teorisinin demet versiyonunu seçmek gerekmektedir. Çünkü demet teorisinde troplara ek olarak ayrı bir nesneye ihtiyaç duyulmamaktadır. Nominalizmin bir biçimi olan trop teorisi yalnızca tek tür bir varlık tipini (tikeller) kabul edip tümellere ihtiyaç duymadığı için daha tutumlu görünmesine rağmen aslında var olanların sayısını çoğaltmaktadır. Çünkü trop teorisine göre yalnızca tikeller var olsa da özellikler ve ilişkiler de tikel olduğu için var olanların sayısı çoğalmaktadır. Realizmde ise özellikler ve ilişkiler tümel olduğu için onların sayılarında azalma olmaktadır. Çünkü tek bir tümel özellik ya da ilişki farklı tikelerde eş anlamlı olarak örneklenebilmektedir. Buna göre nominalizmde var olan türü azaltılırken var olanların sayısı çoğaltılmaktadır. Bu nedenle realizm daha az var olana olanak sağladığı için daha tutumludur. Dolayısıyla bir nominalist olan Ockhamlı’nın usturası kendisine yönelmiş olmaktadır. Çünkü Ockhamlı’nın nominalizmde özellikler ve ilişkilerin varlığı dikkate alınmamaktadır. Sonuç olarak, tutumlu olma ölçütüne göre Armstrong’un içkin realizmi töz-ilinek biçimindeki trop teorisine göre daha kullanışlıdır.

3. BÖLÜM

YAPI-EYLEM İKİLİĞİ

Yapı-eylem ikiliği ya da bireyle toplum arasındaki karşılık, bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıktığından beri sosyolojinin merkezi ilgilerinden biri olmuştur. Toplumla bireye yüklenen ontolojik statü ve bu ikisi arasındaki ilişki sorunu, farklı sosyoloji anlayışlarını doğurmuştur. Toplumsal yapı sosyolojisinde, toplum kendisinin parçalarına göre ontolojik ve epistemolojik olarak önceliklidir. Bireyler toplumsalın üzerlerine bir damga gibi basıldığı “tabula rasa”lardır. Buna göre toplumsal eylem, toplumsal yapının bir türevidir. Toplumsal eylem sosyolojisinde ise toplumsal yapı amaçlı, etkin ve yaratıcı bireylerin eylemlerinin bir türevidir. Toplum bireylerin dışında ve onlara baskı uygulayan dışsal bir güç olarak değil, bireylerin eylem ve etkileşimleri temelinde kavramsallaştırılmıştır (Dawe, 2010, s. 410). Bu iki sosyoloji ontolojik ve epistemolojik kabullerin yanı sıra ve belki de daha önemli olarak ahlaki kabuller içermektedir. Açığıdır ki, bireyleri toplum tarafından yönlendirilen, belirlenmiş ve pasif varlıklar olarak görmekle; etkin, amaçlı ve yaratıcı varlıklar olarak görmek farklı ahlaki bakış açılarını gerektirmektedir. Toplumsal yapı sosyolojisinde, insan doğası karamsar bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. İnsan kendi istemiyle baş başa bırakıldığında hem kendini hem de toplumu bir kaosa sürükleyecektir. Düzenin sağlanabilmesi için bireyin dışında ve onun üzerinde bulunan düzenleyici bir varlık olarak topluma ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ahlaki bakışa göre toplum insan-üstü, kendi kendini üreten bir sistemdir (Dawe, 2010, s. 414). Toplumsal eylem sosyolojisi ise insan doğası hakkında iyimser bir görüştedir. Toplum, öznel anlam yüklenen eylem ve etkileşimlerden doğmuştur. İnsanın anlam kurma yeteneği, sosyolojik yöntemi doğa bilimlerinin yöntemlerinden ayıştırmaktadır. Toplum bir “şey”, “kendine özgü” (sui generis) bir varlık olmadığı ve anlam dolayımıyla kurulduğu için yorumlayıcı bir yöntemle araştırılmalıdır (Dawe, 2010, s. 417).

Bu iki sosyoloji anlayışı arasında tam bir karşıtlık olsa da hiçbir teori ne tamamen yapı ne de tamamen eylem yönelimlidir. Her sosyolojik teoride hem toplumsal yapı hem de toplumsal eylem perspektifinden izler görmek mümkündür. Bu bakımdan her teorinin bir çeşit ikilik içerdiği söylenebilir. Dolayısıyla her teori, bir ucunda toplumsal yapının diğer ucunda ise toplumsal eylemin bulunduğu bir spektrum üzerinde hangi tarafa daha yakın olduğuna göre değerlendirilmelidir. Toplumsal yapı ve toplumsal eylem sosyolojilerine ek olarak yapı-eylem spektrumunda bir tarafa daha yakın olmayı reddedip çizginin tam merkezinde olmanın gerekliliğini savunan bir sosyoloji anlayışı daha bulunmaktadır. Genel olarak ilişkisel sosyoloji olarak nitelenebilecek olan bu sosyoloji anlayışı, yapıyla eylem arasındaki ikiliği aşma hedefindedir. Yapı-eylem ikiliğini aşmaya yönelik teoriler ilgili bölümde gösterileceği üzere farklı anlayışları sentezleme girişimlerin yarattığı doğal ve zorunlu bir sonuç olarak başlangıçtaki konumlarıyla çelişkili sonuçlara ulaşmışlardır. Yapı-eylem spektrumunda merkezde değil, bir tarafa daha yakın konumlanmışlardır. Bu durum, her sosyolojik teorinin yapı ya da eylem yönelimli olduğunu ve dolayısıyla yapıyla eyleme eşit düzeyde ağırlık veren bir teorinin olmadığını göstermektedir.

3.1. YAPI YÖNELİMLİ KURAMLAR

Yapı yönelimli kuramların sosyolojik çözümlemesinin merkezinde bireylerden ayrı ve onlardan bağımsız olan bir toplum kavramsallaştırması bulunmaktadır. Toplum, bireyleri yönlendiren ve kısıtlayan bir güç olarak ontolojik bir üstünlüğe sahiptir. Yapı yönelimli sosyoloji hem makro hem de mikro düzey fenomenlerle ilişkin olabilmektedir. Yapı-eylem konusu makro-mikro konusu ile ilişkili olmasına rağmen aralarında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Makro-mikro bağlantısı fenomenlerin hacimsel düzeylerine göre dikey bir hiyerarşiyi içermektedir. Yapı-eylem bağlantısı ise çözümleme düzeyleri ile bağlantılı değildir. Çünkü yapı da eylem de sosyolojik çözümlemenin herhangi bir düzeyinde bulunabilir (Ritzer, 2010b, s. 412).

Bu bölümde yapı yönelimli kuramlar makro düzey ve mikro düzey olmak üzere iki ayrı başlıkta incelenecektir. Makro düzey yapı yönelimli kuramlar başlığında Comte, Spencer, Marx, Durkheim, Parsons, Dahrendorf; mikro düzey yapı yönelimli kuramlar başlığında ise Mead ve Goffman ele alınacaktır. Bu isimlerin hem çözümleme düzeyleri hem de

kuramlarının içerikleri oldukça farklılaşmaktadır. Onları birbirlerine bağlayan temel şey, sosyolojik çözümlemenin merkezine toplumsal yapıları koymuş olmalarıdır.

3.1.1. Makro Düzey Yapı Yönelimli Kuramlar

Comte'un sosyolojisinin merkezinde düzen ve ilerleme anlayışı bulunmaktadır. Comte'un kuramı düzen ve ilerlemeye olan yoğun ilgisi nedeniyle baskın bir biçimde yapı yönelimlidir. Çünkü düzen ve ilerleme, bilincin ya da eylemlerin değil, yasaların öngördüğü zorunluluğun ürünüdür. Metodolojik bireysellik ya da kavramsal atomizmin sert bir eleştirmeni olan Comte, toplumsal düzenin sağlanabilmesi için özgeciliğin bencilliğe baskın olması gerektiğini savunmuştur. Dolayısıyla Comte'a göre, artan bireysellik toplum için oldukça önemli bir sorundur. Comte benlik sevgisinin denetlenmediğinde toplumsal sempatiden çok daha güçlü olduğunu ileri sürmüştür (2009, s. 24). Comte'un bu düşüncesinin kökeninde aydınlanma felsefesinin bireyselliği öne çıkaran tavrını şiddetle eleştiren Joseph de Maistre, Edmund Burke ve Louis de Bonald'ın felsefeleri bulunmaktadır. Her üç düşünür de aydınlanma filozoflarının geliştirdiği bireyci toplum anlayışını, toplumsal bağların ve toplumu bir arada tutan geleneksel otoritenin çözülüşüyle ilişkilendirmiştir (Swingewood, 1998, s. 52). Comte aydınlanma felsefesinin yarattığı negatif etkiyi ve döneminin entelektüel karmaşasını toplumsal sorunların kaynağı olarak görmüştür. Entelektüel kargaşanın yaşanmasının nedeni ise birbirleriyle uyumsuz olan teolojik, metafizik ve pozitif felsefelerin bir arada olmasıdır (Comte, s. 2000a, s. 39). Comte'un sosyolojiye yüklediği pozitif misyon bu bağlamda düşünülmelidir. Aydınlanma karşıtı filozofların toplumsal düzen anlayışını toplumsal ilerleme anlayışı ile bütünleştiren Comte'un anlayışına göre toplumsal sorunların ortadan kalkması için toplumun pozitif aşamaya geçilebilmesi, bir başka deyişle sosyolojinin varlığı gereklidir. Comte düzen ile ilerlemeyi tamamlayıcı iki unsur olarak görmüştür. Teoloji, ilerleme olmadan düzene sağlarken; metafizik, düzen olmadan ilerleme sağlamıştır. Pozitivizm ise hem düzen hem de ilerleme sağlayan tek sistemdir. (Ritzer, 2011a, s. 110).

Sosyolojiyi nomotetik (yasa koyucu) ve pozitif bir bilim olarak gören Comte, toplumsal dünyaya ilişkin değişmez yasaların olduğunu ileri sürmüştür. Bu doğrultuda bilimler

arasında bir hiyerarşi kurarak sosyolojiyi doğa bilimleri ile ilişkilendirmiştir. Comte (2000a, s. 51) birbirlerine bağlı olan bilimleri matematik, astronomi, fizik, kimya, biyoloji ve son olarak sosyoloji şeklinde sıralamıştır. Comte'un bilimler hiyerarşinde soyuttan somuta, basitten karmaşığa doğru bir yön bulunmaktadır. Buna göre sosyoloji diğerlerine bağlı olmasına rağmen bilimlerin en kapsamlı olanıdır. Comte (2000b, s. 191) sosyolojiyi yasaların ardıllığının araştırılması anlamına gelen ve toplumsal ilerleme için gerekli olan toplumsal dinamik ve yasaların birlikte varoluşunun araştırılması ve toplumsal düzen için gerekli olan toplumsal statik olmak üzere iki alana ayırmıştır. Comte'un kuramının yapısalıcı karakteri hem toplumsal dinamiği ve hem de toplumsal statikte açıkça görülmektedir. Comte, toplumların tarihinin doğal akışını teolojik, metafizik ve pozitif olmak üzere üç aşama üzerinden analiz etmiştir (2000a, s. 27). Comte'un toplumsal dinamik anlayışına göre, toplumsal evrim bireylerinden müdahalesinden bağımsız bir biçimde gerçekleşen bir süreçtir. Bireyler yalnızca evrimin hızına etki edebilirler, evrimin yönü yasaların öngördüğü şekliyle gerçekleşecektir. Dolayısıyla bireylerin eylemleri toplumsal evrim sürecinde radikal bir değişiklik yaratmayacaktır. Bu nedenle bireyler doğanın yasalarına uyumlu davranmak zorundadırlar. Comte'a göre "gerçek özgürlük... doğa yasalarının üstünlüğüne rasyonel bir boyun eğmeden başka bir şey değildir" (2000b, s. 158).

Comte'un verili bir toplumsal yapının, yapının parçalarının birbirleriyle ve bütünlükle olan ilişkilerinin eşzamansal olarak araştırılması olarak gördüğü toplumsal statik yaklaşımı, bilimler hiyerarşisinde sosyolojinin önceli olan biyolojiden önemli ölçüde etkilenmiştir. Sosyoloji biyolojide olduğu gibi yalıtılmış bireylerle değil, organik bütünlüklerin araştırılmasıdır. Parçalarına indirgenemez olan bir bütünlük olarak toplum, kendisini oluşturan parçalarla olan ilişkisi bakımından analiz edilmelidir. Comte'un biyoloji ile sosyoloji arasında kurduğu analogiye göre toplum biyolojik bir organizma gibi parçaları arasındaki uyumla karakterize olan kolektif bir bütünlüktür ve bütünsel olarak analiz edilmelidir. "Dolayısıyla, nasıl geometrik bir alan çizgilere, ya da bu çizgi noktalara indirgenemezse, bir toplum da parçalanıp birimlere ayrılamaz." Comte'a göre bir sistem olarak toplum, kendisine benzeyen birimlerden oluşmaktadır. Comte bu bağlamda bireylerin toplumsal birimler olarak görülemeyeceğini ileri sürmüştür: "Her sistemin kendisi ile aynı nitelikteki unsurlardan oluşması gerektiğinden, bilimsel ruh toplumu

bireylerden oluşan bir yapı olarak görmemizi yasaklar. Gerçek toplumsal birim kesinlikle ailedir” (Comte, 2000b, s. 234).

Comte’un toplumsal statisinde aynı zamanda işlevselci paradigmanın kökenleri bulunmaktadır. Toplumsal statik temelde aile, din, siyaset gibi toplumsal kurumların bir sistem olarak toplumla olan işlevsel bağıntılarıyla ilgilidir. Kurumsal-yapısal düzeydeki işlevsel analiz, Comte’un bütünsel toplum anlayışının bir başka gösterenidir. Comte, toplumsal kurumlar arasındaki işlevsel bağıntıları ve bu bağıntıların toplumsal dinamik yaklaşım yoluyla gösterilen tarihsel değişimini yapısalcı bir yaklaşımla kuramlaştırmıştır.

Spencer’in yapı-eylem ikiliği tartışmasındaki konumunu belirlemek için aralarındaki önemli farklılıklara rağmen Comte ile olan benzerliklerini temel almak oldukça kullanışlıdır. Spencer, Comte’da olduğu gibi toplumsal dünyanın yasalarını keşfetmeyi amaçlamış ve bu doğrultuda biyolojik analogileri kullanmıştır. Her iki düşünür de sosyolojiyi meşrulaştırmak adına doğa bilimlerinden metodolojisine öykünerek pozitivist bir bilim anlayışı sergilemiştir. Buna göre toplum, tıpkı doğa gibi yasaları olan bir sistem olarak düşünülmüştür. Spencer, pozitivist sosyoloji anlayışıyla inorganik, organik ve süperorganik (toplumsal) fenomenlerin arasında evrim süreçleri açısından bir ortaklık görmüştür. Spencer’a göre fenomenlerin evrimi ile toplumsal fenomenlerin evrimi arasında büyük bir koşutluk bulunmaktadır. Toplumsal organizmalar tıpkı bireysel organizmalar gibi sınıflar ve alt- sınıflar şeklinde düzenlenmelidir ve biyolojinin tüm organizmalarda geçerli olan gelişim, yapı ve işlevin genel özelliklerini keşfetmesi gibi sosyoloji de toplumsal gelişmenin, yapının ve işlevin genellik derecesi farklılaşan gerçeklerini keşfetmelidir (Spencer, 1873, s. 59). Spencer’in teorisinin nihai amacı biyolojik analogiler yoluyla toplumun yapısal ve işlevsel evrimini açıklamaktır. Spencer’in yapı ve işlev kavramlarına verdiği önem asıl olarak biyolojiden türetilen bütüncül ve organizmacı yaklaşımını göstermektedir.

Spencer’in toplumsal evrim kuramını inşa ederken tartıştığı realizm ve nominalizm, sosyolojisindeki ontolojik kökenin anlaşılması açısından önemlidir. Realizm (toplum kendisini oluşturan parçalardan farklı ve ayrı bir varlıktır) ile nominalizm (toplum kendisini oluşturan parçalardan ayrı ve farklı bir varlık değildir) arasındaki karşıtlıkta

realizm lehine pozisyon alır. Bunun nedeni “bir bütünün kendine özgülüğünü oluşturan tamamlayıcı parçalar arasındaki ilişkilerin kalıcılığıdır” (Spencer, 1908a, s. 447’ den akt. Ritzer, 2011a, s. 144). Tüm bunlar, Spencer’ın kuramının baskın bir biçimde yapı yönelimli olduğunu, bireylerle pek de ilgilenmediğini göstermektedir. Ancak gerçekte durum tam olarak bu şekilde değildir. Spencer’ın sosyolojisi aynı zamanda metodolojik bireyselciliğin etkisi altındadır. Spencer, sosyolojik doğruların temelinde psikolojik doğruların bulunduğunu ileri sürmüştür (Spencer, 1873, s. 382). Örneğin, Spencer’ a göre kadınlar ve erkekler psişik farklılıklarından ötürü topluma farklı yapı ve eylem özelliklerini verme eğilimindedirler (Spencer, 1873, s. 373). Görüldüğü üzere Spencer, toplumun birimleri olarak bireyleri belirlemiş ve toplumsal fenomenlerin bireylerden kaynaklandığını şeklindeki metodolojik bireyselci sonuca varmıştır. Buna göre toplumsal olan her şey bireylerin güdülerinden ve bu güdüler arasındaki farklı ilişkilene biçimlerinden (birleşme veya çatışma) ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte Spencer, bireyleri toplumun temeli olarak kabul etmesine karşın onların güdülerinin toplumsal fenomenleri nasıl yarattığı ile pek ilgilenmemiştir (Ritzer, 2011a, s. 140). Spencer’ın toplumsal realizmi ile toplumsal nominalizmi arasındaki çelişki döneminin entelektüel ortamındaki farklı anlayışları ekleme çabasından kaynaklanmaktadır. Spencer, doğa bilimlerinden türettiği kolektivist organizmacı anlayış ile dönemin laissez-faire politik ekonomisinden köklenen radikal bireyciliği sentezleme amacındadır (Swingewood, 1998, s. 74) Bu amaca rağmen Spencer’ın kuramında toplumsal birimlerden (bireyler) toplumsal yapıların nasıl ortaya çıktığına ilişkin bir tartışma yoktur. Bu çalışmada Spencer’ın yapı yönelimli kuramlar başlığı altında değerlendirilmesinin nedeni, kuramında bireylerin failer olarak değil, daha çok toplumsal organizmanın parçaları olarak değerlendirilmesidir. Spencer’ın organizmacı toplum modeli, bir toplumsal eylem kuramı oluşturmasını engellemiştir.

Marx’ın geniş entelektüel mirası değerlendirildiğinde, kariyerinin erken dönemlerindeki hümanist ve aktif insan özne varsayımına dayanan çalışmaları ile daha sonraki, toplumların gelişme yasalarına odaklanan ve onların yapılarını keşfetmeye yönelik çalışmaları arasında bir gerilim olduğu görülmektedir. Althusser bu gerilimi epistemolojik kopuş olarak kavramsallaştırmıştır (2002, s. 43). Epistemolojik kopuş, bir ölçüde ideolojiden bilime geçişi temsil etmektedir. Marx’ın kuramındaki kavramsal

süreklilik bu gerilimi bir ölçüde gidermiştir. Örneğin, Marx'ın erken dönem metnelerinin temel kavramlarından biri olan yabancılaşma, daha sonra yazılmış olan ve doğrudan ekonomik olan analizlerinde yer almıştır. Bununla birlikte Marx'ın kuramındaki erken dönem kavramlar, yapı yönelimli bir anlayış içerisinde giderek önemini yitirmiştir. Marx'ın yapıyı merkeze alan çözümlemelere yönelmesi, öğretisini ütopyik sosyalizmden ayırmak için bir zorunluluk haline gelmiştir. Owen, Fourier gibi ütopyik sosyalistlere göre toplumsal dönüşüm ahlaki bir başkaldırı ve toplumsal eylem yoluyla mümkündür. Buna karşıt olarak Marx, toplumsal değişimi toplumsal evrimin zorunlu bir sonucu olarak görme eğilimindedir. Marx'a göre kapitalizmden önceki toplumsal evrimin yönü ilkel-komünal, antik ve feodal toplum şeklindeydi (Marx & Engels 1992, s. 37-40) ve nihai son sosyalist-komünist toplumdur. Hem toplumsal evrim hem de belirli bir toplumun işleyiş biçimi temelde ekonomik altyapı tarafından belirlenmektedir. Verili bir toplumdaki bireylerin ne oldukları var olan üretim tarzıyla örtüşmektedir. Bireylerin karşılıklı ilişkileri üretim ilişkileri tarafından belirlenmektedir ve bu ilişkilerin değişimi üretim ilişkilerinin değişimine paralel olarak değişmektedir. Bireylerin gerçekte ne oldukları ne ürettiklerine ve nasıl ürettiklerine, yani üretimin maddi koşullarına bağlıdır (Marx & Engels, 1992, s. 36) Toplumun örgütleniş biçimi ve bu biçimin tarihsel seyri bireylerin eylemlerinin değil, tarihsel-toplumsal bir zorunluluğun ürünüdür.

Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır. Gelişmelerinin belirli bir aşamasında toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine, ya da bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar (Marx, 1976, s. 25-26).

Marx'ın yöntemi yapı yönelimli sosyolojisinin önemli bir gösterevidir. Marx'ın kuramının odak noktası görünen ile gerçeklik arasındaki farklılıkları ortaya koyarak toplumun yapılarını keşfetmektir. Marx'ın yapısal analizi, yapıyı oluşturan öğeler arasındaki bütünlüğü varsaymaktadır ve öğeler arasındaki ilişkiler nedensel ilişkileri

yansıtmaktadır (Keat & Urry, 1994, s. 117). Toplumun yapılarının ve yapılardaki nedensel mekanizmaların keşfi, Marx'ın Hegel'in felsefesi için merkezi bir önemde olan bütünlük kavramıyla yakından ilişkilidir. Hegel'in idealist diyalektiğindeki olumlu içeriği, Engels'in ifadesiyle "mistik kabuk içerisindeki rasyonel çekirdeği", bulan Marx, bütünü tinsel bir kategori olmaktan çıkarıp materyalist bir diyalektikle değerlendirmiştir. Marx kapitalist toplumun analizine ekonomik yapının çelişkilerini içerisinde taşıyan bir parça olarak gördüğü meta ile başlamasına rağmen metayı bütünlükle ilişkilendirmiştir. Marx'a göre bütün basitçe parçalarından toplamından ibaret değildir. Bu düşünce Marx'ın sosyolojisini metodolojik bireysellerden ayırtmaktadır. Marx' göre verili bir toplumdaki üretim ilişkileri bir bütündür ve bütünsel olarak analiz edilmelidir. Marx'ın bütünsel yaklaşımına göre somut ve tikel olandan değil, soyut ve genel olandan hareket edilmelidir. Örneğin, sermaye söz konusu olduğunda başlangıç noktası "genel" sermayedir. Sermaye, sermaye olarak içeriğinin herhangi bir durumdaki özgülüğüne kayıtsızdır ve ayrı ayrı tüm tikel biçimlerini aşar (Marx, 2014, s. 321-322). Herhangi bir sermaye kendi tikel biçimini aşip genel bir niteliğe kavuşmak için tikel biçimler almak zorundadır. Ancak bu tikellik, genelliğe ulaşmak için kendisini olumsuzlamalıdır. Sermaye, genel sermaye olarak dolaşıma girmediği durumda kendi tikel varlığıyla kalır ve böylece sermaye olma vasfını yitirir (Marx, 2014, s. 522).

Genel olarak sermaye, belirli sermayelerden farklı olarak aslında (1) yalnızca bir soyutlama olarak görünür; keyfi bir soyutlama değil, sermayeyi tüm diğer zenginlik biçimlerinden ya da (toplumsal) üretimin geliştiği tarzlardan ayıran belirli özellikleri kavrayan bir soyutlama.... (2) ancak genel sermaye, tikel gerçek sermayelerden ayrı olarak, kendi başına gerçek bir varoluşa sahiptir (Marx, 1993, s. 449).

Marx'ın yapısal çözümlemesine göre toplum bireylerden değil, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinin toplamından oluşur (1979, s. 286). Bireyler arasındaki ilişkileri belirleyen şey ise üretim ilişkileridir. Üretim ilişkilerinin evrimi toplumsal ilişkileri, toplumsal ilişkiler ise bireylerin bilinçlerini değiştirmektedir. Dolayısıyla bilinç her durumda toplumsal bir üründür. Bilincin toplumsal kökenine dair çarpıcı bir örnek, metaların fetişizmidir. Kapitalist toplumda insan emeğinin ürünü olan metalar, kendilerini üretenlerden bağımsızlaşarak dışsal bir gerçeklik haline gelirler. Marx, metaların insan etkinliğinden ayrılarak kendi yaşam biçimine sahip şeyler olarak mistikleşmesini metaların fetişizmi olarak adlandırmıştır. Metaların fetişleşmesi, insanlar arasındaki

ilişkilerin şeyler arasındaki ilişkiler gibi görünmesine neden olmaktadır. Metanın gizeminin kökeni, insanların emek ürünleri ile olan ilişkilerinin onlarla kendi aralarında kurdukları bir ilişki olarak değil, emek ürünlerinin kendileri arasında kurulan toplumsal bir ilişki olarak görülmesidir (Marx, 1986, s. 77). Metaların fetiş karakterinin olumsuzlanması ve emeğin yabancılaştırıcı değil özgürleştirici olabilmesi için kapitalist ekonomik yapının çözülmesi gerekmektedir. Kapitalist toplumun yerini sosyalist-komünist topluma bırakması sürecinde belirleyici olan şey, -sınıfsal bilinç etkin olsa da- üretici güçlerin gelişimidir. İnsan eylemliliği ancak uygun yapısal koşullarla birlikte devrim sürecine ivme kazandırabilir. Marx'a göre;

İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama kendi keyiflerine göre, kendi seçtikleri koşullar içinde yapmazlar, doğrudan veri olan ve geçmişten kalan koşullar içinde yaparlar. Bütün ölmüş kuşakların geleneği, büyük bir ağırlıkla, yaşayanların beyinleri üzerine çöker (2002, s. 13).

Marx'ın kuramında insan eylemliliği önemli bir yer tutsa da merkezde değildir. Marx için belirleyici olan toplumun ekonomik olarak nasıl örgütlenmiş olduğudur: “Benim analitik yöntemim insandan değil, toplumun verili ekonomik döneminden yola çıkar” (Marx, 2010, s. 547). Marx'ın buradaki “insan” vurgusunun tarihte insan eylemliliğinin önemini göstermekten çok Hegel'in spekülâtif felsefesine bir başkaldırı olduğunu görmek önemlidir. Marx, tüm tarihi “Geist”in ilerleyişi olarak gören Hegel'e karşıt olarak sınıf savaşımı olarak kavramsallaştırmıştır. Marx ve Engels'e göre (2015, s. 49) “tüm toplumların bugüne kadarki tarihi, sınıf savaşımının tarihidir” ve bu savaşımın belirleyicisi üretici güçlerin gelişim derecesine paralel bir şekilde şekillenen ve bireysel bilinçlerden bağımsız bir biçimde var olan üretim ilişkileridir. Bununla birlikte Marx'ın kuramında yapılar ile eyleyenler arasında diyalektik bir ilişki bulunmaktadır. “Her toplumsal yaşam özünde pratiktir. Teoriyi gizemciliğe götüren bütün gizler, ussal çözümlerini, insan pratiğinde ve bu pratiğin kavranmasında bulur” (Marx & Engels, 1992, s. 22). Pratik, bir başka deyişle insan eylemliliği toplumsal değişim sürecinde yapısal koşullarla uygun bir eklenme içerisine girdiğinde belirleyici bir faktör olabilmektedir. Marx'ın yapılar ile eyleyenler arasındaki ilişkiye ilişkin çözümlemesinde özne olarak bireyleri değil, sınıfları gördüğünü belirtmek önemlidir. Toplumsal sınıfları özneleştiren ise üretim ilişkileridir.

Şöyle ki, üretim ilişkilerinin yapısı, üretim faillerinin işgal ettikleri yeri ve üstlendikleri işlevleri belirler; bu failler, bu işlevlerin "taşıyıcıları" (Trager) oldukları ölçüde, bu yerleri işgal edenlerden başkası asla değildir. Gerçek "özne"ler (süreci oluşturan özneler anlamında) demek ki bu işgalciler ya da bu görevliler değildir, tüm görünümün tersine, naif antropolojinin "veri"sinin "gerçeklikleri", "somut bireyler", "gerçek insanlar" değildir; ama bu yerlerin ve bu görevlerin tanımı ve dağılımıdır. Demek ki gerçek "özne"ler, şu tanımlayıcılar ve dağıtıcılarıdır: Üretim ilişkileri (ve politik ve ideolojik toplumsal ilişkiler). Ama, bunlar "ilişki" olduklarından, özne kategorisi altında düşünülemez (Althusser vd., 2007, s. 465 -466).

Marx'ın özneler olarak üretim ilişkileriyle belirlenmiş olan toplumsal sınıfları görmesi, aralarındaki önemli farklılıklara rağmen Durkheim'ın toplumun kendisini özne olarak konumlandırmasıyla çarpıcı bir benzerlik göstermektedir. Çünkü her iki kuramcı için de eyleyenlik bireylerden çok kolektivitelere ilişkindir. Durkheim'da olduğu gibi Marx'da da belirleyici olan şey yapısal düzeydeki toplumsal örgütleniştir. Bireyler toplumsal yapı tarafından belirlenmiş olan çerçeve içerisinde eyleyebilmektedirler.

Aralarındaki önemli farklılıklara rağmen pek çok açıdan Comte'un sosyolojisinin gelişkin bir versiyonu olarak görülebilecek olan Durkheim'ın sosyolojisinin ana ilgisi toplumsal bütünleşmedir. Durkheim, tüm entelektüel kariyeri boyunca mekanik dayanışmalı toplumdan organik dayanışmalı topluma geçişin kolektif bilinç üzerindeki yarattığı olumsuz etkinin nasıl aşılabileceğine ve toplumsal düzen ile toplumsal bütünleşmenin nasıl sağlanabileceği üzerine yoğunlaşmıştır. Durkheim tıpkı Comte gibi, modern topluma içkin sorunların çözümü için özünde ahlaki bir bilim olarak gördüğü sosyolojiye başvurmuştur. Sosyoloji, toplumun bireyleri neden kısıtlanması gerektiğini göstermeliydi:

Toplumsal düzenin hüküm sürmesi gerekiyorsa, insanlar paylarına düşenle yetinmelidir. Ancak paylarıyla yetinmeleri için de, daha çoğuna ya da azına sahip olmaları değil, daha fazlasına hakları olmadığı konusunda ikna edilmeleri gerekmektedir. Bu durumda, üstünlüğünü kabul edecekleri ve neyin haklı olduğunu onlara söyleyecek bir otoritenin bulunması mutlak bir önem taşır (Durkheim, 1958, s. 200).

Durkheim'a göre toplumun kendine özgü bir gerçekliği bulunmaktadır. "Çünkü bütün onu oluşturan parçaların toplamından ibaret değildir; bütün onu oluşturan parçalardan farklı

özellikler gösteren, tamamen farklı bir şeydir” (2004, s. 211). Toplumu kendine özgü (sui generis) bir gerçeklik olarak gören Durkheim için sosyolojinin inceleme nesnesi toplumsal olgulardır. Toplumsal olgu, bireylerin bilinçlerinden bağımsız olarak var olan ve onlar üzerinde zorlayıcılığı olan her türlü düşünme, davranma ve hissetme biçimidir (2004, s. 48-49). Toplumsal olgunun bu tanımı, Durkheim’in sosyoloji anlayışının yapı yönelimli olduğunu göstermektedir. Toplumsal olgular bireyleri sınırlar ve onları yönlendirirler. Bu durumun göstergesi, toplumsal olguların kendilerine direnenildiğinde kendilerini göstermesidir. Örneğin;

Hukukun kurallarım ihlal etmeye kalkarsam, bu hukuk kuralları, benim bu eylemimin gerçekleşmesine engel olmaya dönük bir mekanizmayı işletmeye çalışır. Fakat hukuk kurallarım ihlal etmeye dönük eylemim engellenememiş ve çoktan gerçekleşmiş ise, bu kurallar, eylemimin toplumsal etkilerini yok etmeye veya eylemim ile hukuki kurallar arasındaki çelişkiyi yok edip eylemimi hukuka uygunluk alanının içine çekmeye çalışırlar. Eğer bu mümkün değilse, yani eylem ve davranışım başka türlü düzeltilemeyecek durumdaysa, hukuk kuralları eylemimi cezalandırmak yönündeki mekanizmaları hayata geçirir (Durkheim, 2004, s. 49-50).

Toplumsal olanın kısıtlayıcılığı ahlaki kurallar için de aynı biçimde geçerlidir. Ahlaki kurallara uymamanın bedeli bireyin içinde bulunduğu toplumdan soyutlanmasıdır. Bununla birlikte, toplumsal olguların dışşallığı, bireylere etki etmelerinde zorunlu ancak yeterli değildir. Toplumsal olguların bireyler tarafından içselleştirilmeleri gerekir. Buna göre toplum hem dışşallık hem de ahlakilik içermektedir.

Durkheim’in toplumsal olgu anlayışı, topluma ilişkin psikolojik ve felsefi yaklaşımların yetersizliğinin gösterilmesi açısından oldukça önemlidir. Özellikle, toplumun psikolojik ilkelerle açıklanmasına yönelik girişimler karşısında güçlü bir direnç gösteren Durkheim, oldukça bireysel bir eylem biçimi olarak görülen intihara dair sosyolojik bir açıklama biçimi geliştirmiştir. Bu bağlamda Durkheim’in çağdaşı Tarde ile olan polemikleri oldukça dikkat çekicidir. İntiharı bireyci ve psikolojik ilkeler temelinde açıklayan Tarde, Durkheim’la yaptığı bir tartışmada şunları yazmıştır: “Ben bir nominalistim. Bence ancak bireysel eylemler ve etkileşimler söz konusu olabilir. Bundan ötesi yalnızca metafizik bir kurgu ve mistisizmdir” (Lukes, 1973, s. 313’den akt. Swingewood, 1998, s. 133). Tarde’nin açıkça psikolojik olan öykünme kuramına göre bireyler başkalarının eylemlerine öykündükleri için intihar ederler. Durkheim bu kuramı intihar oranlarının

yüksek olduğu bir bölgeye komşu olan bölgelerde intihar oranlarının yüksek olmadığını göstererek eleştirmiştir. Durkheim'a göre öykünmenin bazı bireysel intiharlara etkisi olmuş olabilir ancak bu etki genel intihar oranlarını etkileyecek düzeyde değildir (2013, s. 123). Tarde'nin toplumsal nominalizmi karşısında realist bir pozisyonda olan Durkheim' a göre "bireyin üstünde toplumun bulunduğunu ve toplumun isimden ibaret bir şey olmayıp faal güçler sistemi olduğunu ve zihnin ürettiği bir şey olmadığını kabul eder etmez, insanı açıklamanın yeni bir yolu mümkün hale gelmektedir" (2005, s. 521). Buna göre bir toplumsal olgu olan intiharı önceleyen bireysel olaylar olsa da bunların hiçbiri (umutsuzluk gibi) zorunlu olarak intihara neden olmaz. İntihar öncesi gözlenen çeşitli düzenlikler intiharın kendisindeki düzenliliği açıklayamaz. Çünkü bu durum, umutsuz durumların neden her yıl düzenli olarak üretildiğini göstermez. İstikrarlı bir toplumun nasıl olup da her yıl birbirine çok yakın sayıda ekonomik felaketler, aile çözümleri vs. ile yüz yüze kaldığının açıklanması gerekir. Her toplumda kişileri ekonomik ve ailesel sorunlara sürükleyen toplumsal akımlar olmasa, bir toplum için aynı olayların değişmeyen oranlarda yinelenmesi, fakat bir toplumdan ötekine değişmesi açıklanamazdı (Durkheim, 2013, s. 317).

Durkheim'ın bireysel olan karşısında toplumsal olana verdiği öncelliğin bir başka örneği, toplum filozofları tarafından savunulan sözleşme fikrinin reddedilmesidir. Durkheim, toplum filozoflarının yanı sıra Spencer'ın bireyci iş bölümü anlayışına karşı çıkmıştır. Spencer, toplumsal uyumun niteliğini belirleyen şey olarak bireylerin kendi özel çıkarlarının gözetmesi sonucu kendiliğinden oluşan iş birliğini görmüştür (Durkheim, 2006, s. 239). Durkheim buna karşıt olarak iş bölümünün bireyler değil, toplumsal işlevler arasındaki karşılıklılık olduğunu ileri sürmüştür (2006, s. 462-463). Durkheim'a göre toplum tarafından denetlenip düzenlenmeyen bir iş bölümü kendiliğinden toplumsal konsensüse yol açmaz. Durkheim sözleşmeyi bağımlı bir fenomen olarak görür. Sözleşme bireyler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde yeterli değildir; sözleşme ilişkisinin kurulabilmesi öncesinde toplumsal bir düzenlemeyi gerektirmektedir (Durkheim, 2006, s. 255). Bireylerin özgür eylemlerinin sonucu olarak görülemeyecek olan sözleşme, kendisini mümkün kılan toplumsal yapının bir uzantısıdır. Durkheim için önemli olan sözleşmenin sözleşme öncesi temelleri, bir başka deyişle sözleşmenin kökenini oluşturan toplumsal normlar ve değerlerdir. Sözleşmenin mümkün olabilmesi için toplumsal olan

bir düzenlemenin olması gerekmektedir. Sözleşmenin sürekliliğinin sağlanması kişisel çıkarların varlığına bağlı değildir. Kişisel çıkarların değişkenliği, sözleşmenin devamlılığını tehdit etmektedir. Sözleşmenin ihlalinin cezayı gerektirmesinin nedeni, özünde toplumsal olan dinsel sözleşmenin devamı olmasıdır. Bireyler arası sözleşmeden çok önce bireylerin tanrılarla olan sözleşmesi bulunmaktaydı. Dolayısıyla çağdaş sözleşme, dinsel sözleşmenin laikleşmiş bir biçimidir (Bottomore & Nisbet, 2010, s. 616).

Din, sözleşme örneğinde olduğu gibi pek çok toplumsal olgunun kökenidir. Durkheim'a göre din, rasyonel terimler vasıtasıyla açıklanabilecek yalnızca düşünsel bir sistem değildir, dinin kökeni toplumsal yaşamın kolektif ruhudur. Toplumsal yaşam belirli bir yoğunluk seviyesine ulaştığında, zihinsel etkinlik biçimini değiştiren bir coşku durumunu ortaya çıkararak dinsel düşünüşü uyandırır. Toplumsal bir yaratım olarak din, toplumun kendi bilincine varması ve kendi hakkında oluşturduğu ideale tapınmasıdır (Durkheim, 2005, s. 488-495). Klanın toteminin hem tanrının hem de toplumun sembolü olması, tanrı ve toplumun aslında aynı şey olduğunu göstermektedir (Durkheim, 2005 s. 252). Dolayısıyla, "bir tanrı, kendisine inanan için ne ise, bir toplum da üyeleri için odur" (2005, s. 253). Bu doğrultuda din, bireylerin doğa ve kendilerine dair yanılsamaları ya da bir tür yanlış bilinçlilik durumu olarak görülemez. Durkheim bunu şu şekilde ifade etmiştir: "Elinizdeki çalışma, inananların çağlar boyunca varlığını devam ettiren ortak hislerinin, saf yanılsamalardan ibaret olamayacağı varsayımına dayanır". (2005, s. 489). Dinsel yaşamda görülen bireysel tapınmaların varlığı bile dinin yapısal ve kurumsal niteliğiyle çelişmez. Bireysel tapınmalar toplumsal kuvvetlerin bireyselleşmiş biçimleri olarak görülmelidir. Dolayısıyla, yoğun bir bireysel bilinç formunda olduğunda da kökeni toplumsal yaşamda aranmalıdır (Durkheim,2005, s. 497).

Durkheim'ın dinin ilkel biçimlerine ilişkin çözümlemesinde ulaştığı radikal bir sonuç, düşüncenin ve bilimin temel kategorilerinin din kökenli olduğu fikridir. İlk mantıksal kategoriler toplumsal kategorilerdir (Durkheim & Mauss, 2009, s. 49). Durkheim'a göre mantıksal düşünce daima belirli bir dereceye kadar birey-üstü olmak zorundadır. Zihinsel kategoriler, dinsel yaşamdan ve dolayısıyla toplumsal yaşamdan doğmuşlardır. Durkheim, Kant'ın zaman, mekân, nedensellik gibi kavramların zihnin içinde yer aldığı şeklindeki a priori açıklamasını şiddetle eleştirmiştir. Bireylerin kategorilerle birlikte

doğmadığını ileri süren Durkheim'in anlayışına göre kategorilerin bireylerde ortak bulunmasının nedeni a priori olmaları değil, bireylerin onlar hakkında türdeş bir anlayışa sahip olup uzlaşa sağlamalarıdır. Toplum kategorileri bireylerin kendi tercihlerine bırakamaz. Toplumsal yaşam ahlaki ve mantıksal bir uzlaşmayı gerektirir. Kategorilerin toplumun üyeleri için bir zorunluluk olarak kendini dayatması ve zaman ve mekâna göre değişmesi, alışkanlık ya da metafizik bir ihtiyaç olmadığını göstermektedir (2005, s. 35). Zihinsel yaşamın toplumsal boyutu ve bu boyutun bireyler üzerinde kurduğu otorite zihinsel kategorilerin temelinde bulunmaktadır. Örneğin Avusturalya ve Amerika yerlilerinde, kamplar yuvarlak olduğu için uzay büyük bir daire şeklinde tasavvur edilmiştir. Benzer şekilde zamanın günlere, haftalara, aylara ve yıllara ayrılması, dini törenlerin ve ayinlerin düzenli aralıklarla yenilenmesine tekabül etmektedir (2005, s. 28-29). Durkheim'in kategoriler hakkındaki belki de en ilgi çekici olan düşüncesi nedensellik anlayışıdır. Hume geleneğindeki nedensellik anlayışına karşı çıkan Durkheim, deneyimlerin tekrarlanmasının evrensel olan ve yaşamın erken safhalarında edinilen nedensellik fikrini açıklayamayacağı kanısındadır. Biyolojik bir aktarımla açıklanamayacak olan nedensellik fikri, toplumsal yaşamın bir uzantısı olarak özellikle ayinlerde gerçekleştirilen taklitçi dinsel ritüellerden kaynaklanmaktadır. Törenlerde klanın totem olarak benimsediği varlıkların taklit edilmesi onların yeniden üretilmesine olanak tanımaktadır. Dinsel davranışların tekrarlanıp beklenen sonuçları doğurması, zamanla soyut ve genel bir biçim alarak şeyler arasında neden-sonuç ilişkisinin kurulmasına neden olmuştur. Klan üyelerinin benzer benzerini üretir ilkesiyle, totemler üzerinde etki kurmak istemeleri nedensellik fikrinin güç kavramıyla bağlantılı olduğunu göstermektedir. Nedensel etkinin bir şey üzerinde bir değişiklik yaratma kapasitesi olarak anlaşılması, neden ile güç arasındaki yakın bağlantıyı göstermektedir. Durkheim'a göre insanların gücü ilk algılayış biçimi, toplumun üyelerine uyguladığı güçtür (2005, s. 428-429). Buna göre toplum, üyeleri üzerinde nedensel etkide bulunan bir güçtür.

Durkheim'in yapısalcı kuramsal anlayışı, ensest olgusunu ele aldığı çalışmasında da görülmektedir. Durkheim bu çalışmasında entelektüel kariyerine paralel bir biçimde biyolojik ve psikolojik yaklaşımların dışında sosyolojik bir yaklaşım önermektedir. Aralarında kan bağı olmayan kişiler arasındaki cinsel ilişkilerin tabu olarak görülebilmesi ve kimi antik toplumlarda yakın akrabalar arasındaki cinsel ilişkinin yasaklanmamış

olması eneste dair biyolojik açıklamaların yetersizliğini göstermektedir. Benzer şekilde, enest tabusunun kökeni psikolojik de değildir. Durkheim'a göre enest tabusunun varlığı ve sürekliliği toplumsal bir olgu olarak açıklanmalıdır. Durkheim'a göre enest tabusunun kökeninde akrabalık ilişkilerinin yapısı bulunmaktadır. Egzogami, tabuların temelini oluşturduğu totem inancına bağlı olarak oluşmuştur. Egzogaminin kökeninde kanın tabu olarak görülmesi bulunmaktadır. Totemcilikte kan genel bir tabudur ve kendisiyle ilişkiye giren her şeyi kendisi gibi tabu haline getirir (Durkheim, 2019, s. 56). Kanın genel bir tabu olarak görülmesi totemciliğe bağlıdır. Tüm kılan üyeleri ortak olan tek bir totemden türemişlerdir. Klan üyelerini birbirlerine ve ortak ataya bağlayan şey ise kan ortaklığıdır (Durkheim, 2019, s. 57-58). "Öyleyse, her bireysel bedende bir tanrı mevcuttur (çünkü herkeste bütünüyle tamdır) ve bu tanrı kanda ikamet eder; buradan da kanın tanrısal bir şey olduğu sonucu çıkar. Kan aktığında yayılan tanrıdır" (Durkheim, 2019, s. 59). Kanın totemle olan bu yakın ilişkisi neden bir tabu nesnesi olduğunu göstermektedir. Ancak klan içindeki kadınların tabulaşmasının tek nedeni kanın dinsel niteliği değildir. Kadınların biyolojik yapıları gereği kanla daha yakın bir ilişkileri bulunmaktadır. "Kadın, süregen bir şekilde kanlı belirtilerin sahasıdır. O halde, kanın uyandırdığı duygular kadının üzerine toplanmıştır" (Durkheim, 2019, s. 56). Aynı zamanda ilkel klanlarda soy anne üzerinden aktarıldığı için kan ortaklığı da kadın üzerinden gerçekleşmektedir (Durkheim, 2019, s. 59). Bu durumda klan içinden bir kadınla evlenmek totemin kutsallığına bir karşı çıkıştır. Nihayetinde, Durkheim için enest yasağı topluma verilen ontolojik önemi ve toplumun kutsallığını göstermektedir.

Durkheim'ın yapı merkezli kuramında özne bireyler değil, toplumdur. Durkheim ilginç bir biçimde toplumu hem nesne hem de özne olarak konumlandırmıştır. Toplum, sosyolojik araştırmanın nesnesi olmasının yanı sıra bireyleri kolektif bilinç temelinde yönlendiren, onlara ahlaki biçim veren bir öznedir. Bununla birlikte Durkheim'ın bireysel eylemin özerkliği konusunda Comte' dan bir ölçüde farklılaştığı belirtilmelidir. Durkheim bireyleri bütünüyle belirlenmiş olarak görmemektedir. Örneğin işlevsel bir analize tabi tuttuğu suç olgusu, bireylerin kolektif bilince karşıt bir şekilde eyleyebildiklerini göstermektedir. Durkheim'ın suç analizi, toplumsal olanın baskınlığına rağmen bireyleri mutlak olarak kuşatmadığını göstermektedir. Bir taraftan özellikle kolektif bilincin oldukça gelişkin olduğu mekanik dayanışmalı toplumlarda kolektif duyguları inciten suça

karşı güçlü bir toplumsal tepki bulunmaktadır: “Bu duygular ortak duygular olduğundan, bizde temsil ettikleri şey biz değiliz, toplumdur. Bu nedenle onların öcünü alırken kendimizin değil, toplumun öcünü alıyoruz; ayrıca toplum bireyin üstünde bir şeydir” (Durkheim, 2006, s. 132). Ama diğer taraftan suçun tamamen engellenmesi mümkün değildir ve kolektif bilinç bireyleri bütünüyle belirleyemez. “Bir suç, yalnızca kolektif duyguların esnek ve böylelikle de yeni bir şekil alabileceğini göstermez, aynı zamanda bazen bu yeni şeklin nasıl olabileceğinin önceden belirlenmesine de katkıda bulunur” (Durkheim, 2004, s. 160).

Parsons’ın kuramı yapı yönelimli sosyoloji anlayışının temel bir örneğini teşkil etmektedir. Bununla birlikte Parsons, asıl olarak bir eylem teorisyenidir. Kariyerinin erken dönemlerindeki ana ilgisi; Weber, Durkheim, Pareto gibi düşünürlerin kuramlarının genel bir eylem teorisi oluşturulması için sentezlenmesi olmuştur. Bu bağlamda Weber’in anlama (verstehen), Durkheim’in içselleştirme ve Pareto’nun sistem nosyonu eylem teorisinin temel bileşenleri olmuştur. Toplumsal norm ve değerler, bireylerin anlamlı eylemleri ve bu eylemlerin birlikteliğinden oluşan sistem, eylem teorisinin temel çerçevesini oluşturmaktadır. Toplumun bir eylem sistemi olarak tanımlanmasındaki anahtar kavram birim edimdir. Toplumsal eylem aktörleri içeren birim edimler yapısını oluşturur. Her bir edim; bir faili, bir amacı ve eylemi kısıtlayan ya da mümkün kılan öğeleri (eylemin koşulları) gerektirmektedir. Eylemi çerçeveleyen koşullar içerisinde failin amaçlanan eyleme ilişkin araçlar arasında seçim yapma olanağı bulunmaktadır (Parsons, 1961a, s. 43-44’den akt. Swingewood, 1998, s. 300).

Parsons’un ilk çalışmalarında eyleyenlere yüklenen irade, sonraki çalışmalarında neredeyse yok olmuştur. Bireylerin yaratıcı eylemleri, öznellikleri sistem anlayışı içerisinde eritilmiştir. Birim edim, istenççilik gibi kavramların yerini statü-rolü, ihtiyaç eğilimleri gibi kavramların alması bu durumu göstermektedir. Bireylerin eylemleri bireylerin kendilerinin değil, toplum-kültür tarafından şekillendirilmektedir. Eylemin nedeni ve anlamı bireylerden (içeriden) kaynaklanmamakta, yapıdan (dışarıdan) kaynaklanmaktadır. Parsons’ın yapısal-işlevsel modeli geliştikçe eylem sosyolojisinden sistem (yapı) sosyolojisine doğru

bir geçişin olduğu gözlemlenmektedir. Toplumu yapılar ve bu yapıların işlevleri üzerinden çözümleyen Parsons'a göre her sistemin yerine getirmesi gereken işlevsel gereklilikler bulunmaktadır. Bu işlevsel gereklilikler uyum, amaca ulaşma, bütünleşme ve örüntü sürdürme veya güvenden oluşmaktadır. İşlevsel gereklilikler ise kültürel sistem, toplumsal sistem, kişilik sistemi ve davranışsal organizmadan oluşan genel eylem sistemine bağlanmaktadır. Davranışsal organizma dış dünyaya uyum sağlama işlevini yerine getirmektedir. Kişilik sistemi verili bir amaca ulaşmak için kaynakları kullanıp koordinasyon sağlayarak amaca ulaşma işlevini üstlenmektedir. Toplumsal sistem kendisini oluşturan parçaları denetleyerek bütünleşme işlevini sağlamaktadır. Kültürel sistem ise norm ve değerlerin sürekliliğini sağlayarak örüntü sürdürme işlevini üstlenmektedir (Ritzer, 2011a, s. 465).

Burada Parsons'ın yapısal-işlevselciliğini göstermek adına bir örnek olarak toplumsal sistem üzerinde durulacaktır. Parsons'a göre (2021, s. 344) eylem sisteminin analizinde kullanılan dört işlevli şemaya paralel biçimde bir sosyal sistem olarak toplum analitik açıdan dört alt sisteme bölünebilir. Bir toplumsal sistem; toplumsal topluluk, örüntü sürdürme veya güven, politika ve ekonomi alt sistemlerinden oluşmaktadır. Toplumsal topluluk bütünleşme, örüntü sürdürme veya güven örüntü sürdürme, politika amaca ulaşma, ekonomi ise uyum işlevlerini yerine getirmektedir. Toplumun bu biçimde sistemsel olarak çözülmesi, Hobbesçu düzen sorununa bir çözüm içermektedir. Toplumsal düzenin varlığı bütünleşmeye bağlıdır ve bütünleşmenin kaynağı toplumsal düzeydeki normatif düzendir (2021, s. 345). Bütünleşme işlevini yerine getiren toplumsal topluluk alt sistemi Parsons tarafından "çekirdek kategori" olarak adlandırılmıştır. Birbirlerine eklemlenmiş olan kolektiviteler ve kolektif bağlılıklar ağı olarak toplumsal topluluk, bireylerin topluma bağlılıklarını sağlamaktadır. Bireyci sosyal teori bireysel çıkarların kolektivitelere bağlılığın önünde bir engel olduğunu ve dolayısıyla toplumsal bütünleşme için bir tehdit olduğunu ileri sürmektedir. Buna karşın Parsons, bireysel çıkarların kolektivitelere üyelik ve bağlılık yoluyla sosyal sisteme kanalize edildiğini ve böylece toplumsal bütünleşme için önemli bir sorun kaynağı olmadığını düşünmektedir. Örüntü sürdürme, asıl olarak kültürel

meşruluğun temelleriyle ilişkilidir ve norm ile değerlere bağlılıkla şekillenir. Kültürel olarak meşru olan norm ve değerlere bağlılık takdir edilirken bu bağlılığın ihlali gayri meşru olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal normatif düzenin sağlanabilmesi için kolektivitelere bağlılık ve kültürel meşruiyetin yanı sıra politika alt sisteminin sağladığı yaptırım gücü de gereklidir. Toplumsal sistemin işeyebilmesi için sistemi tehdit eden uyumsuzluklara karşı politika tarafından önlemler alınıp ihlaller cezalandırılmalı ve gerektiğinde yeni normlar oluşturulmalıdır. Normatif düzenin diğer bileşeni, ekonomi alt sistemi tarafından karşılanmaktadır. Uygulanabilirlik ile ilgili olan bu bileşenin temel ilkesi kaynakların verimli bir biçimde yönetilmesidir (Parsons, 2021, s. 345-350).

Parsons'ın genel eylem sistemin bir parçası olarak ele aldığı toplumsal sistem analizi, toplumu yapı yönelimli bir sosyoloji anlayışı ile açıklama çabasıdır. Parsons'ın yapısal-işlevselciliğinde bireyler, sistemin içerisinde toplum-kültür tarafından kendilerine yüklenmiş olan eylemler dizisini yerine getiren pasif alıcılar konumundadır. Toplum bireylerin anlam atfettiği eylemleri üzerinden değil, anlamların ve eylemlerin kökenini teşkil eden yapılar üzerinden kavramsallaştırılmıştır.

Yapı yönelimli sosyoloji anlayışının bir başka örneği, Dahrendorf'un çatışma kuramıdır. Dahrendorf'un çatışma kuramı yapısal-işlevselcilik ile olan ilişkisi bağlamında değerlendirilmelidir. Çatışma kuramı ile yapısal-işlevselcilik arasındaki temel bağ, toplumun yapılar ve kurumlar üzerinden açıklanmasıdır. Bu ortaklığa rağmen çatışma kuramı, yapısal-işlevselciliğin denge ve uyumla karakterize olan toplum anlayışına karşıt olarak çatışma ve değişimi ön plana çıkarmıştır. Dahrendorf'un çatışma teorisinin temel ilkeleri şunlardır: Toplumsal değişim bir bütün olarak toplumun her bir noktasında görülmektedir. Buna göre toplum her an değişmektedir. Toplumda her alanda çatışma ve fikir ayrılıkları görülür. Dolayısıyla çatışma her yerde mevcuttur. Verili bir toplumdaki her bir unsur toplumun çözülmesine ve değişimine katkıda bulunur. Her toplum üyelerinin diğerleri tarafından zorlanmasına, otorite altında tutulmasına dayanmaktadır (Dahrendorf, 1959, s. 162).

Dahrendorf'un çatışma kuramının merkezinde otorite kavramı bulunmaktadır. Dahrendorf'a göre toplumu bir arada tutan şey otorite, bir diğer deyişle zorlamadır. Toplum, otorite konumları arasındaki hiyerarşik yapıdan oluşan zorunu olarak eşgüdümlemiş birliklerden oluşmaktadır. Otoritenin eşitsiz bir biçimde dağılmasıyla nitelenen zorunlu-eşgüdümlü birlikler, otorite konumuna olanlar ile otoriteye tabii olan farklı çıkar gruplarından oluşmaktadır. Dahrendorf'a göre çıkarlar psikolojik ve bireysel ilkelerle açıklanamamalıdır. Çıkarların kökeninde toplumdaki otorite konumları bulunmaktadır. Herhangi bir otorite konumunda bulunan herhangi bir kişinin eylemlerinin yönelimi yapısal olarak belirlenmiştir. "Toplumsal konumlarla ilişkilendirilen "nesnel" çıkarlar varsayımının hiçbir psikolojik içeriği ya da sonucu yoktur; bu varsayım, uygun sosyolojik analiz düzeyine aittir" (Dahrendorf, 1959, s. 175). Görüldüğü üzere çatışma kuramına göre belirli çıkarlar etrafında kümelenmiş insanların eylemleri onların bireysel arzularını yansıtmamaktadır. Bireyler yapılaşmış otorite konumlarının öngördüğü biçimde eylemektedirler.

Dahrendorf'un kuramında toplumdaki otorite konfigürasyonları, çatışma eksenli toplumsal değişimin tetikleyicisidir. Otorite konumları ile ilişkili olarak yarı grup, çıkar grubu ve çatışma grubundan oluşan üç farklı grup tipi bulunmaktadır. Aynı çıkarlar etrafında öbeklenmiş bireyler yarı grupları oluşturur. Çıkar grupları ise yarı gruplardan devşirilirlir Çıkar grupları belirli hedefleri ve örgütlenme biçimleri olan sosyolojik gruplardır. Çatışmanın failleri olan çıkar grupları fiili bir çatışmaya girdiklerinde çatışma gruplarına dönüşürler (1959, s. 180-181). Yapılaşmış konumlar arasındaki çıkar çatışmasından doğan çatışma grupları toplumsal yapıda değişiklik yaratan eylemlerde bulunurlar. Bu eylemler toplumdaki belirli konumlardan beklenen rollerdir. Bireyler, bireysel nedenlerle değil; toplumsal konumların beklentilerine uygun olarak yapısal nedenlerle eylemektedirler. Dahrendorf'un kuramı bireylerin yaratıcılığını ve özerkliğini yok saymıştır ve bu nedenle metodolojik bireysellik ile taban tabana zıttır.

3.1.2. Mikro Düzey Yapı Yönelimli Kuramlar

Mead'in kuramının öncelikli entelektüel kökenleri davranışçı psikoloji ve pragmatist felsefedir. Mead'in sosyolojisinin ya da daha uygun olarak sosyal psikolojisinin

entelektüel kökenleri dikkate alındığında eylem/eyleyen yönelimli bir kuram geliştirdiği düşünülebilir. Ancak Mead'in kuramına ilişkin dikkati bir gözlem, mikro düzeyde yapı yönelimli bir karakterde olduğunu göstermektedir. Mead, hem davranışçılığı hem de pragmatizmi toplumsal bir çerçevede ele almıştır. Mead bireysel davranışçılığın yerine toplumsal davranışçılığı koymuştur. Buna göre davranış, ayrık bireyler açısından değil toplumsal açıdan ele alınmıştır. Benzer şekilde pragmatizmin nominalist anlayışı Mead'in sosyal psikolojisinde yerini realizme bırakmıştır. Mead'e göre deneyimlerimiz ve bu deneyimlerden çıkan anlamlar tümel bir karakterdedir. Tikel olarak deneyimlenen nesnelere anlam yükleyen tümel kategoriler bulunmaktadır. Örneğin, “kırmızı bir duyu olarak soyutlanabilir ve bu geçici bir özellik olur; fakat bu geçici karaktere ek olarak bir de tümel(evrensel) dediğimiz, kırmızıya anlamını veren bir şey daha vardır” (Mead, 2017, s. 117-118). Mead'e göre (2017, s. 118) anlamın tümel niteliği nominalist felsefe ya da davranış psikoloji açısından ele alınamaz. Herhangi bir nesneye verilen tepki, belirli bir nesneye yönelik olduğu için tikel gibi görünmesine rağmen bu tikellik içinde tümel bir öge bulunmaktadır. Çünkü nesnelere yönelik tepkiler tanımayı gerektirmektedir ve tanıma tepkisinin kendisi tümeldir.

Mead, tümeli “nesneden ayrılabilen bir öz” olarak tanımlamıştır. Nesneyi oluşturan özellikler, nesnelere kendilerinden bağımsız olarak bulunmaktadır. Tümelliğin toplumsal boyutunda “anlam”, merkezi bir konumdadır. Bir tümel olarak anlam, toplumsal deneyimde ortaya çıkmaktadır. Anlam, karşılıklılığı içerdiğinden bireylerin anlam perspektiflerinde özdeş olan bir şey olmalıdır. Mead'e göre anlam, “tek bir perspektifte toplanan farklı perspektiflere ait bir özdeşlik bakımından tümeldir” (2017, s. 123). Buna göre bireylerin arasındaki etkileşimin ön koşulu, paylaşılan ortak bir tümel olarak anlamın var olmasıdır. Anamlı jest ya da sembolün anlamlılığı ise bir söylem tümelini gerektirmektedir. Söylem tümeli ise ortak bir toplumsal deneyim sürecine katılan bireyler tarafından oluşturulmaktadır.

Mead'in tümellik üzerine olan bu düşünceleri kuramının realist kampa daha yakın olduğunu göstermektedir. Lewis ve Smith (1980, s. 137) bu durumu birbiriyle ilişkili olan şu üç önerme üzerinden açıklamıştır:

1. Nesnellik toplumsallığa (kolektifliğe) bağlıdır.
2. Toplumsallık deneysel fenomenlerin tekrar edilebilirliğine bağlıdır.
3. Tekrar edilebilirlik ise sınırlı genelliğin gerçekliğine bağlıdır.

Mead'in sosyolojisinde felsefi realizmin toplumsal realizme nasıl bağlandığının açıklığa kavuşması için bireysel olanla toplumsal olan arasındaki ilişkinin gösterilmesi gerekmektedir. Mead'in kuramında toplumsal olan öncelenir ve bireysel olan karşısında ontolojik bir üstünlüğe sahiptir.

... grubu oluşturan bireylerin davranışları açısından toplumsal grubun davranış örüntülerini değil, toplumsal grubun davranışı açısından bireyin davranışını açıklamaya çalışıyoruz. Sosyal psikoloji için bütün (toplum), parçadan (birey) önce gelir, parça bütünden değil. Ve parça, bütün bakımından açıklanır, bütün parça veya parçalar bakımından değil (Mead, 2017, s. 50).

Mead'in yukarıdaki ifadeleri Durkheim'ın kaleminden çıkmış gibidir ve güçlü bir toplum vurgusu bulunmaktadır. Bu durumun belirgin göstergelerinden biri Mead'in benlik üzerine olan düşünceleridir. Mead'e göre benliğin "ben" ve "beni/bana" olmak üzere iki ayrı yönü bulunmaktadır. Benliğin öznel-bireysel yönünü oluşturan "ben" bireyin toplumun tavırlarına yönelik tepisini iken, benliğin toplumsal yönünü oluşturan "beni/bana" bireyin kendisini topluma uyarlaması tepkisidir (2017, s. 214). Mead, benliği diyalektik bir biçimde ele almasına rağmen benliğin toplumsal yönüne daha fazla ağırlık vermiştir. Benliğin öznel kısmı bireylere kısmen özgürlük ve yaratıcılık imkânı verse de toplum, üyelerine benliğin toplumsal kısmı yoluyla hâkim olur. Bu doğrultuda, benliğe bütünlüklü bir yapı veren toplumsal grup ve bir bütün olarak topluluğun tavrı anlamındaki "genelleştirilmiş öteki" (2017, s. 181) kavramı toplumun birey karşısındaki baskınlığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bir benliğe sahip olmak, görelî bir özerkliği içermesine rağmen bireyin topluluğun genelleşmiş davranış biçimleri ve beklentileri tarafından yönlendirilmesi demektir. Dolayısıyla benlik, büyük ölçüde toplumun ürünüdür.

Bir sembolik etkileşimci olarak Goffman'ın temel ilgisi Mead'de olduğu gibi benliğin oluşum ve sürdürülüş sürecidir. Goffman benliği, dramaturjik bir analiz yoluyla teatral analogilerle ele almıştır. Goffman, benliğin bireylerin sahip olduğu bir şey değil, eyleyenler ile izleyiciler arasındaki dramaturjik ilişkiden doğan bir sonuç olduğunu ileri sürmüştür. Goffman'a göre; ...” benlik ortaya konulan sahnenin nedeni değil ürünüdür. Buna göre, canlandırılan bir karakter olarak benlik, belli bir yeri olan, esas kaderi doğmak, büyümek ve ölmek olan organik bir şey değildir; sergilenen bir sahneden dağınık olarak doğan bir dramatik etkidir” (2017, s. 235).

Benliğin dramaturjik bir etkileşim yoluyla nasıl yaratıldığını göstermeye çalışan Goffman teatral terminolojiden hareketle performans, vitrin, set, kişisel vitrin, gibi kavramları kullanmıştır. Performans herhangi bir kimsenin belirli bir süre boyunca izleyiciler üzerinde etki yaratmak için gerçekleştirdiği faaliyetler bütünüdür. Performansın izleyicilere durumu tanımlamak için genel ve sabit bir şekilde işleyen bölümü ise vitrindir. Goffman vitrini set ve kişisel vitrin olarak ikiye ayırmıştır. Set, performansların içerisinde gerçekleştiği fiziksel arka planı ifade etmektedir. Kişisel vitrin, bireylerin performanslarını sergilerken kendilerinde taşıdıkları ekipmandır. Yaş, cinsiyet, ırksal özellikler, konuşma biçimi vb. şeyler kişisel vitrinin parçaları arasındadır. Kişisel vitrin de görünüm ve tutum olarak ikiye ayrılmaktadır. Görünüm oyuncunun toplumsal statüsü hakkındaki göstergeler iken, tutum oyuncunun söz konusu statüden beklen rolüne ilişkin göstergelerdir. (Goffman, 2014, s. 33 -35).

Goffman'ın dramaturjik analizi sembolik etkileşimci bir perspektife dayalı olmasına rağmen aynı zamanda yapısal bir karakterdedir. Bu, etkileşim süreçlerinin kurumsallaştığı anlamına gelmektedir. Buna göre bireyler vitrinleri yaratmamakta tam tersine yerleşik olan vitrinlere göre eylemektedirler. Dolayısıyla Goffman'ın kuramı asıl olarak mikro düzeyde işleyen yapısal etkenlere ilişkindir.

Belli toplumsal vitrinlerin, yarattıkları klişeleşmiş soyut beklentiler açısından kurumsallaşma ve belli bir zamanda onlar adına sergilenen özel görevlerden ayrı bir anlam ve istikrar kazanma eğilimi gösterdiği gözlerden kaçmamalıdır. Vitrin bir "kolektif temsil" ve başlı başına bir olgu haline gelir (Goffman, 2014, s. 38).

Goffman'ı yapısal bir çözümlemeye iten temel etkenlerden biri, birey eyleyenlere odaklanmanın etkileşimin kolektif niteliğini göstermekte yetersiz kalmasıdır. Goffman için eyleyenler yalıtık bireyler değil, takımlardır. Bir takım, belirli bir performansın sergilenmesi için iş birliği yapan bireylerden oluşan bir kümedir (Goffman, 2014, s. 84). Kolektif oluşumlar olan takımlarda üyelerin birbirlerine bağımlı olması söz konusudur ve üyelerin eylemleri bireylerin kendilerinden köken almamaktadır. Verili bir takım içerisindeki bireylerin eylemleri, takımın kolektif beklentilerine göre şekillenmektedir. Goffman'ın dramaturjik sosyolojisindeki yapısal yönelim sonraki çalışmalarında güçlenmiştir. Bu bağlamda “Çerçeve Çözümlemesi” özel bir önem taşımaktadır. Gündelik yaşamdaki mikro düzey yapıların araştırılması olarak nitelenebilecek olan çerçeve çözümü, etkileşimleri biçimlendiren etkileşim-dışı faktörlere odaklanmaktadır. Çerçeve çözümü Goffman'ın sembolik etkileşimci kökenlerinden uzaklaşıp yapısalcı bir anlayışa yöneldiğini göstermektedir. Gonos'a göre (1977, s. 854) çerçeve çözümü çağdaş yapısalcılığın bir örneğidir. Gündelik yaşama dair çalışmalarda “durum” ve “çerçeve” olmak üzere iki paradigma bulunmaktadır. Durum, kökenleri Weber'e uzanan olan etkileşimci ya da sosyal eylem yaklaşımıdır. Çerçeve ise Durkheim'in yoğun etkisinin olduğu bir çeşit yapısalcılıktır (Gonos, 1977, s. 855). Bir çerçeve belirli düzenlemeleri olan istikrarlı çeşitli bileşenlerden oluşmaktadır. Bir sistem olarak bir arada olan bu bileşenler uyum içerisindedir. Buna göre eylemi düzenleyen kurallar olarak çerçeveler kavrayış bakımından yapılara çok yakındır (Gonos, 1977, s. 860). Çerçeve çözümü, çerçeveleri bireylerin anlamlı eylemlerinin bir ürünü olarak görmeyip bunun zıttı bir biçimde eylemleri biçimlendiren kurallar olarak tanımladığı için yapı yönelimli sosyoloji anlayışının bir türünü teşkil etmektedir. Goffman çerçeve çözümü ile gündelik yaşamın araştırılmasında kullandığı tiyatro metaforundan uzaklaşıp düzen ve dayanışma sağlamanın bir aracı olan ritüelin önemini vurgulamıştır. Gündelik yaşamda ritüele verilen önem, Goffman'ı Durkheim'in toplumsal olgu anlayışına yakınlaştırmıştır. Bu doğrultuda Goffman, toplumsal olgu anlayışının sınırlılıklarını vurgulamakla birlikte gündelik yaşamdaki kurallara odaklanarak onları eylemi kısıtlayan dışsal etmenler olarak görmüştür. (Ritzer, 2011b, s. 240).

3.2. EYLEM YÖNELİMLİ KURAMLAR

Eylem yönelimli kuramların sosyolojik çözümlemesinin merkezinde bireylerin öznel anlam yüklediği eylemleri ve etkileşimlerine dayanan toplum kavramsallaştırması bulunmaktadır. Eylem yönelimli kuramlara göre toplum kolektif bir ad olmaktan daha fazlasını ihtiva etmemektedir. Aşağıda gösterileceği üzere eylem yönelimli kuramların analizi, başlangıç noktalarından uzaklaşıp yapı yönelimli anlayışa yakınlaştıklarını göstermektedir. Eylem yönelimli kuramlar, toplumun dışsal ve zorlayıcı bir şey olmadığı şeklindeki kabulden hareket etmelerine rağmen bu kabul ile çelişkili sonuçlara ulaşmışlardır. Bu durum özlü bir anlatımı, Marianne Weber'in kocası Max Weber için kullandığı ama aynı zamanda neredeyse bütün toplumsal eylem kuramcıları için eşit ölçüde geçerli olan şu sözleridir: “O her şeyden önce, bir düşüncenin, dünyevi seyri içerisinde, her zaman ve her yerde asıl anlamının karşıtı yönünde işlediği ve dolayısıyla kendisini ortadan kaldırdığı olgusundan hareket ederdi” (Weber, 1975, s. 337'den akt. Dawe, 2010, s. 405). Gerçekten de toplumsal eylem kuramcıları ironik bir şekilde kendilerini olumsuzlayarak zorlayıcı ve kısıtlayıcı bir toplumsal yapı anlayışına ulaşmışlardır.

Eylem yönelimli kuramlar başlığı altında Tarde, Weber, Simmel, Schutz, Garfinkel ve Homans'ın kuramları tartışılacaktır. Bu isimlerin hem çözümleme düzeyleri hem de kuramlarının içerikleri oldukça farklılaşmaktadır. Onları birbirlerine bağlayan temel şey, sosyolojik çözümlemenin merkezine toplumsal eylemleri koymuş olmalarıdır.

Sosyolojik teoride eylem yönelimli anlayışın bir başka deyişle nominalist sosyolojinin en radikal örneği, disiplinin uzun süre gölgede kalmış ama oldukça önemli bir figürü olan Tarde'nin kuramıdır. Tarde'nin yapıtı, özellikle çağdaşı olan ve aralarında tam bir karşıtlık bulunan Durkheim'in yapıtı ile karşılaştırıldığında, bambaşka bir sosyoloji önermektedir. Tarde, Durkheim'in birey ile toplum var olduğunu öne sürdüğü ontolojik ayrıma şiddetle karşı çıkmaktadır. Birey-toplum ayrımı epistemolojik olarak kullanışlı olabilmesine rağmen ontolojik olarak geçersizdir. Durkheim'in inceleme nesnesi olarak toplumsal olguları belirleyerek sosyolojiyi diğer disiplinlerden ayırmasına karşın Tarde; her şeyin, her olgunun toplumsal olduğunu savunmuştur.

Fakat bu öncelikle her şeyin bir topluluk olduğunu, her olgunun sosyal bir olay olduğunu varsayar. Oysa dikkate değerdir ki, bilim önceki eğilimlerinin mantıksal bir sonucuyla, toplum kavramını son derece genelleştirme eğilimindedir. Bize hayvansal topluluklardan... ve hücrel topluluklardan bahsediyor bilim; peki atomik topluluklardan neden bahsedilmiyor? Gökcismi topluluklarını unutuyordum, güneş ve yıldız sistemlerini. Tüm bilimler sosyolojinin alt dalları olmaya yönelik gibi görünüyorlar (Tarde, 2004, s.48).

Tarde' ye göre insan topluluklarının özgüllüğünü oluşturan şey, diğer topluluklara göre daha az unsur içermeleri ve bireylerine içeriden görünmeleridir. Tarde'nin bu fikirlerinin kökeninde Leibniz felsefesinden tükettiği monadoloji anlayışı bulunmaktadır. Monad, kendisi ile evrenin oluşturulduğu şeydir (Latour, 2008, s. 36). Tarde için toplum dahil olmak üzere evrendeki her şey monadonun araştırma alanına girmektedir. "Leibniz'in monadları babalarından bu yana hayli yol aldı, ilerlediler" (Tarde, 2004, s. 19). Tarde'ye göre toplumsal olan her şey monadlarla ve onların bir araya gelme eğilimleriyle açıklanabilir (Tarde, 2004, s. 57). Tarde toplumsal olanın açıklanmasında toplumun monadları olan bireylerden hareket etmektedir. Bu anti-kolektivist bakış açısı, toplumsalın kendisini açıklayıcı unsur olarak gören Durkheimci sosyolojinin karşısında yer almaktadır.

Kısaca, benim kavrayışım Bay Durkheim'in görüşünün neredeyse tam olarak zıttıdır. Her şeyi, daha büyük olguları kendilerini belirli bir özde düzenle yeniden üretmeye, tekrar etmeye zorlayan bir evrim yasası dayatarak ya da küçüğü büyük olanla, ayrıntıyı kapsamlı olanla açıklayarak değil; genel benzerlikleri temel, basit eylemlerin birikimiyle, büyüğü küçükle ve kapsamlı olanı ayrıntıyla açıklarım (Tarde, 1999, s. 63'den akt. Latour, 2008 s. 42-43).

Tarde'ye göre üyeleri arasında sıra dışı bir kenetlenme ve uyumluluk ortaya çıktığında bile kolektif bir varlıktan söz edilemez. Toplumsalın temsilcileri olarak bireyler, kolektif olan tarafından yaratılmamışlardır. Dolayısıyla üyelerini belirleyen bir makro-toplumdan bahsetmek olanaksızdır (Tarde, 2004, s. 59). Toplumsal, bireylerin şekillendiği ve içerisine dahil olduğu bir ortam olmaktan ziyade, belirli monadların belirli bir zaman içerisinde etkileşimler yoluyla birbirlerine bağlandıkları küçük bir kümedir (Latour, 2008, s. 42). Tarde için önemli olan bireysel unsurlardır; homojen, şeylerin koşulu olma anlamında bir bütünlük yoktur.

Tekdüzenin, monotonun ve homojenin birlikteliğinden, can sıkıntısından başka ne doğabilir? Eğer her şey özdeşlikten geliyorsa ve eğer her şey onu amaçlıyor ve ona gidiyorsa bizi büyüleyen bu çeşitliliklerin kaynağı nedir? Tipler gemlerden ve frenlerden başka bir şey değildirler, ... yasalar boşu boşuna konmuş bentlerden başka bir şey değildirler (Tarde, 2004, s. 72).

Tüm bunlar, Tarde'nin -monadları (bireyleri) ilişkisel bir biçimde ele almasına rağmen- metodolojik bireyciliğini ortaya koymaktadır. Atomizm ve psikolojizm Tarde'nin sosyolojisine içkindir ve bu nedenle teorisi nominalizmle sonuçlanmaktadır. Toplum, ne özne ne de nesne olarak konumlandırılmıştır. Toplum içerisinde özne de nesne de bireylerin kendileridir. Tarde sosyolojik nominalizmini apaçık bir şekilde şöyle ifade etmiştir: “Ben bir nominalistim. Bence ancak bireysel eylemler ve etkileşimler söz konusu olabilir. Bundan ötesi yalnızca metafizik bir kurgu ve mistisizmdir” (Lukes, 1973, s. 313'den akt. Swingewood, 1998, s. 133).

Weber'in sosyolojisinin asıl amacı nedensel analizin gerekliliğiyle biçimlenen pozitivist anlayış ile hermeneutik anlama kavramlarının sentezini yapmaktır (Swingewood, 1998, s. 173). Weber için sosyolojik ilginin kalkış noktası, somut ve tikel bir biçimde yapılanmış olan kültürel oluşumlardır. Weber'e göre bir olgunun, örneğin para ekonomisinin, kültürel anlamının anlaşılabilmesi için tarihsel gerçekliğin nedensel olarak açıklanması gerekmektedir. Weber'in nedensel analiz ile kastettiği şey pozitivist nedensellik anlayışından oldukça farklıdır. Gerçekliğin bilgisinin eksiksiz bir tasvirinin mümkün olmadığını düşünen Weber'e göre tekil olguların bile tam bir nedensel açıklamasının yapılabilmesi olanaksızdır. Bununla birlikte geçerli nedensel açıklamalara ulaşmak mümkündür. Araştırmacı bir çeşit düşünce deneyi yaparak soyutlama yoluyla bir sonucun meydana getirilmesinde etkili olduğu düşünülen bir ya da birkaç etkenin olmaması durumunda söz konusu sonucun ortaya çıkmayabileceğini ya da farklı bir sonucun ortaya çıkabileceğini gösterebilirse yeterli bir nedensel açıklama yapılmış olur.

İlkin fiili nedensel bileşenlerden bir ya da birkaçının belirli bir yönde değiştiğini varsayar ve sonra da kendimize, bu şekilde değişmiş koşullar altında aynı (aynı derken, “temel” noktalarda aynı) sonucun mu yoksa bir başka sonucun mu “beklenebileceğini” sorarız (Weber, 2012a, s. 204).

Weber bu bağlamda Maraton Savaşı'nı tartışır ve ona göre savaşın Persler tarafından kazanıldığı düşünüldüğünde Helen ve Avrupa kültürü başka bir biçim alabilirdi. Buna göre Maraton Savaşı'nın Avrupa'nın kültürel gelişiminde nedensel olarak etkili olduğu söylenebilir. Nedensel açıklama düzeyine ulaşmak için nedensel uygulunun yanı sıra öznel uygunluğun da olması gerekmektedir. Belirli bir eylem akışının yorumu ancak kendisine atfedilen güdü genel normatif bağlama uygunsu anlam düzeyinde (öznel olarak) uygundur (Giddens, 2010, s. 240).

Weber için önemli olan evrensel kavramsallaştırmalara ulaşmak değil, kendi tikelliğinde önemli olan ve kültürel olarak anlam atfedilen olguların nedensel analizin dahil olduğu bir yöntemle anlaşılmasıdır (2012a, s. 101-105). Nitekim Weber, anlama ile açıklamanın birlikteliğini gözeterek sosyolojiyi bireylerin öznel anlam yükleyip diğer bireylere yönelik olarak gerçekleştirdiği “toplumsal eylemi yorumsal olarak anlamakla ve dolayısıyla onun seyirinin ve sonuçlarının nedensel açıklamasıyla ilgilenen bir bilim olarak tanımlamıştır” (2012b, s. 112).

Weber'in pozitivist gelenekle hermeneutik geleneği eklemleştirme çabası, yapıtlarında toplumsal eylem sosyolojisi ile toplumsal yapı sosyolojisi arasında bir gerilim yaratmaktadır. Bu noktada Weber'in metodolojik yazıları ile tözel araştırmaları arasında bir çelişkinin olup olmadığı sorusu gündeme gelmektedir (Turner, 2014, s. 124). Weber'e göre sosyoloji yorumlayıcı bir karakterde olmalıydı. Bununla birlikte Weber'in bürokrasi, dünya dinleri gibi konulardaki araştırmalarına bakıldığında yorumlayıcı bir toplumsal eylem anlayışını görmek güçleşmektedir. Weber özsel sosyolojisinde çoğunlukla büyük ölçekli toplumsal yapılarla ilgilenir, bireylerin eylemleri ve bu eylemlerin nedenleri ile doğrudan ilgilenmez (Ritzer, 2011a, s. 234). Yine de Weber'i toplumsal eylem kuramcılarında sınıflandırmak için güçlü nedenler bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, eylemi dışsal-maddi güçlerden kaynaklanan otomatik bir refleks biçimi olarak görmemesidir. Weber'de eylem, kültürün aktif ve bilinçli öğeleri olarak eyleyenler tarafından gerçekleştirilmektedir. Toplumsal eylem niyetleri, güdeleri ve duyguları içerdiği için açıklanmanın yanı sıra anlaşılmayı ve yorumlanmayı gerektirmektedir. Kesin olarak doğrulanmış olan genellemeler dahil her türlü sosyolojik analizin anlamsal olarak

uygun olması gerekmektedir. Anlamsal uygunluğun olmadığı her durumda yorumlayıcı sosyolojinin alanının dışına çıkılır (Giddens, 2010, s. 241).

Weber'in eyleyenlerin dışında ve onlardan bağımsız, nesnel bir toplumsal dünyanın olmadığını ileri sürerek bütünden parçaya giden metodolojik anlayışı reddetmesi nominalist bir toplum anlayışını benimsediğini göstermektedir (Swingewood, 1998, s. 175-177). Dolayısıyla toplumda bireylerin dışında bir bütünlükten, totallikten bahsedilemez. Weber bu konuda şunları ifade etmiştir:

Kolektivist kavrayışlarla faaliyet gösterenlerin girişimlere son vermek amacıyla bir sosyolog oldum. Başka bir deyişle sosyoloji de yalnızca bir ya da daha fazla, az ya da çok sayıda bireyin eyleminden yola çıkılarak, yani tam anlamıyla "bireyselci" bir yöntem kullanılarak uygulanabilir (Roth, 1976, s. 306).

Weber bireyselci yöntemin bir temsilcisi olsa da toplumsal olguların psikolojik genellemelerle açıklanabileceği fikrini reddetmektedir. Yorumlayıcı sosyoloji toplumsal kurumların analizini psikolojik niteliklerin analizinden hareketle gerçekleştirmez, tam tersine kurumların psikolojik önkoşulları ve sonuçlarının kavranabilmesi için kurumsal yapıların bilimsel analizi gereklidir. Toplumsal kurumlar psikolojik olgulara ya da yasalara göre açıklanamaz (Weber, 2012a, s. 116). Weber, toplumsal yapıyı toplumsal eylemin ürünü olarak görmüştür. Bu doğrultuda bürokrasi, sınıf, devlet gibi kolektif oluşumlar insan eylemliliğinin somutlaşması olarak değerlendirilmiştir. Örneğin Weber'in terminolojisinde sınıflar, toplumsal eylemin olası ve sıklıkla tekrarlanan temsilleri olarak değerlendirilmektedir (2004, s. 269). Weber'e göre kolektif olan bireysel olanın bir uzantısıdır:

...devletler, dernekler, şirketler, vakıflar gibi sosyal toplulukları bireylermiş gibi ele almak uygun ve hatta kaçınılmaz olabilir. Dolayısıyla bunlar da haklar ve sorumlulukların özneleri ya da yasal olarak önemli eylemlerin aktörleri olarak ele alınabilir. Ama sosyolojik çalışmada eylemin öznel yorumu açısından bu topluluklar tek tek bireylerin belirli eylemlerinin sonuçları ve örgütlenme biçimleri olarak görülmelidir, zira bunlar tek başına öznel olarak anlaşılabilir eylemin seyrinde failer olarak ele alınabilir (2012b, s. 121).

Weber'in yapıtı bir bütün olarak değerlendirildiğinde genel bir çıkarım olarak toplumsal eylem perspektifinden başlamasına rağmen toplumsal yapı perspektifine doğru zorunlu bir yöneliminin olduğu görülmektedir. Bu durumun göstergelerinden biri, Weber'in sosyolojisinde öznellik ile nesnellik arasında bir köprü olarak görülebilecek olan toplumsal eylemin niyetlenilmemiş sonuçlarının analizinin bireyler için belirlemci bir çerçeve yaratmasıdır. Toplumsal eylemin niyetlenilmemiş sonuçlarının Weber'in çalışmalarındaki ünlü örneği olan "Protsetan Ahlakı" tezi, çileci dinsel eylemlerin öngörülemeyen bir şekilde kapitalist ruhu ortaya çıkardığını göstermektedir. Weber, kapitalist yaşam biçimi ile dini çıkış noktası arasındaki ilişkinin düzenli olarak eksik olduğunu ileri sürmüştür. Weber'in gözlemlerine göre "kapitalist ruh taşıyanlar bugün, kiliseye tümüyle karşı olmasalar da kayıtsızdırlar" (1999, s. 60). Dinsel öğretilerden kapitalist bir kültürün ortaya çıkışı, Weber'in kuramına kaderci bir boyut kazandırmaktadır. Bireylerin toplumsal eylemlerinin kendi denetimleri dışında farklı bir biçim alarak onlara etkide bulunması, eyleyenlerin kendilerinin dışında olan nesnel güçlerin etkisi altında olduğunu göstermektedir. Protestanların kolektif olarak Weber'in ileri sürdüğü biçimde bir ahlaka sahip olmaları, "Protestan Ahlakı"nın kendisinin kolektif bir şey olduğunu, dolayısıyla kültürden bireye, bir başka deyişle bütünden parçaya doğru bir etkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Durum böyle ise merkezde bireylerin toplumsal eylemleri değil, o eylemleri mümkün kılan toplumsal yapı bulunmaktadır. Dolayısıyla protestan ahlakı ve kapitalizm bireylerin dışında ve zorlayıcıdır. Weber'in Durkheim'ı andıran ifadeleriyle;

Bugünkü kapitalist ekonomik düzen bireylerin içine doğdukları ve teklere, en azından birey olarak, içinde yaşamaları gereken ve değişmez bir barınak sağlayan uçsuz bucaksız bir evrendir. Tekler alışveriş ilişkileri içinde oldukları sürece, onları ticari ilişkilerin kurallarına uymaya zorlar. Kendini bu kurallara uyduramayan ya da uydurmak istemeyen işçi nasıl sokağa atılırsa, bu kurallara karşı eylemde bulunan fabrika sahibi de ekonomik yaşamın dışına itilir (1999, s. 47).

Weber'de yapısal-kurumsal faktörlerin baskınlığı, yalnızca kapitalizmin kökenlerini Protestan ahlakı ile ilişkilendirdiği çalışması için geçerli değildir. Weber'in pek çok çalışması yapı yönelimli sosyolojinin etkisi altındadır. Bu durum için bir başka örnek,

Weber'in bürokrasi anlayışıdır. Weber'e göre bürokrasi bir "demir kafes"⁴ gibi bireyleri sınırlandırıp kendisini onlara dayatmaktadır. Bürokrasinin bu biçimde elen alınmasıyla eylem yönelimli anlayış arka planda kalmakta ve dolayısıyla yapı merkezli anlayış ön plana çıkmaktadır.

Simmel'in kuramında Weber'de olduğu gibi başlangıç noktası toplumsal yapı değil, toplumsal eylemdir. Simmel için sosyoloji en yalın biçimiyle etkileşim biçimlerinin araştırılmasıdır. Simmel'in anlayışına göre toplum üyelerine hâkim olan nesnel bir sistem olarak değerlendirilemez. Nitekim toplum, bireyler arasındaki ilişkiler ve etkileşimlerin somutlaştırdığı toplumlaşma ilkesi ile tanımlanmıştır. Toplum karmaşık bir etkileşim ağıyla birbirlerine bağlanmış olan bireylerden meydana gelirken; aile, din, bürokrasi, ekonomi gibi toplumsal kurumlar kendilerinde etkileşimlerin içeriğinin bulunduğu biçimleri oluşturmaktadır (Swingewood, 1998, s. 165). Toplumun ontolojik olarak bireylerden bağımsız ve ayrı bir varlık olarak görülmemesi Simmel tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

Başlı başına" toplum diye bir şey yoktur; yani, bütün bu tikel fenomenlerin ortaya çıkmasının koşulu olma anlamında toplum yoktur. Zira "başlı başına" etkileşim diye bir şey yoktur — sadece belli etkileşim türleri vardır. Bunlar ortaya çıktığı zamandır ki toplum da ortaya çıkar, çünkü bunlar toplumun ne nedeni ne sonucudurlar, kendileri bizatihi toplumdurlar. Her an olağanüstü bir çokluk ve çeşitlilikte etkileşimin yürürlükte olması, genel toplum kavramına görünüşte özerk bir tarihsel gerçeklik vermiştir. Toplum kavramındaki ve bildik türden genel sosyoloji çalışmalarındaki o tuhaf muğlaklık ve belirsizliğin nedeni, bir soyutlamadan ibaret olan bir şeye böyle gerçekmiş gibi muamele edilmesidir belki de (Simmel, 2009, s. 50).

Bu ifadeler açıkça toplumun Simmel için kolektif bir ad olmaktan daha fazlasını ihtiva etmediğini anlamına gelmektedir. Bir soyutlama olarak toplumun gerçek bir şey gibi ele alınmaması Simmel'in sosyolojisinin nominalist bir karakterde olduğunu göstermektedir. Toplum etkileşim ile birbirlerine bağlanan bireylerin adı olarak tanımlanmıştır (Simmel,

⁴ "Demir kafes" kavramı daha çok Weber'in bürokrasi tartışmasıyla ilgili kullanılmakla birlikte ilk olarak Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu'nda kapitalizmle ilişkili olarak kullanılmıştır. Ayrıca "demir kafes" kavramı, Almanca "Stahlhartes Gehäuse" kavramının Talcott Parsons tarafından yapılan hatalı bir çevirisidir. Almanca kavramın tam çevirisi "sert-çelik kasa" olmalıdır.

1950, s. 10). Simmel'e göre bir toplumdaki bahsedebilmek için bireylerin ve onların etkileşimlerinin varlığı yeterlidir.

Toplumun mümkünlüğünü Kant'ın felsefesinden hareketle tartışan Simmel, “doğa nasıl mümkün olur?” sorusundan hareketle “toplum nasıl mümkün olur?” sorusunu sormuştur. Kant için doğayı mümkün kılan şey, doğanın farklı unsurları arasındaki bağımlılığı sağlayan zihinsel faaliyettir. Kendi içlerinde doğa olarak görülemeyecek olan doğa unsurları, zihnin bağlantı kurması yoluyla doğa haline gelirler. Simmel toplumu mümkün kılan a priori koşulları doğayı mümkün kılan a priori koşullar ile benzer bir biçimde ele almıştır. Doğayı oluşturan unsurların ya da duyu algılarının yalıtılmışlığı gibi bireysel unsurlar da bir yönüyle yalıtılmış bir halde bulunurlar. Bireysel varoluştan toplumsal varoluşa geçebilmek için bireysel olanlar arasında bağıntı kuran ve böylece toplumun bütünlüğünü oluşturan bilinçli bir süreç gereklidir. Bununla birlikte toplumun bütünlüğü ile doğanın bütünlüğü arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır. Doğanın bütünlüğü için doğadaki bireysel unsurları bir araya getiren bir gözlemciye, bir zihne ihtiyaç varken, toplumun bütünlüğü için böylesi bir gözlemciye ihtiyaç yoktur. Toplumun unsurları olan bireylerin varlığı toplumsalın varlığı için yeterli bir koşuldur. Çünkü toplumdaki bireysel unsurların kendileri bilinçli ve sentezleyicidir Dolayısıyla toplumsal bütünlük için bireyler dışında bir etkene ihtiyaç duyulması söz konusu değildir. (Simmel, 2009, s. 33-34).

Toplumu bir şey ya da organizma olarak görmeyen Simmel (Coser, 1977, s. 178), bütünüyle bireyselci bir metodolojiden de hareket etmemektedir. Diyalektik yöntem Simmel'in çalışmalarına içkindir. Simmel'de eyleyenler ve yapılar ilişkisel bir biçimde ele alınmıştır. Bunun çarpıcı bir örneği Simmel'in modayı ele alış biçimidir. Moda hem bireyleri bağlantılandırma hem de farklılaştırma işlevini yerine getirir. Dolayısıyla bir yandan birey için biricik, özerk olmayı mümkün kılarken öte yandan bireyi toplum ile bütünleşik bir hale getirmektedir. Moda, toplumsal olarak genel kabul görmüş akımların taklit edilmesine ve aynı zamanda bireyi belirli bir toplumsal çevreden ayırmaya olanak tanır. Simmel'in bütün çalışmalarında görülebilecek olan diyalektik bir sosyoloji anlayışı benimsemiş olmasına rağmen eylem yönelimli kuramcılar arasında değerlendirilmesinin nedeni, başlangıç noktasının toplum ya da yapı değil, bireyler ve onların etkileşimlerinin

olmasıdır. Simmel de Weber'e benzer bir biçimde başlangıç noktasıyla çelişkili çeşitli fikirler dizisi üretmiştir. Örneğin, modern kültürün ortaya çıkışıyla ilişkilendirdiği metropolü nesnel kültürün hâkim olduğu, öznel kültürün ise gerilediği bir ortam olarak tarif etmiştir. Simmel, nesnel kültürün öznel kültür karşısındaki baskınlığını "kültürün trajedisi" olarak kavramsallaştırmıştır. Kültürün trajedisi, bireysel bir varlığa yönelik tehdit edici güçlerin o varlığın kendisinden kaynaklanmasını ifade etmektedir (Simmel, 2009, s. 356). Nesnel kültür, öznel kültürün yaratısı olmasına rağmen öznelere bağımsız ve onlara kendini dikte eden bir oluşum haline gelmektedir. Buradaki çelişki, Simmel'in toplumu ayrı ve bağımsız bir gerçeklik gibi görmemesine rağmen nesnel kültürü bireylere etki eden dışsal bir güç olarak konumlandırmasıdır. Simmel'in eserinde görülen toplumsal-yapısal düzeydeki çelişkinin nedeni, etkileşimleri merkeze alan biçimsel sosyolojisi ile toplumu bağımsız ve zorlayıcı bir yapı olarak gören tarihsel-felsefi sosyolojisi arasındaki farklılıkta yatmaktadır (Ritzer, 2011a, s. 279). Simmel'in eylem merkezli biçimsel sosyolojiden yapı merkezli sosyolojiye yöneldiğinin bir göstergesi kendisinin şu ifadeleridir: "Toplum, bireyin ötesine geçer ve kendi yasalarını izleyen kendi hayatını yaşar. Ayrıca o, tarihsel, zorunlu bir katılıkla bireyin karşısına çıkar" (Simmel 1908/1950a, s. 258'den akt. Ritzer, 2011a, s. 279).

Schutz'un fenomenolojisi iradeci toplumsal eylem teorisinin tipik bir örneğidir. Fenomenolojik sosyolojinin başka önemli etkilere karşın en önemli entelektüel girdisi Husserl'in felsefesidir. Schutz'un fenomenolojik sosyolojisi Husserl'in fenomenolojik felsefesi üzerine inşa edilmiştir. Husserl'in felsefesinin temelinde bilinç amaçlılığı fikri bulunmaktadır. Buna göre nesnel bilincin amaçlı yönelimleri sonucu bir anlama kavuşmaktadır. Fakat anlamın kaynağı olan bilincin anlama erişmesini engelleyen şeyler bulunmaktadır. Bilincin saf haline ulaşılması için doğal bakış açısının terkedilmesi gerekmektedir. Doğal bakış açısının terk edilmesi, deneyimlerimizi çerçeveleyen dış dünyanın varlığına dair inancın yadsınması değil, askıya alınmasıdır. Dış dünyaya olan inancın bu şekilde saf dışı bırakılması fenomenolojik indirgeme yöntemi ile gerçekleştirilmektedir. Fenomenolojik indirgeme ("epoche") yoluyla dış dünya ile ilgili her türlü inanç, inanç ve bilgi paranteze alınarak devre dışı bırakılır (Schutz, 2018, s. 68-69).

Husserl'in bu fikirlerinin Schutz tarafından geliştirilen sosyolojik versiyonuna göre toplumsal dünya dışarıdan değil, gerçekliği inşa eden bireylerin eylemleri ve bilinçlerinden başlanarak araştırılmalıdır (Swingewood, 1998, s. 315-316). Bireylerin amaçlı eylemleriyle inşa edilen toplumun anlaşılabilmesi için "yaşam dünyasına" dönülmelidir. Schutz yaşam dünyasını şu şekilde tanımlamıştır:

Gündelik yaşam dünyası", bizim dünyaya gelişimizden önce de var olan ve düzenlenmiş bir dünya olarak bizden önce başkalarınca da yorumlanmış ve deneyimlenmiş olan özneler-arası bir dünyayı işaret eder. Bu dünya, şu anki deneyim ve yorumlarımıza kendini sunar. Bu dünyaya ilişkin bütün yorumlamalar, kendisine yönelik geçmiş deneyimlerden ve "el altında-kullanıma hazır bilgi" biçiminde bir başvuru şeması olarak işleyen, ailemizden ve eğitimcilerden bize miras kalan deneyimlerimizden oluşan bir bilgi stokuna dayanır (Schutz, 2018, s. 85).

Schutz'a göre yaşam dünyası, diğerleriyle paylaşıldığı ve bir çeşit ortaklık içerdiği için özneler-arasıdır. Yaşam dünyasının özneler-arası olması bilgi stoğunun varlığına bağlıdır. Bilgi stoğu bireylere geçmişteki ve şimdiki deneyimleriyle ilgili bir yorum şeması sunmakta ve aynı zamanda gelecekte beklenenleri belirlemektedir (2018, s. 85-87). Bireyler özneler-arası olan yaşam dünyasını anlamlandırıp yorumlamak için tipleştirme kullanırlar. Toplumsal deneyimleri kavramsallaştırılmasında sosyologların kullandıkları terimlerle bireylerin kullandıkları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bireylerin kullandıkları tipleştirmeler, önceller ya da çağdaşlar tarafından kurulmuş olan ve şeyler ile insanlarla anlaşmayı mümkün kılan araçlardır. Tipleştirmeler kolektif bir nitelikte olmasına rağmen insan belirli bir dereceye kadar öz-tipleştirme yoluyla toplumsal dünya ile ilişkisine göre kendi durumunu tipleştirir (Schutz, 2018, s. 135-136).

Schutz'un fenomenolojik anlayışına göre, sosyoloji bireylerin yaşam dünyası içerisinde kullandıkları birinci-dereceden kurgular olan tipleştirmelerden hareketle geliştiren ikinci-dereceden kurgularla yapılmalıdır. Bir başka söyleyişle, bireylerin anlamlandırma ve yorumlama çerçevelerine dayanmalıdır. Çünkü yaşam dünyasının doğal temellerine ancak bu şekilde ulaşılabilir. Yaşam dünyasının doğal temellerini "biz" ilişkisi oluşturmaktadır. Bireyler arasındaki dolaylı, yüz yüze ilişkileri ifade eden biz ilişkisinden daha dolaylı ve anonim olan "onlar" ilişkisi (çağdaşlar, önceller ve ardıllarla olan ilişkiler) türetilir. Biz ilişkisinde taraflar birbirlerinin farkında olarak kısa bir süreliğine de olsa birbirlerinin hayatlarına girerler (Schutz, 2018, s. 212). Biz ilişkisinden

türetilmiş olan onlar ilişkisinde ise tarafların benlikleri ötekiler için bir bütün olarak erişilebilir değildir (Schutz, s. 245). Schutz biz ilişkiye verdiği önemle toplumun nesnel bir yapı olmadığını, aksine aktif öznelere tarafından anlamlı eylemler yoluyla kurulduğunu göstermek istemektedir. Buna rağmen biz ilişkileri eyleyenlerin öznelliği nedeniyle bilimsel inceleme için yeterince elverişli değildir. Bilimsel bakış açısı için daha uygun olan ilişkiler, onlar ilişkileridir (Ritzer, 2011a, s. 447). Ancak onlar ilişkisi daha nesnel ve anonim olduğu için yaşam dünyasının doğal temellerinden uzaklaşmaktadır. Schutz'un biz ilişkilerine verdiği öneme karşın bilimsel araştırma için uygun olmamalarından ötürü onlar ilişkilerine yönelmesi, fenomenolojik anlayıştan bir ölçüde uzaklaştığını göstermektedir. Çünkü biz ilişkilerinden uzaklaşıldığı ölçüde yaşam dünyasından uzaklaşmaktadır. Fenomenolojik anlayıştan uzaklaşıldığının bir başka göstergesi, Schutz'un bilinçle ilgilenmeyi bırakmasıdır. Schutz'agöre gündelik yaşam sorunsuz bir biçimde işlediğinde düşünceli bilinç görece önemsizdir ve eyleyenler kendileri ve ötekilerin zihinleriyle pek de ilgilenmezler (Ritzer, 2011a, s. 449). Schutz'un bilince olan geleneksel fenomenolojik ilgiyi terk etmesi kuramında bir gerilim yaratmaktadır. Kuramın ana ilkesi toplumun aktif eyleyenler tarafından kurulması olmasına rağmen eyleyenlerin bilinçliliği göz ardı edilmiştir. Eyleyenlerin öznellikleri öznelere-arası yaşam dünyasında eritilmiştir. Çünkü öznelere-arası yaşam dünyasında büyük ölçüde ortak olan tiplendirilmeler kullanılmaktadır. Tiplendirmelerin kolektif niteliği ve hazır bulunuşu, eyleyenlerin yaratıcılık ve öznelliğini tehdit etmektedir. Tiplendirmeler, eylemlerin büyük ölçüde önceden belirlenmiş bir çerçeve içerisinde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Garfinkel'in etnometodolojisi, gündelik yaşamın olağan temellerine ilişkin bir araştırma programıdır. Etnometodoloji terimi bireylerin gündelik yaşamlarında kullandıkları yöntemler anlamına gelmektedir. Garfinkel etnometodoloji terimini gündelik yaşamın örgütlenmesinde kullanılan ustalıklı pratik eylemlere atıfta bulunmak için kullanmaktadır (1967, s. 11). Etnometodolojik sosyoloji, sıradan bireylerin gündelik yaşamda hangi prosedürleri kullanarak eylediklerini, durumları nasıl anlamlandırıp yorumladıklarını keşfetmeyi amaçlamaktadır. Garfinkel'in etnometodolojisinin toplumun sıradan üyelerinin eylemlerini ele alış biçimi, eyleyenlerin öznelliklerine büyük önem verildiğini göstermektedir. Garfinkel'in faillik anlayışı bireyleri belirlenmiş bir çerçevede eyleyenler olarak gören eylem teorilerinin karşısındadır. Örneğin Parsons, faili toplumsal-kültürel

olarak önceden belirlenmiş alternatiflere göre beklentilere uygun bir biçimde eyleyen “yargılama salağı” olarak görme eğilimindedir. Garfinkel’e göre Parsons’ın eylem teorisi aktörlerin yaşamlarını nasıl inşa edip sürdürdüklerini açıklayamamaktadır. Buna karşın Garfinkel’in faili ise dünyayı aktif bir katılım yoluyla inşa etmektedir ve sosyolojik bir eylem teorisinde aktörlerin kendilerine ilişkin açıklamalarına mutlaka yer verilmelidir (1967, s. 66-68).

Garfinkel, toplumsal gerçekliğin nasıl inşa edildiğini göstermek için toplumsal gerçekliğin ihlal edildiği deneyler yapmıştır. İhlal deneylerinde amaç, toplumsal yaşamın olağan akışını aksatarak gündelik yaşamın üretilme ve yeniden üretilme süreçlerini gözlemlemektir. Bu deneylerden birinde öğrencilerden belirli bir süre boyunca kendi evlerinde yabancıymış gibi kişisellikten uzak bir biçimde davranmaları istenmiştir. Öğrencilerin olağan davranış biçimlerinin dışına çıkmaları aile üyelerinde şaşkınlık, öfke gibi duygular yaratmış ve öğrenciler çeşitli şekillerde suçlanmıştır. (Garfinkel, 1967, s. 47). Bu deneyde Garfinkel için asıl önemli olan sağduyuya aykırı ihlallerle sağduyu yoluyla nasıl mücadele edildiğidir. Aile üyeleri öğrencilerden davranışlarını açıklamalarını isteyip aynı zamanda kendileri de durumu anlamlandırabilmek için açıklamalarda bulunmuşlardır. Aile üyelerinin açıklamaları öğrenciler tarafından onaylanmadığı takdirde sağduyuya dayalı düzen yeniden tesis edilmediği için daha şiddetli tepkiler ortaya çıkmıştır (1967, s. 48). Deneyin aile üyelerine açıklanmasıyla durum normalleştirilip düzen yeniden kurulmuştur. İhlal deneylerinin gösterdiği şey, sağduyuya dayalı düzenin sekteye uğraması durumunda ihlallerin normalleştirilmeye çalışılmasıdır. Bu durum gündelik yaşamın, düzenliliğin sürdürülebilmesi aktörler tarafından sürekli olarak yeniden üretilmesi gerektiğini göstermektedir. Aktörler otomatik bir şekilde değil, mevcut ve yeni durumları anlamlandırarak eylemektedirler.

Kimi eleştirmenler tarafından etnometodolojik sosyolojinin ilk dönemlerinde eyleyenlere yüklediği bilinçlilik ve yaratıcılığın sonraki dönemde etkisini yitirdiği ileri sürülmüştür. Atkinson’a göre (1988, s. 441) etnometodoloji kendisine ilham veren yorumlayıcı kökenlerinden uzaklaşıp davranışçı ve empirist bir yapıya bürünmüştür. Özellikle etnometodolojik araştırmaların ayrılmaz bir parçası olan konuşma analizlerinde kökenlerden uzaklaşıp daha yapısalcı bir anlayış benimsenmiştir Garfinkel’in ilk

formülasyonu açıkça Parsons'ın aktörlere yüklediği “yargılama salağı” etiketine karşıt bir eylem teorisi önermekteydi. Gündelik yaşamın fenomenolojik bir biçimde ele alınması pratik aktörlerin sağduyulu anlayışlarına ve bilgilerine özel bir önem vermektedir. Bununla birlikte etnometodolijinin bazı biçimleri bilinç ve anlamlılığı neredeyse tamamen yok sayarak aktörleri yargı yeteneği uyuşmuş olanlar olarak değerlendirmiştir (Atkinson, 1988, s. 449). Etnometodoloji içerisindeki bu yönelim değişikliği dikkate alındığında diğer eylem yönelimli sosyolojik yaklaşımlar gibi başlangıç noktasına karşıt bir gelişim süreci içerisine girdiği söylenebilir. Etnometodoloji yapısalcı anlayışa yaklaşarak toplumsal eylem sosyolojilerinin ortak kaderini paylaşmıştır.

Homans'ın alışveriş teorisi neo-klasik ekonomiye ve özellikle davranışçı psikolojiye dayanmaktadır. Homans teorisini davranışçı psikolog Skinner'in güvercinler üzerinde yaptığı deneyden hareketle geliştirmiştir. Skinner'in deneyinde laboratuvarında bir kafes içerisinde bulunan güvercin rastgele bir hedefi gagalar ve bu davranışı sonucunda yem olarak ödüllendirilir. Eğer gagalama davranışı devam ederse öğrenme gerçekleşmiş, davranış pekiştirilmiştir. Güvercin davranışı sonucunda ödüllendirildikçe aynı davranışı tekrar gösterecek, tersi durumda ise davranış pekiştirilmediği için zamanla sönümlenecektir. Ayrıca davranış çok sık pekiştirilir ise güvercin doyuma ulaşacağından aynı davranışı sergileme oranı düşecektir (Homans, 2021, s. 455).

Homans'a göre güvercinler üzerinde uygulanan deney rahatlıkla insanlara uyarlanabilir. İki kişinin birbirlerine yönelik olan davranışları incelendiğinde, taraflar davranışları karşılıklı olarak pekiştirici bulduğunda aralarındaki davranışsal ilişki devam edecektir. Her iki kişi de davranışlar sergilenirken belirli bir maliyete katlanmaktadır ve yine her ikisi için çok sayıda davranış alternatifi bulunmaktadır. Homans, davranış sürecinde açığa çıkan değerler ve maliyetler arasındaki ilişkiyi ve bu ikisi arasındaki dengeye göre farklı davranışsal alternatiflerin seçilmesinin mümkünliğini temel toplumsal davranış paradigması olarak görmektedir (2021, s. 456). Görüldüğü üzere Homans, toplumsal olanın psikolojik ilkelerle açıklanabileceğini düşünmektedir. Bireyler rasyonel fayda arayıcıları olarak davranışlarıyla alacakları ödülleri artırıp maliyetlerini düşülmeye çalışmaktadırlar. Bu temel ilke yalnızca iki birey arasındaki ilişkilerde değil aynı zamanda bireylerin toplumsal olgularla ilişkilerinde de geçerlidir. Örneğin;

Toplumsal bir olgunun büyük bir örneği, bir toplumsal normdur ve grupların bağlı oldukları normlar, çok daha fazla bireyin davranışını kesinlikle uyum doğrultusunda kısıtlar. Sorun kısıtlamanın varlığı değil onun açıklanmasıdır...Norm, otomatik olarak kısıtlamaz: bireyler, uyum göstermenin kendileri için net avantaj olduğunu algıladıkları için uyum gösterirler ve algılanan avantajın davranış üzerindeki etkisini inceleyen psikolojidir (Homans, 1967, s. 60'tan akt. Ritzer, 2011b, s. 281).

Toplumsal gruplardaki istikrar, denge ve kontrol de benzer biçimde açıklanabilir. Grup içerisindeki davranış şu ekonomik varsayıma göre şekillenmektedir: Belirli bir davranışın maliyeti, alternatif bir davranışın değerine denktir: Kâr= ödül-maliyet. Grup içerisindeki davranışlar uygun bir biçimde ödüllendirildiğinde devam etmektedir. Davranış sonucu elde edilen kârın en yüksek olduğu yerde davranış değişikliği en düşük düzeyde gerçekleşecektir. Bu, davranış değişikliğinin gerçekleşme nedeni için doğrudan bir ispat olmamasına rağmen mevcut bir davranış ödül-maliyet açısından dengedeysen ve davranış mevcut durumda daha az kâr getirecek davranışının tersi yönünde bir değişikliğe uğramışsa belirli bir zaman için istikrara kavuşmuştur. Bunun grubun bütün üyeleri için geçerli olduğu düzeye göre toplumsal bir denge sağlanmış olacaktır. Bununla birlikte gerçekte herhangi bir davranış en yüksek kâr düzeyine ulaştığında istikrar kazanmayabilir. Çünkü grup içerisindeki her üyenin kendisi lehine davranışta bulunması, gerçek bir dengenin kurulamayabileceğini göstermektedir (Homans, 2021, s. 459-462).

Homans'ın toplumsal davranışa ilişkin bu açıklamaları bireyselci metodolojinin güçlü etkisi altında oluşturulmuştur. Psikolojik indirgemeci bir perspektifle geliştirilen alışveriş teorisine göre toplum üyelerine hâkim olan nesnel ve dışsal bir yapı olarak ele alınmamıştır. Toplum, bireysel faydaları peşinde koşan insanların eylemlerinin bileşimi olarak görülmüştür. Sonuç olarak, Homans'ın teorisi bireysel düzeydeki davranışların açıklanmasından daha fazlasını ihtiva etmemektedir.

3.3. YAPI-EYLEM İKİLİĞİNİ AŞMAYA YÖNELİK İLİŞKİSEL KURAMLAR

Sosyolojik teorideki yapı-eylem ikiliğini aşmak için çeşitli kuramlar geliştirilmiştir. Bu kuramlara göre yapı ile eylem birbirinden ayrılamaz ve eşanlı olarak analiz edilmelidir. Çünkü yapıyla eylem arasındaki ikili karşıtlık, sosyoloji için sınırlıklar yaratmaktadır. Sosyolojik teori, ikiliklerden uzaklaşp ilişkisel bir karakterde olmalıdır. İlişkisel

teorilerin analizi, yapıyla eylem arasındaki ikiliğin tam anlamıyla aşamadığını, söz konusu teorilerin yapı ya da eylem yönelimli sosyolojik anlayıştan birine yakınlığını göstermektedir. Bu bölümde Giddens ve Bourdieu'nun kuramları ele alınacaktır.

Giddens'in yapılaşma teorisi, toplum/yapı ya da birey/eylem merkezli teorilerin eleştirisine dayanmaktadır. Yapılaşma teorisine göre, toplum bilimlerinin araştırma alanı, bireysel eyleyenin deneyimi ya da herhangi bir türden toplumsal bütünlüğün varlığı değil, zaman ve mekâna yayılmış olan toplumsal pratiklerdir. Yapılaşma teorisi için pratiklerin ayırt edici özelliği tekrarlanabilir olmalarıdır. İnsanların toplumsal etkinlikleri kendileri tarafından üretilmezler, eyleyenler kendilerini eyleyen yapan araçları kullanarak bu etkinlikleri sürekli olarak yeniden üretirler (Giddens, 1999, s. 42-43). Dolayısıyla toplumsal pratikler ne eyleyenlerinin bilinçlerinin ne de toplumsal yapının ürünüdür. Yapı ve bilinç toplumsal pratiklerle eş zamansal olarak yaratılır. Giddens'in pratiklere verdiği önem bilinç alanında yaptığı ayrımında net bir biçimde görülmektedir. Söylemsel (usavurmaya dayalı) bilinç bireylerin eylemlerini ve eylemlerinin nedenlerini sözel olarak ifade edebilme yeteneğidir. Pratik bilinç ise eylemlerin sözel olarak ifade edilebilmesi yeteneğinden yoksundur, özümsemiş bilgi ve becerilerle gerçekleştirilen eylemleri içerir. Söylemsel bilinç ile pratik bilinç arasındaki fark, söylenebilen şeyler ile yapılanlar arasındaki ayrıma dayanmaktadır. Pratik bilinç yapılanlara ilişkin olduğu ve doğrudan failliği içerdiği için yapılaşma kuramı için temel önemdedir (Giddens, 1999, s. 47). Giddens için faillik "somut varlıkların dünyada süregiden olayların gidişatına fiili veya tasarlanılmış sebepli müdahaleleridir" (2003, s. 104). Faillik başka türlü davranabilme kapasitesini içermektedir. Fail, eylemleriyle toplumsal yaşamın akışına doğrudan müdahale edip olayların yaratıcısı olmaktadır. Eylem olmasaydı gerçekleşmiş olan şey gerçekleşmeyecekti (1999, s. 51). Giddens'in faillik anlayışına göre eylem ile güç arasında mantıksal bir ilişki bulunmaktadır. Giddens'a göre;

"Başka türlü davranabilmek", özgül bir süreci ya da durumu etkileyerek dünyaya müdahale edebilmek ya da böyle bir müdahaleden kaçınmak anlamına gelir. Bu, bir eyleyen olmanın, (sürekli olarak, günlük yaşamın akışında) başkalarının harekete geçirdiği nedensel güçler de içinde olmak üzere bir dizi nedensel gücü harekete geçirebilmeyi gerektirdiğini varsayar. Eylem, bireyin önceden var olan bir durum ya da olaylar dizisinde "bir değişiklik yaratma" yeteneğine bağlıdır. Bir eyleyen, "bir değişiklik yaratma", yani bir biçimde güç uygulayabilme yeteneğini yitirirse artık eyleyen olamaz (1999, s. 56).

Bu düşünceler eylem ve faillığe çok büyük bir önem verildiğini göstermektedir. Ancak bu durum Giddens'in yapı ile eylem arasındaki ikiliği aşmaya yönelik olan kuramsal projesi ile ters düşmektedir.

Giddens yapıyı toplumsal pratiklere sistemsal bir biçim veren yapılaştıran özellikler (kurallar ve kaynaklar) olarak tanımlamıştır. (1999, s. 59-60). Bu tanım yapının geleneksel tanımından farklılaşmaktadır. Giddens'in sistem tanımı geleneksel yapı tanımına daha yakındır. Giddens sistemi, "düzenli toplumsal pratikler olarak düzenlenip yeniden üretilmiş ilişkiler" olarak tanımlamıştır (1999, s. 69). Yeniden üretime verilen önemle Giddens, eylem teorilerinin ve yapısalcılığın sınırlılıklarını göstermek istemektedir. Eylem teorilerinde sadece üretim ile ilgilenildiği için yapısal analizle ilişkili bir kavram geliştirilememektedir. Yapısalcılık ve işlevselci teoriler ise yeniden üretim sürecini aktif öznelerin inşası olarak değil, daha çok mekanik bir sonuç olarak ele almaktadırlar. Toplumsal sistemler yeniden üretim yoluyla zaman ve mekânda var olurlar. Toplumsal yapılar ise gerçek anlamda zaman ve mekânda var olmayıp ancak pratikler yoluyla ortaya çıktıkları anda var olurlar. Toplumsal yapılar, pratikler aracılığıyla toplumsal sistemlerde somutlaşırlar. Dolayısıyla toplumsal sistemler yapısal özellikler gösterirler. "Yapı bir 'grup', 'kolektivite' veya 'organizasyon' değildir; aksine, bu unsurlar yapısal özelliklere sahiptirler "(2003, s. 161).

Yapılaşma kuramının merkezinde "yapının ikiliği" düşüncesi bulunmaktadır. Bu düşünceye göre yapı ile eylem birbirinden bağımsız ve birbirine karşıt iki fenomen değildir. Yapı ile eylem toplumsal yaşamda iç içe geçerek eklenmiştir. Yapı aynı anda hem dışsallığı hem içselliği içermektedir. Giddens'in ifadeleriyle;

Eyleyenlerin ve yapıların oluşumu, birbirinden bağımsız olarak verilmiş iki görüngenü kümesini, bir ikiciliği değil bir ikiliği yansıtır. Yapının ikiliği kavramına göre, toplum dizgelerinin yapısal özellikleri, yinelenir biçimde düzenledikleri pratiklerin hem aracı hem de sonucudurlar (1999, s. 69).

Giddens, yapının ikiliği ile Durkheimcı yapı anlayışına karşı çıkmaktadır. Bu anlayışın temel ilkesi yapının eylem üzerinde kısıtlayıcı bir etkisinin olmasıdır. Yapı dışsal ve sabit olarak ele alındığında eylemi kısıtlayan bir şey olmaktadır. Yapılaşma kuramına göre ise

yapı ile eylem arasındaki ilişki gereği, yapı hem kısıtlayıcı hem de olanak vericidir (1999, s. 227; 2003, s. 5). Yapının kısıtlayıcılığının üç biçimi bulunmaktadır:

- 1) Maddi dünyanın ve bedenin fiziksel niteliklerinden kaynaklanan kısıtlılıklar.
- 2) (Olumsuz) dayatmalardan kaynaklanan kısıtlılıklar. Bu kısıtlama biçiminde gücün eşitsiz dağılımı belirleyicidir. Birey güç kaynaklıyı yaptırımlara maruz kalsa da aynı zamanda sahip olduğu gücü eylemde bulunmanın bir aracı olarak kullanmaktadır.
- 3) Eylemde bulunan bireylerin karşısında nesnel ve verili olan yapısal özelliklerin kısıtlayıcılığı. Yapısal kısıtlayıcılıkta tekil eyleyenlerin değiştiremeyeceği koşulların varlığı söz konusudur (Giddens, 1999, s. 234-236).

Yapı, yukarıda sıralanan kısıtlama biçimlerini içermesine rağmen eylemi belirleyen dışsal ve zorlayıcı bir güç değildir. Bireyler yapıyı oluşturan kurallar ve kaynakları kullanarak eylemde bulunmaktadır. Buna göre yapının eylem için olanak verici bir yönü de bulunmaktadır. Yapısal koşullar eylemi belirlememekte yalnızca etkilemektedir. Eylem, ne tamamen özgür koşullar altında ne de bütünüyle önceden verili olan bir belirlenmişlik içerisinde gerçekleşmektedir. Yapı ile eylem arasında determinist değil, diyalektik bir ilişki bulunmaktadır.

Yapılaşma kuramı, öznelcilik ve nesnelciliğin sınırlılıklarını aşmak, bir başka söyleyişle yapı yönelimli kuramlar ile eylem yönelimli kuramların ötesine geçmek için tasarlanmış olmasına rağmen bu amacı tam anlamıyla gerçekleştirilememiştir. Yapılaşma kuramında farklı anlayışların sentezlenmek istenmesinin olağan sonucu olarak çeşitli çelişkiler görülmektedir. Yapılaşma kuramı yapı-eylem ikiliğini aşamamış (eğer böyle bir şey mümkünse), eylem yönelimli kuramlara daha yakın bir pozisyonda olmuştur. Swingewood'a göre;

...yapılaşma teorisi belli belirsiz bir öznelliğe de eğilimlidir: Fail, yapıların dönüşmesini sağlayan kendi pratikleriyle, belirsiz ve önemsiz kalırken, yapı eylemde dağılmıştır. Bu Weberci bakış açısı, belirlenimli bir dışsal yapı olarak toplumu faillerin pratiklerine indirgemektedir... Giddens'in analizinde, bir oturmamışlık, bir yontulmamışlık vardır ve tarihsel açıdan özgül -kollektif ve bireysel- eylem formlarını, gerek toplumsal ortamlardaki gizil açıklığı ve olanaklarla, gerekse kurumların baskıcı özelliklerinde somutlaşmış olan egemen dışsallık biçimleriyle ilişkisi içerisinde teorileştirmeyi başaramamıştır (1998, s. 364-365).

Giddens'in sosyolojik çözümlemeye biçtiği amaçlar kuramında eylem yöneliminin daha baskın olduğunu göstermektedir. Giddens'a göre (2003, s. 214) sosyolojik çözümlemenin amaçları şunlardır:

- a) Farklı yaşam biçimlerinin sosyal bilimlerdeki meta-dillerle hermeneutik olarak açıklanması ve ilişkilendirilmesi;
- b) Toplumun üretimi ve yeniden-üretimini, insan eylemliliğinin bir sonucu olarak açıklanması.

Giddens, toplumun insan failliği temelinde açıklanması gerektiğini ileri sürerek yapının eylem üzerindeki etkisine gereken önemi vermemiştir. Açıktır ki herhangi bir birey herhangi bir yapısal organizasyona karşı çıkabilir ama bu karşı çıkış onu dönüştüremez. Örneğin, bir çalışan kurumunun ücret politikasına karşı çıkabilir fakat bu karşı çıkış ücret politikasında bir değişiklik yaratmaz. Bireyin tek yapabileceği yeni bir iş bulup yeni bir yapısal sınırlayıcılığa maruz kalmaktır. Kimileri bireyin işinden istifa etmesi eyleminin yapıya rağmen gerçekleştiğini ileri sürebilir. Ancak buradaki sorun, yapının bu eyleme izin verecek biçimde örgütlenmiş olmasıdır. Dolayısıyla bireyin eylemi yapıya rağmen değil, yapıya göre şekillenmektedir. Tüm bunlara ek olarak Giddens'in kuramındaki bir diğer sorun, yapı-eylem ikiliğinin neden aşılması gerektiği sorusuna tatmin edici bir cevabın verilmemiş olmasıdır. Archer'a göre (2010) yapı ile eylem analitik olarak farklıdır ve ancak böyle görüldükleri takdirde farklı tarafların birbirleri üzerindeki etkileri incelenebilir. Yapıyla eylemin eşzamanlı olarak incelenmesi, yapının insanlara kendisini nasıl dayattığının açıklanmasının önüne geçmektedir. Archer, yapı ile eylemin farklı zaman dilimlerinde işlediğini öne sürmektedir. Yapı mantıksal olarak kendisini dönüştüren eylem(ler)den önce gelmektedir (2010, s. 238). Archer'a göre eylemlerin

dönüştürücülüğü ile yapısal sınırlamaların eşzamanlı analizde ısrar etmek, her ikisinin de altında gerçekleşeceği teorik formülasyonları önlemektedir. Zaman içerisinde yapı ile eylemin analitik olarak ayrılması ise zamansal yapılanma ve yeniden yapılanmanın teorileştirilmesine olanak tanımaktadır. Özne ile nesneyi analitik olarak farklı görmek, toplumla bireyin umutsuzca bütünleştirilmesinden kaçınarak toplumun bireyler ve bireylerin de toplum üzerindeki etkilerine dair teori oluşturmaya imkân vermektedir (2010, s. 247).

Bourdieu'nun kuramının amacı birey-toplum, öznel-nesnel gibi ikili karşıtlıkları aşmaktır. Nesnelci sosyoloji toplumsal inşa süreçlerini ve failliğin göz ardı ederken, öznelci sosyoloji faillik üzerinde yoğunlaşarak nesnel yapıların önemini göz ardı etmektedir. Bourdieu, birey ile toplum arasındaki karşıtlığın (metodolojik bireyselcilik ile yapısalcılık arasındaki antinomi) ötesine geçmek için metodolojik ilişkilenciligi önermiştir. Ona göre yapı ile eylem toplumsal gerçekliğin farklı yönlerini yansıtmaktadır. Bu nedenle sosyal bilim karşıtlıklardan birini seçmek zorunda değildir. Toplumsal gerçekliğin farklı yönleri ilişkisel olarak analiz edilmelidir (Wacquant, 1992, s. 15). Bourdieu'ya göre sosyolojik çözümleme pratik temelli ilişkisel bir yaklaşımı gerektirmektedir. Bourdieu'nun (2018, s. 158) pratik temelli teorisi, “içsellik ve dışsallık diyalektiğine, yani dışsallığın içselleştirilmesi ve içselliğin dışsallaştırılmasına” dayanmaktadır. Pratik, yapı ile faili birbirine bağlayan şeydir. Pratikler yapıların ya da bireylerin bilinçlerinin ürünü değildirler. Bir durumla habitus arasındaki diyalektik ilişkini ürünü olan pratik hem özerklik hem de zorunluluk içermektedir (Bourdieu, 2018, s. 160). Pratikler yoluyla toplumsal yapı ve bilinç eş zamansal olarak yaratılır. Yapı ile faillik arasındaki diyalektik ilişkiyi pratik dolayısıyla kuran Bourdieu, kendi yöntemini “yapılandırıcı yapısalcılık”, “yapısalcı yapılandırıcılık” veya “genetik yapısalcılık” olarak niteleyip şöyle tanımlamıştır:

Nesnel yapıların -farklı alanlardaki- çözümlenişi, bir dereceye kadar, toplumsal yapıların birleştirilmesinin sonucu olan zihinsel yapıların, biyolojik bireyler içindeki, oluşumunun çözümlenişinden ayrılamaz; aynı zamanda bu toplumsal yapıların kendilerinin oluşumunun çözümlenişinden de ayrılamaz: toplumsal mekan ve onu işgal eden toplumsal gruplar, tarihsel mücadelelerin ürünleridir (failler bu mücadelelere, toplumsal mekandaki konumlarına ve bu mekanı kavramalarının aracı olan zihinsel yapılarla uygun olarak katılırlar (Bourdieu, 1990, s. 14' ten akt. Rizter, 2011b s. 395).

Bourdieu'nun pratik temelli ilişkiisel teorisinde habitus ve alan kavramları önemli bir yer tutmaktadır. Habitus, bireylerin toplumsal yaşamlarına aracılık eden bir rehber işlevini görmektedir. Bourdieu'ya göre (1995, s. 153) aynı anda hem üreten hem de üretilen bir şey olarak habitus, "toplumsallaşmış bir bütündür, yapılanmış bir dünyanın ya da bu dünyanın tikel bir parçasının, bir alanın içkin yapılarını içine katıştırmış ve bu dünyanın algısını da oradaki eylemi de yapılandıran bir bütündür". Bu tanım habitusun ilişkiisel olarak ele alındığını göstermektedir. Toplumsal yapıların içselleştirilmesi olarak (2015, s. 255) habitus, belirli bir toplumsal konumda görece uzun süre kalınmasıyla elde edilir. Toplumsal konumların farklılığı, farklı habitusların olduğu anlamına gelmektedir. Toplumsal yaşamda aynı konumda bulunanların benzer habituslara sahip olma eğilimi bulunmaktadır. Çünkü habitus çok sayıdaki bireyi çerçeveleyen sürekli ve aktarılabılır bir yakınlıklar sistemidir (2018, s. 161). Kolektif bir fenomen olan "habitus, tekil bir failin aşıkâr bir sebebi ve belirgin bir niyeti olmayan pratiklerinin yine de "anlamlı", "makul" ve nesnel olarak uyumlu olmasını sağlayan evrenselleştirici bir dolayımıdır" (2018, s. 170). Bourdieu'ya göre toplumsal konumlar ile bu konumları dolduran failerin yakınlıkları arasında güçlü bir korelasyon bulunmaktadır (2015, s. 371). Bununla birlikte habitus bütünüyle belirleyici bir yapı olmadığı için failer üzerinde tek biçimli bir etki yaratmamaktadır.

Habitus ile toplumsal yaşam arasındaki ilişki pratik dolayımıyla kurulmaktadır. Pratikler yoluyla hem habitus hem de toplumsal yapılar yaratılmaktadır. Zihinsel şemalar olarak görülebilecek olan habitusalar pratikler sonucu oluşmasına rağmen aynı zamanda pratikleri etkilemektedir. Habitus, bilincinde olunan bir şey olmamasına rağmen kendisini failerin pratiklerinde göstermektedir. Pratik, daha önceden belirlenmiş modellerin, normların veya rollerin işleyişine verilen mekanik bir tepki değildir (Bourdieu, 2018, s. 161). Dolayısıyla habitus dışsal bir yapı gibi çalışmamaktadır. Buna göre yerleşik eylem biçimlerini dışına çıkmak mümkündür.

Pratik ve habitus ile doğrudan ilişkieli olan "alan", nesnel konumlardaki nesnel ilişkiler yapısından oluşmaktadır (2015, s. 358). Bir başka söyleyişle konumlar arasındaki nesnel ilişkilerin konfigürasyonudur (Bourdieu & Wacquant, 1992, s. 97). Alanın nesnel bir yapısı olmasına ve bireylerin bilinçlerinin dışında var olmasına rağmen eylemliliği

bütünüyle ortadan kaldırmaz. Bireyler farklı sermaye biçimlerini kullanarak alan içerisindeki toplumsal konumlarını güçlendirecek stratejik eylemlerde bulunurlar. Bourdieu'ya göre "toplumsal konumlar, ister istemez stratejik birer mevki, yani savunulacak ve mücadele alanında fethedilecek birer mevzidir" (2015, s. 359). Bireylerin alan içerisinde stratejik eylemlerde bulunmaları onların bir yönüyle özgür olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte stratejiler eyleyen tarafından planlı bir şekilde tasarlanmış hedeflere değil, toplumsal olarak uyumlu ve nesnel bir yönelimi olan eylemlerin harekete geçirilmesine işaret etmektedir (Wacquant, 1992, s. 25).

Bourdieu (2015, s. 157); pratik, habitus ve alan arasındaki ilişkiyi şu şekilde formüleştirmiştir: $[(\text{habitus}) (\text{sermaye})] + \text{alan} = \text{pratik}$. Buna göre bireylerin habitusları ve alan içerisindeki konumlarının bileşimi pratikleri yaratır. Bir taraftan alan habitusu şekillendirirken diğer taraftan habitus alan içerisinde cisimleşmektedir. Pratik, habitus ve alan arasında diyalektik bir ilişki bulunmaktadır.

Bourdieu'nun ilişkisel kuramı; birey-topum, yapı-eylem, inşacılık-yapısalcılık gibi karşıtlıkları aşmak amacıyla geliştirmiş olmasına rağmen bu amacı tam anlamıyla gerçekleştirememiştir. Bourdieu'nun kuramı bütünüyle belirlenimci bir toplumsal yapı kavrayışı içermemesine rağmen yapısalcı anlayışa daha yakındır. Sosyolojik çözümlemenin iki bileşeni (yapı ile eylem) eşit ölçüde gerekli olduğu halde Bourdieu'nun kuramında epistemolojik öncelik öznelci anlayıştan nesnelci kopuştur (Wacquant, 1992, s. 11). Bourdieu'nun yapısalcılığa daha yakın olmasının nedenlerinden biri, eylemde amaçsallığı ve bilinci devre dışı bırakarak öznelci nesnellik içerisinde eritmesidir. Örneğin, alanda kullanılan stratejiler verili olduğu için eyleyenler tarafından yaratılmayıp yalnızca seçilmektedirler. Eylem nesnel sınırlar içerisinde gerçekleşmektedir. Bourdieu'nun ifadeleriyle;

Her fail bilerek veya bilmeyerek, isteyerek veya istemeyerek, nesnel anlam üreticisi ve yeniden üreticisidir: çünkü eylemleri ve eserleri, üreticisi ve bilinçli hâkimi olmadığı bir modus operandi'nin⁵ ürünüdür, skolastiklerin dediği gibi her zaman bilinçli niyetleri aşan bir "nesnel niyet" barındırırlar (2018, s. 169).

⁵ "Modus operandi", işleyiş tarzı anlamına gelmektedir.

Bourdieu'nun kuramında eylem ile yapıya eşit düzeyde ağırlık verilmediğinin bir diğer göstergesi, habitusun kolektif bir yapı olarak eylemlilik için nesnel bir çerçeve dayatmış olmasıdır. Farklı habitusların varlığı ve bireylerin belirli bir habitustan farklı biçimlerde etkilenmeleri, Durkheim'ın kolektif bilincin esnekliği üzerine olan görüşlerinden daha fazla öznellik vurgusu barındırmamaktadır. Bourdieu'nun kuramında toplumsal inşa süreçleri, yapısal çözümlemenin gerisinde kalmaktadır. Dolayısıyla Bourdieu'nun sosyolojisi uygun nitelme metodolojik ilişkilcilik değil, ılımlı yapısalcılık olmalıdır.

4. BÖLÜM

YAPI-EYLEM İKİLİĞİNE FELSEFİ BİR BAKIŞ

Yapı-eylem ikiliği ile tümeller problemi arasında “par excellence⁶” bir benzerlik ilişkisi bulunmaktadır. Biçimsel olarak farklı olan yapı-eylem ikiliği ile tümeller problemi özsel olarak benzerdir. Sosyolojik teorideki yapı yönelimli kuramlar ile eylem yönelimli kuramlar arasındaki karşıtlık, tümeller tartışmasındaki realizm ile nominalizm arasındaki karşıtlığın bir biçimini teşkil etmektedir. Felsefi tartışmadaki tümel ve tikelin sosyolojik karşılıkları sırasıyla toplum ve bireydir. Farklı bağlamlarda olmalarına rağmen hem yapı-eylem ikiliği hem de tümeller problemi parça-bütün ilişkisi ile ilgilidir. Tümel-tikel ve toplum-birey çiftleri parça-bütün ilişkisini örneklendirmektedir. Bütünle parçaya yüklenen ontolojik statü her iki araştırma alanının da merkezindedir. Bütünle parçanın ontolojik olarak konumlandırılış biçimleri kuramların yönelimlerini belirlemektedir.

Tümeller tartışmasındaki realist gelenekle yapı yönelimli, nominalist gelenekle ise eylem yönelimli sosyolojik teoriler bağlantılıdır. Bu bağlantıya sosyolojik kuramların ele alındığı bölümde zaman zaman yer verilmiştir. Ancak daha detaylı bir şekilde gösterilmesi gerekmektedir. Sosyolojideki yapı yönelimli teoriler toplumu realist bir temelden ele almaktadır. Tümeller tartışmasındaki realist geleneğin tek tek varlıkların dışında tümel varlıkların olduğunu kabul etmesine benzer bir biçimde toplum, tek tek bireylerin dışında, ayrı bir gerçeklik olarak kabul edilmiştir. Yapı merkezli kuramlar geliştiren kuramcıların anlayışına göre, toplum tümel bir var olan olarak kendine özgü bir gerçekliktir. Toplum kendisini oluşturan birimlerin (bireyler) toplamından farklı bir şey olarak aşkın bir gerçekliğe sahiptir. Sosyolojik teorideki realist yaklaşım yapı yönelimli kuramlarda açıkça görülmektedir. Realizm ile yapı yönelimli kuramlar arasındaki ilişkinin çeşitli örnekler üzerinden gösterilmesi gerekmektedir. Durkheim’ın şu sözleri toplumun realist bir bakışla tümel bir varlık olarak ele alındığını göstermektedir: “Toplum, sui generis bir gerçekliktir; nevi şahsına münhasır olan birtakım özelliklere sahiptir; bunlar evrenin geri kalanında bulunmadığı gibi, bulunduğu anda ise aynı şekilde

⁶ Latince “per excellentiam” (mükemmellik yoluyla) kavramından türemiştir. Kavram Türkçe’de mükemmel, fevkalade, türünün en iyisi gibi anlamlara gelmektedir.

olmazlar” (2005, s. 53). Buna göre bireyler ve etkileşimlerin dışında ve onlara ek olarak ayrı bir gerçeklik (toplum) bulunmaktadır. Durkheim’in kuramında, realizmde tikelin tümeli örnekleme ya da bir parçası olması gibi bireysel olan toplumsal olanı örnekleme. Bu noktada Platon’un erdemi tanımlayış biçimiyle Durkheim’in ortak bilinci tanımlayış biçimi arasındaki çarpıcı benzerliği görmek, realizm ile yapı yönelimli sosyoloji arasındaki bağıntıyı göstermek adına oldukça etkili olacaktır. Platon’a göre tek tek bireylerin sahip olduklarının dışında tümel bir erdem söz konusudur. Bireyler, genel bir öz olan erdemden pay alırlar (Menon, 72a). Ortak bilinç ise toplumu oluşturan üyelerin ortak olarak paylaştığı kendine özgü bir dizgedir (2006, s. 109). Durkheim’a göre toplumsal dayanışmayı sağlayan şey de tam olarak burada aranmalıdır. Yani toplumsal dayanışma (ortak) bilinç durumlarının toplumun bütün üyelerinde ortaklaşa olarak bulunmasından dolayı vardır (2006, s. 141). Görüldüğü üzere, Durkheim’in tanımladığı biçimiyle ortak bilinç, Platon’un anlayışındaki erdem gibi iş görmektedir. Bireysel bilinç formları ise tikel erdem biçimlerinin tümel erdemden pay almaları gibi ortak bilinçten pay almaktadırlar. Hiçbir bireyin bütünüyle sahip olmayacağı ortak bilinç ile bireylerin zihinlerinde yer alan bilinç arasındaki ilişki, tümel olan erdemle tikel erdemler arasındaki ilişki gibidir.

Durkheim’a göre (2005, s. 518) “bilincin bilinci” olarak “bireysel ve sınırlı ihtimallerin dışında ve üstünde” olan ortak bilinç, bireylerin benzer olmasını sağlayan şeydir ve bu benzerlik yoluyla toplumsal bütünlük kurulmaktadır. Tek tek bireysel bilinçlerin toplumun psişik tipi olan ortak bilincine belirli bir ölçüde benzemesiyle toplumsal uyum mümkün olmaktadır. Toplumsal kümenin üyeleri olan bireyler benzeştikleri için ortak tipe (ortak bilinç) ve dolayısıyla topluma bağlanırlar (2006, s. 136). Toplum bir tümel olarak tikeller olan bireyler arasındaki benzerliklerin kaynağıdır. Durkheim’in kuramındaki toplumun bireylere benzerlik yüklediği şeklindeki görüş, en açık olarak ilkel toplumlar üzerine yaptığı çalışmalarda görülmektedir. Örneğin, özünde toplumsal bir yaratım olan totemcilikte totem nesnesi ile klan üyeleri arasındaki ilişkinin temelinde benzerlik bulunmaktadır. Klan üyeleri benzer oldukları için birbirlerine ve totem nesnesine bağlanıp ortak olmaktadır. Klanın üyeleri totemden türemiş oldukları için onunla aynı özü paylaşırlar. (Durkheim, 2019, s. 57). Klan üyeleri bir ortaklığı, bir tümeli paylaştıkları için bir bütüne ait olurlar. “Klanın üyeleri harfi harfine kendilerini tek ten,

"tek vücut", tek kan olarak düşünürler ve bu tek ten de herkesi vücuda getiren mitsel varlığın tenidir" (Durkheim, 2019, s. 58). Tümelin farklı tikelerde bulunması gibi, totem nesnesi de ortak olarak klan üyelerinde bulunmaktadır. Belirli bir klandaki üyeler "tek ve aynı ilkenin farklı farklı vücuda gelmesidir, aynı gerçekliğin farklı görünümüdür, birçok vücutta tek bir ruhtur" (Durkheim, 2019, s. 58). Durkheim'ın buradaki akıl yürütmesiyle- klan üyelerini totem nesnesine bağlama biçimi- Orta Çağ realistlerinin "ilk günah" konusunu ele alma biçimi arasında önemli bir koşutluk bulunmaktadır. İlk günahın tüm insanlar tarafından paylaşılabilmesi için onlar arasında gerçek bir ortaklığın (tümelin) bulunması gerekmektedir. Benzer şekilde, klan üyelerinin totem nesnesine bağlanmaları için bir ortaklığı paylaşmaları gerekmektedir. Hem Hristiyan teolojisinde insanların ilk günaha bağlanmalarını hem de klan üyelerini totem nesnesine bağlayan şey (kan ortaklığı) bir tümeldir.

Durkheim'a göre kolektif durumların bireylere yansıyan somut biçimleri ile toplumsal olgular arasında kategorik bir farklılık bulunmaktadır. Bu kategorik ikiliğin nedeni, kolektif düşünme ve davranma biçimlerinin sürekli tekrarlanmaları nedeniyle süreklilik kazanıp kendilerini yansıtan tikel olaylardan ayrı ve bağımsız bir karaktere bürünüp sui generis (kendine özgü) gerçeklikler haline gelmeleridir (2004, s. 57). Görüldüğü üzere Durkheim toplumsal olanı tümel, bireysel olanı ise tikel olarak konumlandırmıştır. Bireylerde ortak olarak paylaşılan niteliklerin kökeninde toplumun kendisi bulunmaktadır. Bireyler kendilerinde toplumsalı içerdikleri için toplumu örneklendirmektedirler. Kendine özgü ve ayrı bir varlığı olan ve bireyleri birbirlerine bağlayan şeyin nedeni olan toplum, bireylere çeşitli ortaklıklar yüklemektedir. Toplumsal olan bireysel olan tarafından taşınmaktadır.

Tümel konusundaki realist yaklaşım ile yapı yönelimli sosyoloji arasındaki bağlantının gösterilmesi için Marx'ın kuramı öğretici bir örnektir. Marx; meta, sermaye, emek gibi ekonomik fenomenleri analiz ederken realist bir bakış açısıyla hareket etmiştir. Örneğin, Marx'ın sermaye analizi, tekil sermayelere ek olarak tümel bir sermayenin olduğunu varsaymaktadır. Marx'a göre (1993, s. 449), "genel sermaye, tekil gerçek sermayelerden ayrı olarak, kendi başına gerçek bir varoluşa sahiptir". Sermayenin hem tikel hem de tümel bir biçiminin olması, Marx'ı tümelin gerçek var olanlar olarak niteleyen realizm

ile aynı kampa yerleştirmektedir. Marx'ın meta analizi de benzer şekilde, metanın özel (tikel) görünümüne ek olarak aynı zamanda genel (tümel) bir görünümünün olduğunu göstermektedir. Her bir tikel meta kendi özgül karakterini oluşturan belirli bir kullanım değerine sahip olmasına rağmen değer nesnelleştiği bir şey olarak düşünüldüğünde özel yararlılığından soyutlanarak tümel bir karakterde olur.

Bu hâliyle o ayrımsız, toplumsal olarak gerekli, genel emek olup her türlü özel içerik karşısında tamamen kayıtsızdır. Bundan dolayı, bağımsız ifadesi olan para, fiyat olarak metada, bütün metalarda ortak olarak bulunan ve yalnızca nicelikçe ayırt edilebilen bir ifadeye kavuşur (Marx, 2021, s. 758).

Dolayısıyla değer kendisi tümel bir şeydir ve metaların hepsinde ortak olarak bulunmaktadır. Metaların mübadelesinde ortak öz, kendisini belirli bir değişim değeri olarak ortaya koyan değerdir (Marx, 1986, s. 48). Bu örnekler, Marx'ın tümelleri gerçek kabul ettiğini ve tikellerin (belirli bir sermaye, belirli bir meta vs.) kendilerinde tümel öğeler taşıdığı şeklindeki düşünceden hareket ettiğini ortaya koymaktadır.

Marx'ın realist tutumu, kapitalist üretim tarzında gözlemlediği çelişkileri üzerine olan düşüncelerinde de görülmektedir. Marx'a göre üretici güçler ve üretim ilişkileri temelinde örgütlenen toplumda sermaye ile emek arasında görülen yapısal bir çelişki bulunmaktadır. Kapitalist toplumdaki farklı çelişkilerin uzlaştırılabilmesi için tek bir çelişkini ortadan kaldırılması yeterli değildir. Ancak farklı çelişkilerin bir parçası olduğu birincil çelişki olan üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin çözümlenmesiyle yeni bir birlik ortaya çıkabilir. Çünkü tüm çelişkili öge çiftleri ortak bir yapısal neden tarafından yaratılmaktadır. (Keat & Urry, s. 139-140). Buna göre kapitalist toplumdaki birincil çelişki tümel, bu birincil çelişkiye bağlı olarak ortaya çıkan çeşitli çelişki biçimleri ise tikel bir yapıdadır. Her bir çelişkili öge çifti kendi içerisinde birincil çelişkinin farklı görünümlerini taşımaktadır. Temel çelişki, diğer çelişki türlerinde ortak olarak bulunmaktadır. Belirli tikel çelişkiler, tümel olan temel çelişkiyi örneklendirmektedir.

Eylem yönelimli teoriler ise bütüncül kavrayışlara karşı çıkararak toplumu nominalist bir temelden ele almaktadır. Geliştirdikleri kuramlarda eylemi merkeze alan ve tümeller

tartışmasındaki nominalist geleneğin tümel varlıkların olduğunu yadsıması gibi toplumun yalnızca kolektif bir ad olduğunu ileri süren kuramcılara göre, toplumun kendisi bireylerin dışındaki bir gerçeklik değildir. Toplum, bireylerin eylemlerinin ya da etkileşimlerinin bileşkesine indirgenmiştir. Toplumsal olan bireysel eylemlerin somutlaşması olarak değerlendirilmiş, toplumun tümel bir kategori olduğu şeklindeki bütüncül metodoloji reddedilmiştir. Eylem yönelimli teoriler ile nominalizm arasındaki yakın ilişkinin en açık olarak görüldüğü örnek Tarde'nin kuramıdır. Tarde için yalnızca bireyler ve onların etkileşimlerinin varlığı söz konusudur. Tarde'ye göre tipler (tümeller) şeylerin çeşitliliğinin ortaya konulması engellemektedir. Kendisini bir nominalist olarak tanımlayan Tarde'ye göre, toplumu nesnel gerçekliği olan tümel bir şey olarak görmek mistisizmle sonuçlanmaktadır. Sosyolojik çözümlemede bireysel eylemler ve etkileşimler dışında başka bir ögeye yer vermeye gerek yoktur. Toplum bireyleri şekillendiren, onların eylemlerini koşullandıran bir bütünlük değildir. Toplumsal olan, monadlar (tikeller, bireyler) arasındaki ilişkilerden daha fazlasını içermemektedir. Tarde, toplumsal olanı bireysel olanla, bütünü parça ile açıklamak gerektiğini ileri sürmektedir. Nominalizmde tikeller arasındaki benzerliğin onların içsel doğasına atfedilerek açıklanması gibi bireylerin eylemleri arasındaki genel benzerlikler, onları benzer kılan tümel bir etken olmadan, bireysel eylemlerin birikimiyle açıklanmaktadır. Görüldüğü üzere Tarde'nin sosyolojik nominalizmi nihayetinde şöyle ilginç bir sonuca varmaktadır: Toplumsalı açıklamak için toplumun kendisine ihtiyaç yoktur, toplum bireylerin oluşturduğu bir kümden daha fazlası değildir.

Eylem yönelimli teoriler ile nominalizm arasındaki bağıntıyı için bir diğer örnek -kendi içerisinde çelişkiye düşüp yapı yönelimli kuramlara ve dolayısıyla realizme yaklaşırsa da -Simmel'in kuramıdır. Simmel' göre toplum, bireysel eylemlerin ve etkileşimlerden ayrı ve bağımsız bir gerçekliğe sahip değildir. Toplum, nominalist felsefenin tümellerin yalnızca birer ad (nomina) olduğunu ileri sürmesine benzer bir şekilde kolektif bir ad olarak tanımlanmıştır. Simmel'in tanımladığı şekliyle “toplum, yalnızca etkileşimle birbirine bağlanan bir dizi bireyin adıdır” (1950, s. 10). Buna göre tikel fenomenlerin ortaya çıkış koşulu olma anlamında bir toplumdan bahsedilemez. Simmel'in (2009, s. 50) toplum kavramına ilişkin şu sözleri nominalist sosyoloji anlayışını yansıtmaktadır: “Toplum kavramındaki ve bildik türden genel sosyoloji çalışmalarındaki o tuhaf

muğlaklık ve belirsizliğin nedeni, bir soyutlamadan ibaret olan bir şeye böyle gerçekmiş gibi muamele edilmesidir belki de”. Buna göre toplum yalnızca bir soyutlamadır, gerçek bir varlığa sahip değildir. Simmel’in buradaki düşünme biçimi bir nominalist olan Locke’un tümelleri ele alma biçimiyle oldukça benzerdir. Locke’un tümeli, zihnin yaratımı olan ve şeylerin kendisinde bulunmayan bir soyutlama olarak görmesiyle Simmel’in topluma nesnel bir gerçeklik atfetmemesi aynı nominalist ontolojiyi içermektedir. Simmel için toplumun, yani tümel olanın gerçek bir var olan olarak kabul edilmemesi, nominalizmin yalnızca tikellerin var olduğu şeklindeki temel ilkesiyle aynı doğrultudadır.

Nominalizmin sosyolojik versiyonu Weber’in kuramında da görülmektedir. Weber’in sosyolojisi, önerdiği metodoloji ile çalışmaları arasındaki bir tutarsızlık bulunmasına, yani eylem merkezli bir perspektiften yapı merkezli bir perspektife doğru bir sapma söz konusu olmasına rağmen temelde nominalist bir karakterdedir. Weber’e göre toplum organik bir varlık, nesnel olarak sınırlandırılmış bir yapı değildir (Roth, 1976, s. 308). Dolayısıyla kolektivist bir bakış açısıyla kavranamaz. Sosyoloji kültürel yaşamın tekil fenomenlerine odaklanmalıdır. Weber bu doğrultuda sosyolojideki bireyselci yöntemin gerekliliğini şu şekilde açıklamıştır:” ...sosyoloji de yalnızca bir ya da daha fazla, az ya da çok sayıda bireyin eyleminden yola çıkılarak, yani tam anlamıyla "bireyselci" bir yöntem kullanılarak uygulanabilir” (Roth, 1976, s. 306). Weber’in bireyselci yöntem vurgusunun doğal sonucu, toplumun ayrı bir tümel varlık olarak görülmemesidir. Weber için toplumsal olan bireysel olanın bir uzantısıdır. Nominalist felsefede tikellerin açıklanması için tümellere ihtiyaç duyulmaması gibi Weber’in sosyolojisinde de tikel kültürel fenomenlerin açıklanması (ve anlaşılması) için bireylere dışsal ve ayrı bir toplum kavramsallaştırmasına ihtiyaç yoktur.

Tümeller problemi ile yapı-eylem ikiliği arasındaki ilişkinin gösterilmesi için çok sayıda örnek bulunabilir. Ancak yukarıda verilen örnekler bu iki alan arasındaki ilişkiyi, realizm ile yapı yönelimli teoriler ve nominalizm ile eylem yönelimli teoriler arasındaki benzerliği, açıkça göstermektedir. Tümeller problemi ile yapı-eylem ikiliği arasındaki benzerlik, bireyin toplumla olan ilişkisinin ele alınmasında önemli bir içgörü sağlamaktadır. Tümeller tartışmasından hareketle yapı-eylem ikiliği felsefi bir temelden

yeniden ele alınabilir. Öncelikli toplumun bireylerden ayrı tümel bir var olan olup olmadığı gösterilmelidir. Bu durum, aynı ya da oldukça benzer bir sosyal-kültürel yapı içerisinde var olan bireylerin eylemleri üzerinden ortaya konulabilir. Bunun için birkaç varsayım gerekmektedir: Aynı ya da benzer bir sosyal-kültürel yapı içerisinde konumlanan iki (ya da daha fazla) ayrı bireyin olduğu ve bu iki bireyin fiziksel-biyolojik ve salt psikolojik niteliklerden bütünüyle soyutlanmış olduğu varsayıldığında geriye onların yalnızca toplumsal varoluş biçimleri kalmaktadır. Aynı ya da benzer sosyal-kültürel etmenlerin etkide bulunduğu bu iki bireyin eylemleri ve davranışları arasında büyük bir benzerlik bulunmaktadır. Toplumsal yaşamda belirli bir dereceye kadar uyum ve düzen bulunuyorsa bunun nedeni eylemlerdeki benzerliktir. Bireylerin eylemlerindeki eşgüdümlülük benzerlikten kaynaklanmaktadır. Bu benzerliğin kökeni için iki olası neden söz konusudur. Benzerliklerin kaynağı ya bireylerin kendileri ya da toplumun kendisidir. Benzerliğin kaynağı olarak bireylerin kendilerinin görülmesi durumunda bireylerin neden benzer olduğu sorusunun cevaplanması gerekmektedir. Bu soruya bireylerin bireysel (tikel) doğalarının benzer olduğu şeklinde bir cevap verilebilir. Ancak böyle bir cevap verilmesi durumunda toplumsal hayatın insan doğasının bir uzantısı olduğu kabul edilmiş olur ve sosyolojinin alanının dışına çıkılır. Dolayısıyla bireylerin eylemlerinin benzerliklerinin nedenini başka bir yerde aramak gerekmektedir. Bireylerin eylemlerindeki benzerliğin kaynağı toplumun kendisidir. Bireylerin eylemleri arasındaki benzerlik toplumun nedeni değildir. Tam tersine bireyler arasındaki benzerlik, nedeni toplum olan bir sonuçtur. Çünkü bireye dışsal olan bir şey bireye indirgenemez. Toplumun bireyler karşısında nesnel bir güç olması, onun bireylerin doğalarından kaynaklanmadığını göstermektedir. Her toplumda bireysel arzularla toplumun talepleri arasında bir çatışma görülmektedir ve toplumsal yaşamın mümkün olması bir ölçüde bireyselliğin toplumsallık içerisinde eritilmesine bağlıdır. Toplumsal yaşam kökensel olarak bireylere dayansa da toplumun oluşabilmesi için bu bireylerin tekil varlıklarının bileşiminden yeni ve farklı bir varlığın oluşması gerekmektedir. Başlı başına bir varlık olarak toplum, bireylere ortak nitelikler yüklemektedir. Toplumsal olan, ortak olarak bireysel olanda içermektedir. Bireylerin benzer toplumsal eylemlerini benzer kılan toplumdur. Aynı şekilde farklı birey grupları arasındaki ilişkilerin benzerliğinin kökeninde de toplum bulunmaktadır. Bireyleri benzer kılan şey, bu bireylerin dışındaki bir şey ise bireylere ek olarak ve onların dışında kendine özgü bir tümel var olana ihtiyaç

duyulmaktadır. Bu tümel var olan toplumun kendisidir. Böylece toplum, yapı yönelimli kuramların öne sürdüğü gibi bireysel eylemlerin ve etkileşimlerin uzantısına indirgenemeyecek ayrı ve farklı bir gerçeklik olmaktadır. Toplum bir tümel olarak tikel olan bireyler tarafından örneklendirilmektedir. Buna göre farklı bireylerde kaynağını toplumdan alan kimi özdeşlikler bulunmaktadır. Bireylerin eylemleri benzer ise bunun nedeni ortak bir toplumsal tipin etkisi altınsa olmalarıdır. Toplumsal olan bireysel olanın oluşturucusu olarak farklı bireyler tarafından taşınmaktadır. Toplumsal alandaki bireylerin ortak özelliklerini ya da onlar arasındaki ortak ilişkileri yaratan şey, ortak bir toplumsal tipin varlığıdır. Birey, örnekleme ilişkisi yoluyla topluma ve dolayısıyla diğerlerine bağlanmaktadır. Toplumla birey arasında bir örnekleme ilişkisinin olması zorunlu olmasına rağmen, örneklenecek şeyin ne olduğu olumsaldır. Örneğin, belirli bir bireyin tümeller olan toplumsal norm ve değerleri örneklemesi zorunlu iken belirli bir norm ya da değeri örneklemesi zorunlu değildir. Çünkü belirli bir norm ya da değer, başka bireyler tarafından örneklenmiş olabilir. Dolayısıyla bir tümel olarak toplumsalın, bireyin ve örnekleme ilişkisinin varlığı, bireyin söz konusu tümeli kendisinde taşıması için yeterli değildir. Belirli bir bireyin toplumdaki belirli bir tümeli içermesi için, bir durumun varlığı gerekmektedir. Buna göre birey (tikel) ve toplum (tümel) belirli bir durum içerisinde bir araya gelebilmektedir. Belirli bileşenler -birey, toplum ve örnekleme ilişkisi- bir araya gelerek toplumsal bir durum oluşturmaktadır.

Bireylerin eylemlerine benzerliğini veren şey toplum olsa da birey kategorisi kendi içerisinde heterojendir. Bunun nedeni bireyin yalnızca toplumsal bir varlık olmaması (birey aynı zamanda fiziksel-biyolojik ve psişik bir varlıktır) ve toplumsal olanın bireysel olan üzerindeki etkisinin tek biçimli olmamasıdır. Toplumsal (tümel) olanla bireysel (tikel) olanın bileşimi bireysel bir sonuç vermektedir. Bu bireysel sonuç, bireyler arasındaki farklılıkların açıklanabilmesi için bir çerçeve oluşturmaktadır. Toplum-birey birlikteliğinin her bir örneğinde özel bireysel bir sonucun çıkması, toplumsal değişimin bir nedenidir. Çünkü tek biçimlilikten yalnızca tek biçimlilik doğabilir. Bireylerdeki çok biçimlilik, hem farklı tek biçimliliklere maruz kalmaları hem tek bir tek biçimliliğin onlara farklı biçimde etkide bulunmasından kaynaklanmaktadır. Dışsal olanın içselleşmesindeki farklılıklarla bireysel farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bireylerin toplum ile benzer ama bütünüyle aynı biçimde ilişkilennemeleri nedeniyle, toplum durağan,

değişimin olmadığı kapalı bir sistem olmamaktadır. Topluma dinamik bir yapı kazandıran şey, toplumun bireyleri etkileme ve onları kuşatma düzeyinin farklılaşmasıdır. Toplum-birey bileşiminin bireysel bir sonuç vermesi, toplumsal yaşamda temel varlığın birey olduğunu göstermektedir. Bireylerin olmadığı bir toplum mantıksal olarak olanaksızdır. Ancak bir birey herhangi bir toplum olmadan da bir biçimde (salt biyolojik-fiziksel bir varlık olarak) var olabilir. Dolayısıyla töz için felsefedeki şu klasik tanım dikkate alındığında toplumsal yaşamın tözü bireydir: Varlığı için kendisinden başka bir şeye ihtiyaç duymayan şey. Bu doğrultuda Aristoteles'in birincil ve ikincil tözleri sırasıyla birey ve topluma uyarlanabilir. Birey birincil, toplum ise ikincil tözdür. Bununla birlikte sosyolojik çözümlemenin merkezinde bireyler değil, toplum yer almalıdır. Çünkü toplumsal olan bireysel olanda ortak olarak içerilmektedir. Toplumsalın bilimi olan sosyolojide bireyler ve onların eylemlerinden başlanmamalıdır. Tam tersine, başlangıç noktasında bireylere ve onların eylemlerine bir çerçeve sağlayan toplumsalın kendisi yer almalıdır. Bu durumun temel göstergesi toplumsal olanın varlığının belirli tikel bireylerin varlığına bağlı olmamasıdır. Örneğin bir yapı içerisindeki konumlar, o konumları işgal eden bireylerden ayrıdır (Sayer, 2019, s. 128). Bunun nedeni, aynı konumun farklı bireyler tarafından doldurulabilmesi ve herhangi bir bireyin bir başkasıyla rahatlıkla ikame edilebilmesidir. Buna göre bir yapı içerisindeki belirli konumları dolduran bireyler arasında bir ayırt edilemezlik bulunmaktadır. İki şey belirli bir özellik açısından birbirinden farklılaşmıyorsa o iki şey arasında bir ayırt edilemezlik bağıntısı vardır ve ayırt edilemez olan şeyler aynı denklik sınıfının üyesi olurlar.⁷Yapı içerisindeki bir konumun farklı bireyler tarafından doldurulması durumunda yapının kendisinde bir değişme olmuyorsa, bireyler söz konusu konumun doldurulması ve yapının sürekliliği açısından ayırt edilemezler. Aralarında ayırt edilemezlik bağıntısı olan bireyler, ayırt edilemezliği sağlayan şeyler açısından birbirlerine denktirler. Bireyler arasındaki denklik, yapının varlığı için belirli bir bireyin varlığının zorunlu olmadığını göstermektedir. Toplumdaki X yapısına bağlı Y konumunun farklı zamanlarda A ve B gibi iki farklı birey tarafından doldurulması yapının kendisinde bir farklılık yaratmıyorsa, yapının varlığı A ya da B 'nin varlığından bağımsızdır. Toplumsal yapıların üretimi ve yeniden üretimi bireylerin eylemlerine bağlı olsa da belirli bir bireye ya da eyleme bağlı değildir.

⁷ "Ayırt edilemezlik bağıntısı" ve "denklik sınıfları" matematikteki küme teorisine ilişkin kavramlardır. Bu kavramların kullanılma amacı kavramsal bir analogi kurmaktır.

Dolayısıyla toplumsal yapılar, onları oluşturan bireylere indirgenemeyecek bir mahiyettedir.

Toplumun bir tümel olarak bireylere dışsal olduğu gösterildiğine göre, şimdi bu dışsallığın mahiyetine açıklık kazandırılmalıdır. Toplum yalnızca tek tek bireylere mi yoksa bir bütün olarak bireylere mi dışsaldır? Bu soru, toplumla birey arasındaki ilişkinin açıklanabilmesi için oldukça önemlidir. Toplumun bireylere dışsal olduğu şeklindeki kabulün en açık görüldüğü yer, Durkheim'in toplumsal olgulara ilişkin düşünceleridir. Durkheim, toplumsal olgulara bir çeşit dışsallık atfetmiştir. Ancak, Durkheim için dışsallığın bütün bireyleri mi yoksa tek tek bireyleri mi kapsadığı belirsizdir. Durkheim'in metinlerinde her ikisi lehine de gösterilebilecek kanıtlar bulunmaktadır. Özellikle kolektif bilinç söz konusu olduğu zaman, dışsallığın bütün bireyler açısından geçerli olduğu kabul edilmektedir. Durkheim'in şu sözlerine göre toplumsal olgular toplumdaki bütün bireylere dışsaldır:

... baskı kavramıyla kastedilen şey, kolektif eyleyiş ve düşünüş biçimlerinin bu biçimlere uymakta olan bireylerin dışında bir varoluşa sahip olmasıdır. Yani bunlar, kendilerine ait bir varoluşa sahip 'şeylerdir'. Birey, onları halihazırda biçimlenmiş olarak bulur (2004, s. 36).

Fakat, Durkheim başka bir yerde (yukarıdaki pasajın hemen devamında) toplumsal bir olgunun ortaya çıkış koşulu olarak en azından birkaç bireyin etkileşimde bulunması gösterip ele alınan belirli bireyler açısından dışsal olduğunu söylemektedir. Durkheim açısından dışsallığın tek tek bireyler açısından geçerli olduğuna dair bir başka kanıt, toplumsal hayatın bireylere dayandığını (etkenlerle birlikte) öne sürdüğü şu ifadeleridir:

Fakat, toplum sadece bireylerden oluştuğu için, genel kanı toplumsal hayatın bireysel bilinçten başka bir dayanağı olmadığı doğrultusundadır. Aksi halde, toplumsal hayatın havada asılı kalmasının, boşlukta sallanmasının kaçınılmaz olduğu düşünülür (2004, s. 26).

Tüm bunlar, Durkheim'in toplumun bireye olan dışsallığını yeterince açık ve tutarlı bir biçimde gösteremediğini ortaya koymaktadır. Yukarıdaki ifadelerden Durkheim'in toplumu şeyleştirme eğiliminde olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Durkheim'in toplumsal olguların “şeyler” olarak ele alınması gerektiği şeklindeki ünlü çağrısı

bulunmaktadır Toplumsal olguları incelenmesindeki ilk ve temel kural onların şeyler gibi ele alınmasıdır (2004, s. 71). Durkheim toplumsal olguların maddi şeyler olmadığını belirtecek kadar dikkatli davranmıştır. “Aslında, biz toplumsal olguların maddi şeyler olduklarını değil, onların başka bir biçimde de olsa, en az maddi şeyler kadar ‘şey’ (nesnel) olma özelliğini taşıdıklarını söylüyoruz” (Durkheim, 2004, s. 21). Durkheim toplumsal olguların maddi şeyler olmadığını ileri sürse de nihayetinde onları birer şey olarak kabul etmiştir. Toplumsal olguları şeyler olarak konumlandırmanın zorunlu sonucu onlara bütün bireyleri kapsayan bir dışsallık atfetmektedir. Çünkü bir şey ancak ve ancak ilişkili olduğu diğer şeylerden bağımsız biçimde var olabiliyorsa şeydir. Toplum doğa gibi verili olmadığı ve dolayısıyla insan eylemliliğinin bir ürünü olduğu için bir “şey” değildir. Çünkü bireyler olmadan toplum var olamaz. Toplumun varlığı bireylerin varlığını gerektirmektedir. Toplum bir “şey” değilse Durkheim’ın ilkesinin değiştirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda Armstrong’un içkin realizminin tümellerle tikeller arasındaki örneklenme ilişkisini ele alış biçiminden köken alınarak toplumla birey arasında ne tür bir dışsallık ilişkisi olduğuna dair yeni bir anlayış geliştirilebilir. İçkin realizme göre tümellerin en az bir tikel tarafından örneklenmesi gerekmektedir. Herhangi bir tikel tarafından örneklenmeyen bir tümelden bahsedilemez. Örneklenmeyen tümellerin varlığı reddedilmelidir. Örneklenmeyen tümellerin var olabileceği şeklindeki görüş onların şeyler olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Armstrong’a göre tümeller şeyler olarak değil de şeylerin oluş tarzları olarak görülmelidir (2017, s. 142). Tümellerin tarzlar olarak görülmesiyle, onların bütün tikellerden bağımsız var olabileceği şeklindeki sorunun üstesinden gelinmiş olur. Benzer şekilde tümel bir varlık olan topluma bütün bireylerden bağımsız bir gerçeklik atfetmekten sakınmak için onu bir şey olarak değerlendirmemek gerekmektedir. Aksi takdirde toplum şeyleştirilmiş olacaktır. Toplum bir şey ise bireylerden bağımsız olarak var olabilmelidir. Bu mümkün olmadığına göre toplum bir şey değil, şeylerin, yani bireylerin oluş tarzlarıdır. Oluş tarzı ile anlatılmak istenen şey, bireyin belirli bir toplumsal ortamdaki düşüncesi ve eyleyiş biçimidir. Bireyin toplumsal yaşamdaki belirli durumlar karşısında belirli kolektif eyleme ve düşünme biçimlerine göre hareket etmesi onun oluş tarzıdır. Toplum bireyi belirli bir tarzda biçimlendirerek ona belirli bir oluş tarzı yüklemektedir. Oluş tarzı, birey içindeki toplumsalı ifade etmektedir. Toplumun bireylerin oluş tarzları olarak ele alınmasıyla Durkheimcı ikilem çözülmüş olmaktadır. Toplum bireylerin olma tarzı ise ve bir şeyin

olma tarzı o şeyden bağımsız olamayacağına göre toplum bireylerden bütünüyle bağımsız olamaz. Toplumun dışsallığı yalnızca tek tek bireyler açısından geçerlidir. Buna göre toplumsal olan en azından birkaç birey tarafından örneklendirilmelidir.

Toplum bir tümel olarak bireylerin dışında (dışsallık bütün bireyler için geçerli olmasa da) ve farklı bir varlık olduğuna göre birey ile toplum arasında bir ikilik bulunmaktadır. Toplumla birey ya da yapıyla eylem arasındaki ikilik toplumsal yaşama içkindir. Dolayısıyla sosyolojik teori içerisinde bir tarafta yapı yönelimli kuramların diğer tarafta ise eylem yönelimli kuramların olduğu bir ikilik bulunmasına rağmen yapı ile eylem arasındaki ikilik sosyolojik teorinin kendisinin bir yaratımı değildir. Gerçekte olan şey, toplumsal yaşamdaki ikiliğin sosyolojik teoriye yansımış olmasıdır. Yapı-eylem ikiliği verili bir durumdur ve öyle ise aşılması için hiçbir gerekçe yoktur. Toplumsal yaşam ikilik üzerinden örgütlenmişse, toplumu olduğu haliyle, söz konusu ikilik üzerinden açıklamak gerekmektedir. Eğer ikilik aşılacak isteniyorsa da bu bir teori sorunu değil, bir pratik sorunu olmalıdır. Bu doğrultuda sosyolojik teorinin amacı yap-eylem ikiliğini aşmak olmamalıdır. Gerçekleşmesi mümkün olmayan bu amaç yerine, toplumsal yaşamda yapı-eylem ikiliğinin nasıl işlediğini kavramsallaştırmak amaç edinilmelidir. Yapıyla eylem arasındaki ikiliği, toplumla birey arasındaki karşıtlığı yok saymak sosyolojiyi nesnesiz bırakmak anlamına gelmektedir. Çünkü sosyolojiyi var eden şey, toplumla birey arasındaki karşıtlıktır. Toplumla birey arasında gerilimin olmadığı bir durumda sosyolojiye gereksinim yoktur. Dawe 'in (2010, s. 423) yapıyla eylem arasındaki sürekli gerilime ve bu gerilimin sosyolojik teorideki tezahürlerine işaret ederek belirttiği gibi, çevresinde tüm sosyolojik çözümleme tarihinin yazılabileceği sorunsal şudur: İnsan eylemliliği sorunsalı. Gerçekten de toplumsal yaşamda yapıyla eylem arasında bulunan gerginlik iki sosyoloji biçimini doğurmuştur: İnsan eylemliliği sorunsalını yapısal etmenler temelinde çözümleyen toplumsal yapı sosyolojisi ile bilinç, anlam ve öznellik temelinde çözümleyen toplumsal eylem sosyolojisi. Bu çerçevede, sosyoloji ikiliğinin bir yansıması olan farklı sosyoloji biçimlerinden çok ikiliğin kendisine odaklanmalıdır. Sosyolojik teori için birincil önemde olan şey, toplumsal yaşamın ikili karakterini, yapıyla eylem arasındaki çelişkiyi, kuramlaştırmak olmalıdır.

Toplumsal yaşam bir ikilik üzerinden -birey-toplum karşıtlığına göre- biçimlendiğine göre, bu ikilik üzerinden çözümlenmelidir. İkiliklerin yaşamın örgütlenmesindeki önemi Strauss'un yapısal antropolojisinde oldukça detaylı bir şekilde gösterilmiştir. Levi-Strauss'un yapısal antropolojisi şeyler arasındaki ikili karşıtıklara dayanmaktadır. İnsan zihni şeyleri ikili karşıtıklar halinde kategorize etmektedir. Levi-Strauss'a göre (1994) insan zihninin doğal ve kültürel nesnelere sınıflandırmaya yönelik evrensel bir eğilimi bulunmaktadır. İkili karşıtıklarla işleyen sınıflandırma yabanıl ve modern insanlar için eş ölçüde geçerlidir. Şeylerin sınıflandırılmasında temel etken doğaya ve topluma bir düzen atfetme gereksinimidir. Şeylere anlam yüklenebilmesi için düzene ihtiyaç vardır. Levi-Strauss insanın evrensel düzen ihtiyacını şöyle açıklamıştır:

...insanlığın bütün entelektüel teşebbüslerine bakıldığında, dünya üzerinde kaydedildikleri kadarıyla, ortak payda daima bir tür düzen tesis etmek olmuştur. Bu, insan zihninin temel düzen ihtiyacını temsil ediyorsa, neticede insan zihni de evrenin bir parçası olduğuna göre, bu ihtiyaç muhtemelen mevcuttur çünkü evrende bir düzen vardır ve evren bir kaos değildir (2013, s. 46).

Doğa ve topluma bir düzenlilik yüklenebilmesi için ikili karşıtıklarla biçimlenen bir sınıflandırmaya ihtiyaç vardır. İnsanlar temelinde doğa-kültür karşıtlığının olduğu geç-gündüz, eril-dişil, sağ-sol, eril-dişil, ben-öteki gibi bir dizi karşıtlık üzerinden düşünüp onları birbirleriyle ilişkilendirmektedir. Belirli ikili karşıtıklar insan doğasının bir parçasıdır ve söz konusu karşıtıklara kültürel olarak önem verilmektedir (Leach, 1998, s. 47). Levi-Strauss ikili karşıtıkların toplumsal-kültürel yaşamdaki önemini akrabalık yapıları, yiyecekleri pişirme biçimleri (mutfak üçgeni), mitler gibi çeşitli alanlar üzerinden göstermiştir. Örneğin, Levi-Strauss'un akrabalık ilişkilerinin temelini oluşturduğunu düşündüğü ensest tabusu, ben-öteki karşıtlığıyla oluşmuştur. Eşlerin grup dışından seçilmesini zorunlu tutan ensest yasağı, dış evlilik yoluyla farklı gruplar arasında kadın dolaşımını sağlayarak kültürün yaratıcısı olmaktadır. Kadınların mübadelesiyle ben-öteki dolayımı kurulmaktadır (Özbudun, vd., 2007, s. 197). Ensest tabusuyla şekillenen akrabalık ilişkileri aynı zamanda doğa-kültür karşıtlığını yansıtmaktadır. Akrabalık, doğal-biyolojik olandan kültürel olana geçişi temsil etmektedir.

...akrabalığa bir toplumsal olgu özelliğini veren, doğadan almak zorunda olduğu şey değildir: Ondandırılmasına olanak sağlayan temel tutum budur. Bir akrabalık sistemi, bireyler arasındaki nesnel soy ya da kan bağı ilişkilerinden ibaret değildir;

bu sistem, yalnızca insanları bilincinde vardır ve fiili bir durumun doğal gelişiminden kaynaklanmayan keyfi bir tasvir sistemidir (Levi-Staruss, 2012, s. 86).

Akrabalığa ilişkin tüm kurallar, toplumsal gruplar arasında kadınların dolaşımını sağlayarak biyolojik ve kan bağına dayanan ilişkiler sistemini sosyolojik bir evlilik sistemine dönüştürmektedir (Levi-Staruss, 2012, s. 96). Doğa-kültür karşıtlığının görülebileceği bir başka örnek mutfak üçgenidir. Pişmiş, çiğ ve çürümüş yiyecekten oluşan mutfak üçgeninin ilk biçiminde, pişmiş yiyecek kültür aracılığıyla işlenip dönüştürülmüş taze çiğ yiyecektir. Çürümüş yiyecek ise doğa aracılığıyla dönüştürülmüş taze çiğ yiyecektir. İkinci mutfak üçgeni kızartma, haşlama ve tütsüleme olmak üzere yiyeceklerin pişirilme biçimlerinden oluşmaktadır. Pişirme sürecinde kullanılan araçlar göz önüne alındığında kızartma ve tütsüleme doğal süreçlerdir. Çünkü kızartma ve tütsüleme sırasıyla ateş ve hava yoluyla, doğrudan doğal olan aracılığıyla gerçekleşmektedir. Kaynatma ise kaynamanın gerçekleşmesi için kültürel bir ürün olan kaba ihtiyaç duyulduğu için kültürel bir süreçtir. Ancak nihai ürünlere bakıldığında kızartma ve kaynatma (kaynatma çürümeye benzetilmektedir) doğal, tütsüleme ise kültürel bir sonuç yaratır. Levi-Staruss'ın mutfak üçgeni ile anlatmak istediği şey, yiyeceklerin yenilebilir olup olmadıklarını ve hangi durumda hangi yiyeceklerin yenilebilir olduğunu toplumun alışkanlıklarının belirlediğidir. Yemeğin yendiği durumlar toplumsal durumlar olduğuna göre, yemek türleri arasındaki ilişkiyle toplumsal olaylar arasındaki ilişki benzerdir. Farklı toplumlarda yiyecek kategorisinin altına farklı ürünler girmektedir. Ama yiyeceklerin kendi içerisinde kategorileştirilmeleri arasında büyük bir benzerlik bulunmaktadır. Kategoriler, mutfak üçgenine göre (kızartma, kaynatma, tütsüleme) oluşturulmaktadır ve her biri için farklı bir toplumsal saygınlık derecesi bulunmaktadır. Örneğin Levi-Staruss'a göre kızartmaya evrensel olarak kaynatmadan daha fazla önem verilir. Kaynatma etin ve suyun tamamının korunmasına olanak sağladığı ve böylece tutumlu olmayla sonuçlandığı için halka, kızartma ise yiyeceğinin bir kısmının yok olmasına neden olduğu ve böylece savurganlıkla sonuçlandığı için aristokrasiye aittir (Leach, 1985, s. 32-36).

Levi-Staruss'un ikili karşıtlıkların önemini gösterdiği bir diğer çalışması mitolojiye ilişkindir. Levi-Staruss (1955) birbirleriyle karşıtlıklarla biçimlenen ilişkili üç mitos inceleyerek yapısal bir çözümleme gerçekleştirmiştir. İlk mitos, Kadmos'un Zeus

tarafından kaçırılan kız kardeşi Europe'yi kurtarmak için ejderhayı öldürüp dişlerini toprağa gömdüğü ve bu dişlerden doğan Spartaol kardeşlerin birbirlerini öldükleri Kadmos mitosudur. İkinci mitos, Oedipus'un kral olan babası Laios'u ve Thebia kentindeki Sfenks'i öldürüp annesi Lokaste ile evlenerek kral olduğu ve gerçeklerin açığa çıkmasından sonra Lokaste'nin intihar ettiği, Oedipus'un ise gözlerini kör ettiği Oedipus mitosudur. Üçüncü mitos, Oedipus ile Lokaste'nin çocukları olan Eteokles ve Polyneikes'in taht kavgalarına tutuşup birbirlerini öldürmeleri ve kız kardeşleri Antigone'un, kral Kreon'un Polyneikes'in gömülmesine izin vermemesine rağmen kardeşini gömdüğü Antigone mitosudur.

Levi-Staruss bu mitoslarından incelenmesinde iki tane ikili karşıtlığa ulaşmıştır. İlk ikili karşıtlık akrabalık ilişkilerinin gereğinden fazla değerli sayılması ile akrabalık ilişkilerinin değersizleştirilmesidir. Kadmos'un Europe'yi kurtarmaya çalışması, Oedipus'un Lokaste ile evlenmesi ve Antigone'un krala rağmen kardeşi Polyneikes'i gömmesi akrabalık ilişkilerinin değerini gösterirken; Spartaol kardeşlerin birbirlerini öldürmeleri, Oedipus'un Laios'u öldürmesi ve Eteokles ile Polyneikes'in birbirlerini öldürmeleri akrabalık ilişkilerinin değersizleştirilmesini göstermektedir. İkinci ikili karşıtlık ise insanın kökeninin topraktan gelmesinin olumsuzlanması ile insanın kökeninin toprakta olduğu şeklindeki inancın pekiştirilmesidir. Toprakta türediği düşünülen varlıklar olan Ejderha ve Sfenks'in sırasıyla Kadmos ve Oedipus tarafından öldürülmesi insanın kökeninin toprakta olduğunu yadsırken; Laois'un babası olan Labdakos'un adının anlamının topal, Laios'un anlamının solak, Laios'un oğlu olan Oedipus'un adının anlamının şiş ayak olması ise insanın kökeninin toprakta olduğunu pekiştirmektedir. Çünkü mitolojide topraktan doğan insanların evrensel bir özelliği bulunmaktadır. Bu evrensel özellik, topraktan gelen insanların derinliklerden çıktıkları anda yürüyememeleri ya da beceriksizce hareket etmeleridir (Levi-Strauss, 1955, s. 433-434).

İkili karşıtlıkların insan zihnine içkin olup olmadığı olduğu tartışmalı olsa da söz konusu karşıtlıkların toplumsal-kültürel yaşamdaki önemi yeterince açıktır. Levi-Staraus'un çalışmalarının nihai amacı, yukarıda sıralanan örneklerin gösterdiği üzere ikili karşıtlıklar üzerinden farklı kültürel oluşumlarının tikelliklerinin evrensel (tümel) bir düzeni

yansıttığını göstermektedir. Levi-Staruss için kolektif yapıların bireysel (tikel) yapılar karşısında bir önceliği bulunmaktadır. Levi-Strauss'un toplumsal-kültürel yaşamdaki tümelleri arayışı, realizmin etkisi altında olduğunu göstermektedir.

Levi-Strauss'un kategorileştirmeye yönelik ilgisinin entelektüel kökenlerinden biri Durkheim'in ilkel sınıflandırmaya ilişkin düşünceleridir. Örneğin, Durkheim kutsal olan ve kutsal olmayan (profan) arasındaki ayrımı kolektif bilincin temel unsuru olarak görmüştür. Kutsal olan "saf" toplum olma halini yansıtırken kutsal olandan uzaklaşma bir yönüyle toplumsal olan uzaklaşmadır. Durkheim için kutsal olan ve kutsal olmayan arasındaki ayrımında olduğu gibi her sınıflandırma karşıtlığı ve hiyerarşiyi içermektedir. İlkel sınıflandırmada asıl olan türlerin (sınıfların) her birinde yer alan hiyerarşidir (Durkheim & Mauss, 2009, s. 9). İlkel sınıflandırmadaki hiyerarşi bütün-parça ilişkisine göre şekillenmektedir. Hiyerarşi toplumdan onun parçalarına doğru uzana dikey bir çizgiye göre oluşmaktadır:

Realist için genel ideanın bireye egemen olması gibi, klan totemi de alt-klanların totemine ve daha da önemlisi bireylerin kişisel totemlerine egemen olur ve moiety'nin⁸ orijinal istikrarını koruduğu her yerde, kendisini oluşturan bölümler ve bunların içinde yer alan tekil şeyler üzerinde bir tür önceliği vardır (Durkheim & Mauss, 2009, s. 49).

Durkheim ve Levi Strauss'un antropolojik çalışmalarının bize gösterdiği şey, toplumsal-kültürel yaşamın örgütlenmesinde sınıflandırmaların ve ikili karşıtlıkların kurucu öğeler olduğudur. Her bilimsel etkinliğin inceleme nesnesine göre şekillenmesi gerektiği ve toplumsal-kültürel yaşam hiyerarşi içeren sınıflandırmalar ve ikili karşıtlıklardan temel aldığı için sosyolojik teori de aynı temelden köken almalıdır. Sosyoloji, toplumdaki tümelleri keşfedip onların tikellerle olan bağıntısını kurmalıdır.

⁸ Bir klanın ikiye bölünmüş biçimi.

SONUÇ

Sosyolojik teorinin ana ilgilerinden biri olan yapı-eylem ikiliğinin tümeller tartışması çerçevesinde tartışıldığı bu çalışmada; nominalizm ile eylem yönelimli, realizm ile ise yapı yönelimli sosyolojik teoriler arasında bir benzerlik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çeşitli örnekler üzerinden gösterilen bu benzerlik parça-bütün ilişkisinin ele alınış biçimine göre kurulmuştur. Nominalizmin ve realizmin sosyolojik teori içerisinde karşılıkları bulunmaktadır. Yalnızca tikellerin olduğu şeklindeki bir ontolojik anlayışta olan nominalizm, topluma gerçek bir var oluş atfetmeyen ve toplumu bireyler eylemlerinin ve etkileşimlerin bir türevi olarak gören eylem yönelimli teorilerle benzeşmektedir. Tikellere ek olarak tümellerin varlığını onaylayan ontolojik bir anlayışta olan realizm ise toplumu bireylere dışsal ve kendine özgü ayrı bir varlık olarak gören yapı yönelimli teorilerle benzeşmektedir.

Bu çalışmadan çıkan bir diğer sonuç, toplumun tümel bir var olan olarak kendine özgü bir gerçeklik olmasıdır. Bu doğrultuda yapı yönelimli sosyolojik yaklaşım tarafında konum alınmıştır. Toplumun bireylere dışsal ve belirleyici bir var olan olduğu tümeller tartışmasındaki realist gelenekle ilişki kurularak gösterilmiştir. Bir önceki bölümde ayrıntılı bir biçimde gerekçelendirildiği üzere, toplum bireylerde ortak olarak içerilen ayrı bir varlıktır. Buna göre toplumsal yaşamın ontolojisi bireyler ve toplum olmak üzere iki öğeyi içermektedir. Toplumsal yaşamın ontolojisinde, toplumun kendisi öncelikli bir pozisyondadır. Toplumun bireyler karşısında ontolojik bir üstünlüğe sahip olmasının nedeni, çoklu örneklenebilen bir varlık olarak kendisini ortaklıklar biçiminde bireylere dayatmasıdır. Toplum bireylere tümel öğeler olan çeşitli ortaklıklar vererek onların eylemleri üzerinde nedensel olarak etkili olmaktadır. Toplumsal olan eş zamanlı olarak farklı bireyler tarafından taşınmaktadır. Toplum, bireylere belirli ortak var oluş tarzları yükleyerek onları biçimlendirmektedir. Toplumun tümel bir varlık olarak bireylerde yer almasına rağmen onlardan ayrı ve bağımsız olması, bireylerin eylemlerine ve etkileşimlerine indirgenemeyeceğini göstermektedir. Bu durumda toplum, kolektif bir ad olmaktan çok daha fazlasını ihtiva etmektedir. Toplum kendisinin varlığına kaynaklık

eden şeyler olan bireyler, eylemler ve etkileşimlerden farklı bir gerçekliktir. Toplum bireylerin eylemlerinin bir uzantısı, bir sonucu olmaktan çok nedenidir.

Çalışmada sosyolojinin yapı yönelimli bir karakterde olması gerektiği sonucuna varılmıştır. Toplumun bireylerden ayrı ve bireyler üzerinde nedensel olarak etkili olan bir varlık olması, sosyoloji için uygun yöntemin yapı yönelimli kuramsal yaklaşım olduğunu göstermektedir. Sosyolojinin yapı yönelimli bir karakterde olması gerektiğinin bir diğer göstergesi, eylem yönelimli kuramlarda görülen çelişkilerdir. Eylem yönelimli kuramların büyük çoğunluğunda sosyolojik çözümlemenin merkezine toplumsal eylem konulmasına rağmen kısıtlayıcı ve zorlayıcı bir toplumsal yapı fikrine ulaşılmaktadır. Sosyolojide oldukça önemli bir yer tutan “beklenmeyen sonuçlar” düşüncesi, eylem yönelimli kuramların serüvenlerine rahatlıkla uyarlanabilir. Eylemlerin beklenmeyen sonuçlarının olması gibi kuramların da beklenmeyen sonuçları bulunmaktadır. Eylem yönelimli kuramların beklenmedik sonuçlarına dair çok sayıda örnek verilebilir. Örneğin Simmel, yalnızca bir soyutlama olduğunu ileri sürdüğü toplumun gerçek bir şey olmadığı düşüncesinden hareket etmesine rağmen toplumun bireyler karşısında nesnel bir güç olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer biçimde, Weber de sosyoloji için uygun metodolojinin bireysellik olduğunu ve sosyolojinin toplumsal eylemler üzerine inşa edilmesi gerektiğini söylese de çalışmalarının seyri tam tersi yöndedir. Weber’in çalışmalarında toplumsal eylemlerin yaratıcısı olduğu bir toplumdan çok, eylemleri kısıtlayan bir toplumsal yapı düşüncesi hâkimdir. Eylem yönelimli kuramlarda görülen böylesi sonuçlar yapı yönelimli kuramlarda görülmemektedir. Örneğin, Simmel ve Weber’in çalışmalarına içkin olan çelişkili yönelime Durkheim’da rastlanmamaktadır. Bu durumun nedeni, Durkheim’ın sosyolojinin merkezine toplumsal eylemi değil, toplumsal yapıyı koymuş olmasıdır. Genel olarak yapı merkezli kuramlar, eylem merkezli kuramlara göre daha tutarlıdır. Yapı merkezli kuramlarda, başlangıç noktası ile çelişkili olacak biçimde eylemin öne çıkarıldığı bir son görülmemektedir. Eylem yönelimli kuramların çelişkili karakteri ve beklenmeyen sonuçlarının bize söylediği şey, sosyolojinin yapı yönelimli bir karakterde olması gerektiğidir.

Çalışmadan eylem yönelimli kuramsal yaklaşım gibi ilişkisel kuramsal yaklaşımın da sosyoloji için uygun bir yöntem olmadığı sonucu çıkmaktadır. Beklenmeyen sonuçlar, eş

ölçüde yapı-eylem ikiliğini aşmaya yönelik ilişkisel kuramlar için de geçerlidir. İlişkisel kuramların beklenmeyen sonucu, yapıyla eylem arasındaki ikiliğin aşılması yerine yapı ya da eylem yönelimli kuramsal yaklaşımlardan birine yakınlaşmış olmalarıdır. Yapı-eylem ikiliğinin tam anlamıyla aşılamamış olması sosyoloji için bir gelişmişlik sorunu değildir. Yani, yapı-eylem ikiliğinin aşılamamasının nedeni, sosyolojinin yeterince gelişkin olmaması değildir. Gerçek neden, yapıyla eylem arasında gerçek bir ikiliğin olmasıdır. Bu durumda yapı-eylem ikiliğini aşmak için hiçbir mantıksal gerekçe bulunmamaktadır. Gerekçe, mantıksal olmaktan çok ahlakidir. Çağın ruhu, dönemin ahlaki yapısı entelektüel atmosfer üzerinde etkili olmaktadır. Çağın ruhu ve ahlaki duruşu, zorunlu olarak hiyerarşi ve eşitsizlik içeren ikiliklerle uyumlu değildir. Çağımızda herhangi bir şeyin diğerinden üstün olmadığı, şeyler arasında eşitlik kurulması ve karşıtlıkların uzlaştırılması gerektiği düşüncesi hâkimdir. Benzer şekilde; çağımızda mutlak ve merkezde olana savaş açılmış, merkezsizleştirme hedeflenmiştir. Tüm bunlar, sosyolojik teoriye sirayet etmiştir. Buna göre yapı ile eyleme eşit düzeyde ağırlık verilmeli, merkeze ne yapı ne de eylem konulmalı, ikilikler sosyolojik teoriden uzaklaştırılmalıdır. Burada sorun olan şey, çağın ahlaki karakterinin sosyolojik teori üzerinde etkili olması değildir. Sorun olan şey, daha çok, çağın ahlaki karakterinin toplumsal gerçeklikle uyumlu olmamasıdır. Çünkü ikilikler ve hiyerarşiler toplumsal yaşama içkindir.

Yapı-eylem ikiliğinin aşılamamış olmasının ve hiçbir zaman aşılamayacak olmasının bize söylediği şey, toplumun söz konusu ikilik üzerinden örgütlenmiş olduğudur. Toplumsal yaşam yapıyla eylem arasındaki ikilik, toplumla birey arasındaki karşıtlıkla örgütlendiği için sosyolojik teori de bu gerçeği dikkate alarak ve bu gerçek temelinde biçimlenmelidir. Sosyolojinin inceleme nesnesi toplumsa ve toplum ikilikler içeriyorsa, sosyolojik teori de toplumsal yaşamdaki ikilikleri keşfetmeli ve ikiliği oluşturan şeyler arasındaki ilişkiyi açıklamalıdır. Nihayetinde her bilim için geçerli olan şu önerme sosyoloji için de geçerlidir: Her bilimsel faaliyet inceleme nesnesine göre şekillenmelidir. Bilimsel yöntem, nesnesine uygun bir yapıda olmalıdır.

KAYNAKÇA

Althusser, L., Balibar, E., Establet, R., Macherey, P., & Ranciere, J. (2007). *Kapital'i okumak*. (A. I. Ergüden, Çev.) İthaki Yayınları.

Althusser, L. (2002). *Marx için*. (I. Ergüden, Çev.) İthaki Yayıncılık.

Archer, M. S. (2010). Morphogenesis versus structuration: on combining. *The British Journal of Sociology*(42), s. 225-252. <https://doi.org/10.2307/589357>

Aristoteles. (2007). Birincil çözümlenmeler. K. H. Ökten (Dü.) içinde, *Aristoteles* (A. Houshiary, Çev., s. 67-84). Say Yayınları.

Aristoteles. (2007). Kategoriler. K. H. Ökten (Dü.) içinde, *Aristoteles* (S. Babür, Çev., s. 45-52). Say Yayınları.

Aristoteles. (2007). Yorum üzerine. K. H. Ökten (Dü.) içinde, *Aristoteles* (S. Babür, Çev., s. 53-66). Say Yayınları.

Aristoteles. (2018). *Ruh üzerine*. (Ö. Aygün, & Y. G. Sev, Çev.) Pinhan Yayıncılık.

Aristoteles. (2023). *Metafizik*. (S. Babür, & L. L. Basut, Çev.) Bilgesu Yayıncılık.

Armstrong, D. M. (1978a). *Nominalism and realism: Universals and scientific realism*. Cambridge University Press.

Armstrong, D. M. (1978b). *A theory of universals: Universals and scientific sealism*. Cambridge University Press.

Armstrong, D. M. (1997). *A world of state of affairs*. Cambridge University Press.

- Armstrong, D. M. (2017). *Tümeller: Bakış açımı değiştirmedğim bir giriş*. (E. S. Kuşcu, Çev.) Dergah Yayınları.
- Atkinson, P. (1988). Ethnomethodology: A critical review. *Annual Reviews Sociology*(14), 441-465. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.14.080188.002301>
- Bottomore, T., & Nisbet, R. (2010). Yapısalcılık. T. Bottomore, & R. Nisbet (Dü) içinde, *Sosyolojik çözümlemenin tarihi* (B. Toprak, Çev., s. 605-646). Kırmızı Yayınları.
- Bourdieu, P. (1995). *Pratik nedenler: Eylem kuramı üzerine*. (H. Tufan, Çev.) Kesit Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım:Beğeni yargısının toplumsal eleştirisi*. (D. Fırat Şannan, & A. G. Berkkurt, Çev.) Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2018). *Bir pratik teorisi İçin taslak:Kabiliye üzerine üç etnoloji çalışması*. (N. Ökten, Çev.) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (1992). The purpose of reflexive sociology. P. Bourdieu, & L. J. Wacquant içinde, *An invitation to reflexive sociology* (s. 61-215). University of Chicago Press.
- Campbell, K. (1981). The Metaphysic of Abstract Particulars. *Midwest Studies in Philosophy*, 6(1), 477- 488.
- <https://doi.org/10.1111/j.1475-4975.1981.tb00453.x>
- Campbell, K. (1990). *Abstract Particulars*. Blackwell.
- Cevizci, A. (2015). *Felsefe Tarihi:Thales'ten Baudrillard'a*. Say Yayınları.

- Comte, A. (2000). *The positive philosophy* (Cilt I). (H. Martineau, Çev.) Batoche Books.
- Comte, A. (2000). *The positive philosophy* (Cilt II). (H. Martineau, Çev.) Batoche Books.
- Comte, A. (2009). *A general view of positivism*. (J. H. Bridges, Çev.) Cambridge University Press.
- Coser, L. A. (1977). *Masters of sociological thought: Ideas in historical and social context*. Harcourt Brace Jovanovich Press.
- Dahrendorf, R. (1959). *Class and class conflict in industrial society*. Stanford University Press.
- Daly, C. (1994). Tropes. *Proceedings of the Aristotelian Society*(94), 253-261.
<https://doi.org/10.1093/aristotelian/94.1.253>
- Dawe, A. (2010). Toplumsal eylem kuramları. T. Bottomore, & R. Nisbet (Dü) içinde, *Sosyolojik çözümlemenin tarihi* (F. Akatlı, & A. Uykur, Çev., s. 405-461). Kırmızı Yayınları.
- Durkheim, E. (2004). *Sosyolojik yöntemin kuralları*. (C. Saraçoğlu, Çev.) Bordo Siyah Yayınları.
- Durkheim, E. (2005). *Dini hayatın ilkel biçimleri*. (F. Aydın, Çev.) Ataç Yayınları.
- Durkheim, E. (2006). *Toplumsal işbölümü*. (Ö. Ozankaya, Çev.) Cem Yayınevi.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar*. (Z. Z. İlkelen, Çev.) Pozitif Yayınları.

- Durkheim, E. (2016). *Ahlak ve toplum*. (D. Çenesiz, Çev.) Pinhan Yayıncılık.
- Durkheim, E. (2019). *Ensest yasağı ve kökenleri*. (Z. Bengü, Çev.) Pinhan Yayıncılık.
- Durkheim, E., & Mauss, M. (2009). *Primitive classification*. (R. Needham, Çev.) Taylor & Francis.
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in ethnomethodology*. Prentice Hall.
- Giddens, A. (1999). *Toplumun kuruluşu*. (H. Özel, Çev.) Bilim ve Sanat Yayınları.
- Giddens, A. (2003). *Sosyolojik yöntemin yeni kuralları*. (Ü. Tatlıcan, & B. Balkız, Çev.) Paradigma Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Kapitalizm ve modern sosyal teori*. (Ü. Tatlıcan, Çev.) İletişim Yayınları.
- Goffman, E. (2014). *Günlük yaşamda benliğin sunumu*. (B. Cezar, Çev.) Metis Yayınları.
- Gonos, G. (1977). Situation versus frame: The interactionist and the structuralist analyses of everyday life. *American Sociological Review*(42), 854-867.
- <https://doi.org/10.2307/2094572>
- Gökberk, M. (1993). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Homans, G. (2021). Alışveriş olarak toplumsal davranış. P. Kivisto içinde, *Sosyal teori kökler ve dallar* (İ. Ilgar, Çev., s. 453-467). Işık Yayınları.

- Keat, R., & Urry, J. (1994). *Bilim olarak sosyal teori*. (N. Çelebi, Çev.) İmge Kitabevi Yayınları.
- LaBossiere, M. C. (1994). Substance and substrata. *Australasian Journal of Philosophy*, 72(3), 360-370. <https://doi.org/10.1080/00048409412346151>
- Latour, B. (2008). Tarde ve toplumsalın sonu. *Tesmeralsekdiz*(3), 34-48.
- Leach, E. (1985). *Levi-Staruss*. (A. Ortaç, Çev.) Afa Yayınları.
- Levi-Staruss, C. (2012). *Yapısal antropoloji*. (A. Kahiloğulları, Çev.) İmge Kitabevi Yayınları.
- Levi-Strauss, C. (1955). The structural study of myth. *The Journal of American Folklore*(68), s. 428-444.
- Levi-Strauss, C. (1994). *Yaban düşünce*. (T. Yücel, Çev.) Yapı Kredi Yayınları.
- Levi-Strauss, C. (2013). *Mit ve anlam*. (G. Y. Demir, Çev.) İthaki Yayınları.
- Lewis, J. D., & Smith, R. L. (1980). George Herbert Mead:Philosophical bearings of social behaviorism. J. D. Lewis, & R. L. Smith içinde, *American sociology and pragmatism:Mead, Chicago sociology, and symbolic interaction* (s. 117-148). The University of Chicago Press.
- Locke, J. (1992). *İnsan anlığı üzerine bir deneme*. (V. Hacıkadiroğlu, Çev.) Ara Yayıncılık.
- Loux, M. (2006). *Metaphysics: A contemporary introduction*. Routledge.

Martin, C. B. (1980). Substance substantiated. *Australasian Journal of Philosophy*, 58(1), 3-10. <https://doi.org/10.1080/00048408012341001>

Marx, K. (1976). *Ekonomi poitiğin eleştirisine katkı*. (S. Belli, Çev.) Sol Yayınları.

Marx, K. (1986). *Kapital* (Cilt I). (A. Bilgi, Çev.) Sol Yayınları.

Marx, K. (1993). *Grundrisse*. (M. Nicolaus, Çev.) Penguin Books.

Marx, K. (2002). *Louis Bonaparte'ın 18 Brumarire'i*. (S. Belli, Çev.) Sol Yayınları.

Marx, K. (2010). Notes on Adolph Wagner's. K. Marx, & F. Engels içinde, *Marx&Engels: Collected Works* (s. 531-559). Lawrence&Wishart.

Marx, K. (2014). *Grundrisse*. (S. Nişanyan, Çev.) Birikim Yayınları.

Marx, K., & Engels, F. (1992). *Alman ideolojisi*. (S. Belli, Çev.) Sol Yayınları.

Marx, K., & Engels, F. (2015). *Komünist manifesto*. (C. Üster, & N. Deriş, Çev.) Can Yayınları.

Maurin, A.-S. (2010). Trope theory and the Bradley regress. *Synthese*(175), 311-326.

<https://doi.org/10.1007/s11229-009-9511-2>

Mead, G. H. (2017). *Zihin, benlik ve toplum*. (Y. Erdem, Çev.) Heretik Yayınları.

Moreland, J. P. (2000). Naturalism and the ontological status of properties. W. L. Craig, & J. P. Moreland (Dü) içinde, *Naturalism: A critical analysis* (s. 67-109). Routledge.

Moreland, J. P. (2014). *Universals*. Routledge.

Mumford, S. (2007). *David Armstrong*. Acumen.

Özbudun, S., Şafak, B., & Altuntek, N. S. (2007). *Antropoloji: Kuramlar/Kuramcılar*.
Dipnot Yayınları.

Parsons, T. (2021). Toplumun alt sistemleri. P. Kivisto içinde, *Sosyal teori kökler ve dallar* (G. Ö. Genç, Çev., s. 343-357). Işık Yayınları.

Platon. (2013). *Menon*. (F. Akderin, Çev.) Say Yayınları.

Platon. (2014). *Parmenides*. (S. Babür, Çev.) İmge Kitabevi Yayınları.

Platon. (2015). *Phaidon*. (F. Akderin, Çev.) Say Yayınları.

Platon. (2015). *Şölen*. (F. Akderin, Çev.) Say Yayınları.

Platon. (2018). *Devlet*. (S. Eyüboğlu, & M. A. Cimcoz, Çev.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ritzer, G. (2011a). *Klasik sosyoloji kuramları*. (H. Hülür, Çev.) De Ki Basım Yayın.

Ritzer, G. (2011b). *Modern sosyoloji kuramları*. (H. Hülür, Çev.) De Ki Basım Yayın.

Rodriguez-Pereyra, G. (2002). *Resemblance nominalism*. Oxford University Press.

Roth, G. (1976). History and sociology in the work of Max Weber. *British Journal of Sociology*(27), 306-318.

Russell, B. (1994). *Felsefe Sorunları*. (V. Hacıkadiroğlu, Çev.) Kabalcı Yayınevi.

Russell, B. (2009). *Human Knowledge: Its Scope and Limits*. Routledge.

Sayer, A. (2019). *Sosyal bilimlerde yöntem: Realist bir yaklaşım*. (S. Gürses, Çev.) Küre Yayınları.

Schutz, A. (2018). *Fenomenoloji ve toplumsal ilişkiler*. (A. Akan, & S. Kesikoğlu, Çev.) Heretik Yayınları.

Simmel, G. (1950). The field of sociology. K. H. Wolff (Dü.) içinde, *The sociology of Georg Simmel* (s. 3-25). Free Press.

Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür*. (T. Birkan, Çev.) Metis Yayınları.

Spencer, H. (1873). *The study of sociology*. Henri S. King & Co.

Stout, G. F. (1921). The nature of universals and propositions. *Proceedings of the British Academy*(10), 157-172.

Stout, G. F. (1923). Are the characteristics of particular things universals or particular? *Proceedings of the Aristotelian Society*(3), 114-122.

<https://doi.org/10.1093/aristoteliansupp/3.1.95>

Stout, G. F. (1999). The nature of universals and propositions. M. Tooley (Dü.) içinde, *The Nature of Properties: Nominalism, Realism and Trope Theory* (s. 185-200). Garland Publications.

Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi*. (O. Akınhay, Çev.) Bilim ve Sanat Yayınları.

Tarde, G. (2014). *Monadoloji ve sosyoloji*. (Ö. Doğan, Çev.) Öteki Yayınevi.

Turner, B. S. (2014). *Klasik sosyoloji*. (İ. Çetin, Çev.) İletişim Yayınları.

Wacquant, L. J. (1992). Toward a social praxeology: The structure and logic of Bourdieu's sociology. P. Bourdieu, & L. Wacquant içinde, *An invitation to reflexive sociology* (s. 2-59). University of Chicago Press.

Weber, M. (1999). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu*. (Z. Gürata, Çev.) Ayraç Yayınevi.

Weber, M. (2004). *Sosyoloji yazıları*. (T. Parla, Çev.) İletişim Yayınları.

Weber, M. (2012b). *Ekonomi ve toplum*. (L. Boyacı, Çev.) Yarı Yayınları.

Weber, M. (2012a). *Sosyal bilimlerin metodolojisi*. (V. S. Öğütle, Çev.) Küre Yayınları.

Williams, D. C. (1953a). On the elements of being I. *The Review of Metaphysics*(7), 3-18.

Williams, D. C. (1953b). On the elements of being: II. *The Review of Metaphysics*(7), 171-192.

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orjinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Yayın Tarihi Date of Pub.	04.12.2023
		Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih:21/06/2024	
Tez Başlığı: Tümellerden Yapılara: Felsefi ve Sosyolojik Düşüncede Bütün-Parça İlişkisi Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*:.....	
Yukarıda başlığı verilen tezin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 125 sayfalık kısmına ilişkin, 21/06/2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 11 'dir.	
Uygulanan filtrelemeler*: <ol style="list-style-type: none"> 1. ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2. ☒ Kaynakça hariç 3. ☐ Alıntılar hariç 4. ☒ Alıntılar dâhil 5. ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç 	
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Berkan KOÇAŞ	

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Berkan KOÇAŞ
	Öğrenci No	N21133057
	Enstitü Anabilim Dalı	Sosyoloji
	Programı	Sosyoloji

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Dr. Öğr. Üyesi Halim ÇAVUŞOĞLU

* Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları İkinci bölüm madde (4)/3'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dahil, 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.12.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF SOCIOLOGY

Date: 21/06/2024

Thesis Title (In English): From Universals to Structures: The Whole-Part Relationship in Philosophical and Sociological Thought

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 21/06/2024 for the total of 125 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 11 %.

Filtering options applied**:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. References cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

Kindly submitted for the necessary actions.

Berkan KOÇAŞ

Student Information	Name-Surname	Berkan KOÇAŞ
	Student Number	N21133057
	Department	Sociology
	Programme	Sociology

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Dr. Öğr. Üyesi Halim ÇAVUŞOĞLU

**As mentioned in the second part [article (4)/3] of the Thesis Dissertation Originality Report's Codes of Practice of Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, filtering should be done as following: excluding reference, quotation excluded/included, Match size up to 5 words excluded.

EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-09
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-YL-09 Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih: 17/04/2024	
Tez Başlığı (Türkçe): Tümellerden Yapılara: Felsefi ve Sosyolojik Düşüncede Bütün-Parça İlişkisi	
Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*:	
Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam:	
<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır. 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir. 4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir. 5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir. 	
Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Berkan KOÇAŞ	

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Berkan KOÇAŞ
	Öğrenci No	N21133057
	Enstitü Anabilim Dalı	Sosyoloji
	Programı	Sosyoloji

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Dr. Öğr. Üyesi Halim ÇAVUŞOĞLU

* Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı Tez Yazım Dilinde yazılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-09
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-YL-09 Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF SOCIOLOGY	
Date: 17/04/2024	
Thesis Title (In English): From Universals to Structures: The Whole-Part Relationship in Philosophical and Sociological Thought	
My thesis work with the title given above:	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Does not perform experimentation on people or animals. 2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.). 3. Does not involve any interference of the body's integrity. 4. Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview. 5. Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions. 	
I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infringement of the directives and that the information I have given above is correct.	
I respectfully submit this for approval.	
Berkan KOÇAŞ	

Student Information	Name-Surname	Berkan KOÇAŞ
	Student Number	N21133057
	Department	Sociology
	Programme	Sociology

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Dr. Öğr. Üyesi Halim ÇAVUŞOĞLU